

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

«На правах рукопису»

ОДИНЦОВА ІРИНА МИКОЛАЇВНА

УДК 343.121

**ЕФЕКТИВНІСТЬ ІНСТИТУТУ ЗАХИСТУ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ
(ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД РЕФОРМ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ
СТАНДАРТИ)**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність
(081 –право)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
(доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
І. М. Одинцова

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник – **Тертишник Володимир Митрофанович**
доктор юридичних наук, професор

Дніпро – 2017

АНОТАЦІЯ

Одинцова І. М. Ефективність інституту захисту в кримінальному процесі (вітчизняний досвід реформ та європейські стандарти). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність (081-право). – Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2017.

Зміст анотації

Внесена і обґрунтована пропозиція в виконанні функції захисту в кримінальному провадженні виділяти судових повірених, якими можуть бути виключно адвокати, та досудові повірені до виконання функцій яких допускати фахівців права, згідно положень Принципів і керівних положень Організації Об'єднаних Націй, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системі кримінального правосуддя, прийнятих Резолюцією ООН 2012/15 від 26 липня 2012 р.

Запропоновано ст. 20 КПК України доповнити окремими приписами такого змісту: «Будь-яка особа, яка обмежена в своєму пересуванні через вимогу представника влади, або перебуває в правоохоронному органі з будь-яких причин і вступає чи змушена вступати в правовідносини з представниками поліції чи іншого правоохоронного органу, має право на отримання невідкладно правничої допомоги, у тому числі безоплатної у визначених законом випадках, конфіденційних консультацій з адвокатом чи іншими обраними нею фахівцями в галузі права з метою ефективного забезпечення права на захист.

Обґрунтовано, що надання стороні захисту права отримувати від громадян пояснення потребує скасування приписів ч. 8 ст. 95 КПК України, згідно з якими такі пояснення «не є джерелом доказів».

Визначено, що право на безоплатну правничу допомогу мають отримувати всі учасники кримінального провадження, які вступають у

кримінально-процесуальні правовідносини зі стороною обвинувачення й не мають матеріальної спроможності оплатити послуги захисника своїх прав, у тому числі особи, які не набули статусу підозрюваних, але викликані в правоохоронний орган чи доставлені приводом, а також особи, які доставлені в поліцейний відділок з місця пригоди для дачі пояснень або проходження освідування.

Встановлено, що інститут адвокатського розслідування сьогодні стикається з певною конкуренцією правових норм, зокрема норм КПК України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а отже, потребує окремого й системного регулювання в КПК України.

Визначено, що *паралельне адвокатське розслідування* в кримінальному провадженні – це окремий інститут кримінально-процесуального права та заснована на ньому доказова діяльність захисника, що полягає в самостійному здійсненні в спеціальній процесуальній формі системи пізнавально-практичних і засвідчувальних дій, які зумовлені предметом та завданнями захисту, спрямовані на пошук джерел доказової інформації, отримання й фіксацію фактичних даних, їх перевірку та з'ясування належності до справи, допустимості й достовірності, забезпечення можливості використання для досягнення мети правосуддя.

Обґрунтовано доцільність доповнення КПК України окремою нормою – ст. 93-1 «Діяльність захисника щодо здійснення збирання, дослідження та перевірки доказів (паралельного розслідування)», у якій розкрити особливості інституту паралельного захисного (адвокатського) розслідування та передбачити засоби форми й методи отримання та фіксації доказів захисником у кримінальному провадженні, визначити процесуальну форму доказової діяльності захисника.

Ключові слова: захист, інститут захисту, доказова діяльність захисника, адвокатське розслідування.

SUMMARY

Odintsova I. Effectiveness Institute of protection in criminal proceedings (domestic experience of reforms and European standards). – On the right of the manuscript.

Dissertation on Candidate of Law Degree in specialty 12.00.09 – criminal proceeding and criminalistics; forensic expertise; operational search activity. – Classical Private University, Zaporizhya, 2017.

In the dissertation, introduced and justified the sentence perform the function of protection in criminal proceedings trial attorneys which can be exclusively lawyers, attorneys and pre-trial functions which allow the law specialists, according to the provisions of the Principles and guidelines of the United Nations concerning access to legal aid in the criminal justice system, adopted by the UN Resolution 2012/15 of 26 July 2012

Proposed article 20 of the code of criminal procedure to complement the individual requirements to the following: "Any person who is limited in their movement through the request of the representative of the government, or is in law enforcement for any reason and does forced to enter into legal relations with the police or other law enforcement authority has the right to obtain urgent legal assistance, including free in cases stipulated by law, confidential consultation with an attorney or other selection of its legal professionals to effectively ensure the right to defense.

It is proved that the provision of the defense of the right to obtain from the citizens of the explanation requires the removal of the requirements of part 8 of article 95 of CPC of Ukraine, according to which such explanations "are not the source of the evidence."

Determined that the right to free legal assistance should be provided to all participants in criminal proceedings who come into the criminal-procedural legal relationship with the prosecution and have no material means to pay the defender of

their rights, including persons who have not acquired the status of a suspect, but called in law enforcement authorities, or delivered by the actuator, as well as persons who are taken to police station from the scene for questioning or passing the examination.

It is established that the attorney's investigation Institute is facing some competition of legal norms, in particular norms of the criminal procedure code of Ukraine and law of Ukraine "On advocacy and legal practice" and, therefore, requires a separate and system regulation in the code of criminal procedure.

It is determined that the parallel investigation of law in criminal proceedings is a separate Institute of criminal procedural law based on the evidentiary activities of the defender, which is self-implementing in a special procedural form of the system of cognitive, practical and solicitation of actions due to the subject and objectives of protection directed on search of sources of evidence, receiving and recording of evidence, their verification and clarification belonging to the case, admissibility and authenticity, allow to achieve the goal of justice.

The expediency of Supplement of the criminal procedure code of Ukraine a special provision – article 93-1 of the "Activities of defense counsel on the implementation of collecting, research and testing evidence (parallel investigations)", which is to reveal the peculiarities of the Institute of parallel safety (advocates) investigate and provide means forms and methods of obtaining and recording the evidence of the defender in criminal proceedings, to determine procedural form of evidence of the defender's activities.

Key words: protection, institute for protection of evidentiary activities of defense counsel, investigation of law.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Одинцова І. М. Право на захист на досудовому розслідуванні за новим КПК України / І. М. Одинцова // Право і суспільство. – 2012. – № 5. – С. 179–183.
2. Одинцова І. М. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності на досудовому розслідуванні стороною захисту / І. М. Одинцова // Право і суспільство. – 2013. – № 6. – С. 307–312.
3. Одинцова І. М. Діяльність сторони захисту при збиранні, дослідженні та перевірці доказів в умовах судового слідства / І. М. Одинцова // Право і суспільство. – 2014. – № 1. – С. 254–259.
4. Одинцова І. М. Наявність виняткових прав сторони захисту як обов'язкова умова забезпечення принципів процесуальної рівності та змагальності сторін у кримінальному судочинстві України / І. М. Одинцова // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. – № 1. – С. 92–94.
5. Одинцова І. М. Інститут самостійного адвокатського розслідування у кримінальному процесі / І. М. Одинцова // Правова позиція. – 2016. - № 2(17). – С. 170-175.
6. Одинцова І. М. Інститут адвокатського розслідування у кримінальному провадженні / І. М. Одинцова // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2017. – № 1. – С. 136–139.

Стаття в зарубіжному виданні:

7. Одинцова І. Н. Участие защитника в уголовном производстве Украины / И. Н. Одинцова // Судебная власть и уголовный процесс. – Воронеж.

- 2013. – № 2. – С. 17–20.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Одинцова І. М. Суб'єкти виконання функцій захисту за новим КПК та їх повноваження / І. М. Одинцова // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 26 жовтня 2012 року). – Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 59–60.

9. Одинцова І. М. Доказування як засіб здійснення захисником процесуальної функції захисту / І. М. Одинцова // Актуальні питання досудового розслідування слідчими органами внутрішніх справ: проблеми теорії та практики»: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 18–19 квітня 2013 року). – Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2013. – С. 155–164.

10. Одинцова І. М. Інститут захисту підозрюваного за новим КПК / І. М. Одинцова // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в умовах євроінтеграції: матеріали Українсько-польської науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 15 листопада 2013 року). – Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2013. – С. 229–231.

11. Одинцова І. М. Проблемні питання в діяльності захисника по забезпеченню прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або виправданого / І. М. Одинцова // Правотворча та правозастосовна діяльність: теорія, практика, професійний досвід: збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Київ, 03 березня 2015 року). – Київ: МЮНППК «Актуальна юриспруденція», 2015. – С. 138–141.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

12. Одинцова І. М. Доктринальні проблеми захисту та становлення інституту адвокатського розслідування в Україні / І. М. Одинцова // Priority a strategie pre rozvoj pravnej vedy vo svete vedy (Sladkovicovo, 28–29 oktobra 2016). – Sladkovicovo : Vysoka skola Danabius, 2016. – С. 202–205.

З М І С Т

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	10
ВСТУП	11
РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ЗАХИСТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	20
1.1. Становлення інституту захисту у кримінальному процесі України	20
1.2. Зарубіжний та міжнародно-правовий досвід розвитку інституту захисту	44
1.3. Розвиток інституту захисту в кримінальному провадженні на основі змагальності сторін	57
Висновки до розділу 1	76
РОЗДІЛ 2. БЕЗОПЛАТНА ПРАВНИЧА ДОПОМОГА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	82
2.1. Забезпечення права на захист у порядку безоплатної правничої допомоги в кримінальному провадженні	82
2.2. Реалізація європейських стандартів надання безоплатної правничої допомоги в кримінальному провадженні	97
Висновки до розділу 2	111
РОЗДІЛ 3. ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАХИСТУ ТА ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	114
3.1. Вітчизняне доказове право та застосування прецедентної практики Європейського суду з прав людини	114
3.2. Паралельне адвокатське розслідування в кримінальному провадженні: перспективи становлення	140
Висновки до розділу 3	156
ВИСНОВКИ	161
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	167
ДОДАТКИ	201

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

БПД – Безоплатна правова допомога

ВВРУ – Відомості Верховної Ради України

ВВСУ – Відомості Верховного Суду України

ВССУ – Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ

ВСУ – Верховний Суд України

ГПУ – Генеральна прокуратура України

ДБР – Державне бюро розслідувань України

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЗУ - Закон

КС – Конституція України

КК – Кримінальний кодекс

КпАП – Кодекс про адміністративні правопорушення

КПК – Кримінально-процесуальний кодекс

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ОРД – Оперативно-розшукова діяльність

ВСТУП

Актуальність теми. З прийняттям нового КПК України, який набрав чинності 19 листопада 2012 р., значною мірою був реформований і інститут захисту. Водночас спроба реалізації приписів новітніх правових норм щодо особливостей захисту в кримінальному провадженні засвідчує наявність багатьох проблем як у площині недосконалості законодавства, так і в реаліях виконання функції захисту.

Питання вдосконалення та застосування інституту захисту в різних аспектах аналізували українські й зарубіжні вчені: Ю. П. Аленін, А. М. Бірюкова, Н. В. Борзих, Т. В. Варфоломєєва, Т. Б. Вільчик, В. І. Галаган, І. Ю. Гловацький, І. В. Гловюк, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, О. М. Дроздов, Я. П. Зейкан, О. В. Капліна, В. І. Кисіль, М. В. Корнієнко, Т. В. Корчева, О. Ю. Костюченко, О. П. Кучинська, О. М. Ларін, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, П. М. Маланчук, В. Т. Маляренко, А. В. Молдован, М. Г. Моторигіна, В. В. Назаров, В. Т. Нор, Н. М. Обрізан, С. В. Оверчук, Т. В. Омельченко, О. В. Острогляд, М. А. Погорецький, Д. П. Письменний, В. О. Попелюшко, В. М. Савицький, О. С. Саїнчин, О. В. Сачко, О. Д. Святоцький, М. І. Сірий, М. С. Строгович, В. М. Тертишник, А. М. Титов, Л. Д. Удалова, О. В. Узунова, Д. П. Фіолевський, П. В. Хотенець, А. Р. Чайка, Н. П. Черняк, В. П. Шибіко, М. Є. Шумило, О. Г. Яновська та ін.

Проте, проблеми ефективності інституту захисту на основі нового КПК України та з урахуванням змін у Конституції України 2016 р. ще не були комплексно досліджені. Недостатньо вивченими є питання вдосконалення захисту в умовах використання правового принципу змагальності сторін, реалізації міжнародних правових норм, міжнародних актів та роками напрацьованої прецедентної практики Європейського суду з прав людини. Постає нагальне завдання розвитку сучасної доктрини захисту, розкриття технології надання первинної безоплатної правничої допомоги в кримінальному процесі, юридичної визначеності інституту адвокатського розслідування. Наведені обставини свідчать про актуальність, теоретичне і

практичне значення розгляду проблем ефективності інституту захисту з урахуванням норм українського права та досвіду європейських країн.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., схваленої Указом Президента України № 276/2015 від 20.05.2015); Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2016–2020 рр.; Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України № 5 від 12.01.2015; Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України № 501 від 25.08.2015; Плану законодавчого забезпечення реформ в Україні, схваленого постановою Верховної Ради України № 509-VIII від 04.06.2015 р.

Тему дисертації затверджено вченою радою Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (протокол № 7 від 27.03.2014) та уточнено вченою радою Запорізького національного університету (протокол № 6 від 21.01.2016).

Мета і задачі дослідження. *Метою дослідження є вирішення на основі методологічних основ пізнання, процесуальних засад судочинства, з урахуванням вітчизняного досвіду реформ та європейських стандартів правосуддя сучасних актуальних теоретичних і прикладних проблем ефективності інституту захисту в кримінальному процесі.*

Для досягнення цієї мети поставлено такі *завдання*:

– розкрити генезу інституту захисту в кримінальному процесі та його доктринальні особливості, визначити позитивний історичний досвід становлення інституту захисту й особливості європейських стандартів захисту;

– розкрити тенденції розвитку інституту захисту в кримінальному процесуальному праві України в умовах дії принципу змагальності сторін та його доктринальні особливості в кримінальному процесуальному законодавстві України;

– проаналізувати ефективність інституту безоплатної первинної

правничої допомоги;

– визначити особливості європейських стандартів безоплатної правничої допомоги та обґрунтувати пропозиції щодо подальшого вдосконалення українського законодавства;

– на основі здобутків вітчизняного доказового права та прецедентної практики ЄСПЛ сформулювати та обґрунтувати пропозиції щодо розвитку технології й процесуальної форми доказової діяльності захисника;

– розробити концептуальну модель законодавчого регламентування адвокатського розслідування в кримінальному провадженні.

Об'єкт дослідження – правовідносини, що виникають при наданні правничої допомоги та застосуванні інституту захисту в кримінальному провадженні.

Предмет дослідження – ефективність інституту захисту в кримінальному процесі (український досвід реформ та європейські стандарти).

Методи дослідження. Дослідження здійснено із залученням загального діалектичного методу наукового пізнання дійсності та інших методів наукових досліджень, зокрема, використано *історико-правовий метод* – для розкриття проблем реалізації та ефективного розвитку інституту захисту в кримінальному провадженні, з'ясування перспектив його подальшого вдосконалення на сучасному етапі (підрозділ 1.1); *порівняльно-правовий* – для виявлення особливостей правового інституту захисту в різні часи в різних країнах світу, дослідження питань нормативно-правового регулювання та ефективного застосування інституту в зарубіжних країнах Європейського Союзу, порівняння досвіду зарубіжних країн з надання правничої допомоги при вдосконаленні національного кримінально-правового законодавства (підрозділи 1.1, 1.2, розділи 2, 3); *системного аналізу* – для визначення ефективності функції захисту з метою її вдосконалення (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3); *формально-логічний* – для виявлення правових колізій і фікцій, суперечливих положень законодавства, розроблення та обґрунтування рекомендацій щодо внесення змін до норм кримінально-процесуального законодавства України

(розділи 2, 3); *соціологічний* (анкетування) – для з’ясування правової позиції адвокатів, слідчих, прокурорів, детективів, суддів, а також науковців у галузі кримінального процесу щодо шляхів оптимізації інституту правничої допомоги та захисту в кримінальному процесі; *статистичний* – для розширення інформаційного поля та уявлення щодо реального стану й ефективності інституту захисту.

Емпіричну базу дослідження становить практика застосування інституту захисту в Україні у 2013–2016 рр., у тому числі результати аналізу 200 кримінальних проваджень, статистичні дані Державної судової адміністрації України; узагальнення судової практики Вищих спеціалізованих судів України, зведені відомості, отримані в результаті анкетування 180 слідчих ГУНП України в Дніпропетровській області та 110 адвокатів м. Дніпра та Дніпропетровської області стосовно особливостей застосування сучасного інституту захисту.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що, виходячи з пріоритету прав і свобод людини та з урахуванням необхідності забезпечення принципу верховенства права, світового досвіду формування інституту захисту та чинних міжнародно-правових актів і прецедентної практики ЄСПЛ здійснено комплексне дослідження сучасної доктрини правничої допомоги та проблем ефективності інституту захисту в кримінальному процесі України відповідно до оновленої Конституції України (у редакції Закону України № 1401-VIII від 02.06.2016) і положень нового КПК України 2012 р., змін і доповнень до КПК України та законодавства про адвокатуру й адвокатську діяльність та інших нормативних актів 2016 р., а саме:

уперше:

– обґрунтовано, що для забезпечення ефективності професійного захисту, дотримання вимог адвокатської етики й добропорядності при його здійсненні запропоновано запровадження інституту судових повірених;

– внесена і обґрунтована пропозиція в інституті захисту виділяти судових повірених, якими можуть бути виключно адвокати, та досудові повірені до

виконання функцій яких допускати фахівців права, згідно положень Принципів і керівних положень Організації Об'єднаних Націй, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системі кримінального правосуддя, прийнятих Резолюцією ООН 2012/15 від 26 липня 2012 р.;

– запропоновано ст. 20 КПК України доповнити окремими приписами такого змісту: «Будь-яка особа, яка обмежена в своєму пересуванні через вимогу представника влади, або перебуває в правоохоронному органі з будь-яких причин і вступає чи змушена вступати в правовідносини з представниками поліції чи іншого правоохоронного органу, має право на отримання невідкладно правничої допомоги, у тому числі безоплатної у визначених законом випадках, конфіденційних консультацій з адвокатом чи іншими обраними нею фахівцями в галузі права з метою ефективного забезпечення права на захист»;

– обґрунтовано, що надання стороні захисту права отримувати від громадян пояснення потребує скасування приписів ч. 8 ст. 95 КПК України, згідно з якими такі пояснення «не є джерелом доказів»;

– визначено, що право на безоплатну правничу допомогу мають отримувати всі учасники кримінального провадження, які вступають у кримінально-процесуальні правовідносини зі стороною обвинувачення й не мають матеріальної спроможності оплатити послуги захисника своїх прав, у тому числі особи, які не набули статусу підозрюваних, але викликані в правоохоронний орган чи доставлені приводом, а також особи, які доставлені в поліцейський відділок з місця пригоди для дачі пояснень або проходження освідування;

– встановлено, що інститут адвокатського розслідування сьогодні стикається з певною конкуренцією правових норм, зокрема норм КПК України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а отже, потребує окремого й системного регулювання в КПК України;

– запропоновано концептуальну модель норми ст. 93-1 КПК України «Діяльність захисника щодо здійснення збирання, дослідження та перевірки

доказів (паралельного розслідування)», у якій системно викладено положення інституту адвокатського розслідування;

удосконалено:

– теоретичні положення та понятійний апарат правової науки; важливі юридичні дефініції: правової доктрини захисту як системи принципів, поглядів, уявлень, ідей, концепцій і юридичних норм та актів їх тлумачення щодо сутності й змісту інституту захисту та технології його застосування; поняття й особливості інституту захисту в кримінальному процесі, доказової діяльності захисника та правового інституту адвокатського розслідування;

– юридичне визначення та доктринальне тлумачення процесуальних прав і обов'язків захисника, необхідних для забезпечення ефективності захисту;

– пропозиція законодавчого визначення правила, згідно з яким у складних кримінальних провадженнях до участі в справі на боці підозрюваного (обвинуваченого) можуть допускатись захисники в кількості, яка не перевищує кількості слідчих слідчо-оперативної групи;

– концептуальні моделі вдосконалення діяльності захисника з використанням практики ЄСПЛ на різних стадіях кримінального процесу;

набули подальшого розвитку:

– уявлення про інститут захисту як окрему систему відносно відокремлених, самостійних, об'єднаних особливим предметом регулювання специфічних правових норм, які разом із загальною системою права регулюють важливу частину суспільних відносин у державі щодо забезпечення верховенства права та захисту прав і свобод учасників кримінального судочинства;

– пропозиція щодо застосування в кримінальному провадженні нового терміну «підслідний» та надання статусу підслідного особі, яка обмежена в пересуванні чи доставлена до правоохоронного органу для з'ясування причетності до скоєного кримінального правопорушення і для дачі із цього приводу показань, а також особам, щодо яких вчиняється чи триває кримінальне провадження, доки вони не набули статусу обвинуваченого;

– пропозиції щодо вдосконалення інституту надання безоплатної правничої допомоги;

– пропозиції щодо допустимості залучення як обраного обвинуваченим захисника адвоката, який має свідоцтво про зайняття адвокатською діяльністю, але ще не пройшов відповідного стажування та не занесений до реєстру адвокатів, а також докторів права й професорів кримінального права чи кримінального процесу ВНЗ України IV рівня акредитації;

– рекомендації щодо вдосконалення статусу й гарантій захисту осіб, які надають і отримують первинну правничу допомогу;

– пропозиції щодо вдосконалення захисту при застосуванні інституту спеціального досудового розслідування (*in absentia*) (заочного провадження);

– рекомендації щодо вдосконалення законодавчих засад та юридичної форми діяльності захисника в кримінальному провадженні;

– наукові погляди та пропозицій щодо розвитку інституту правничої допомоги й захисту в світлі законодавчих новел Конституції України та Кримінального процесуального кодексу України, міжнародних норм і прецедентної практики ЄСПЛ.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що отримані напрацювання становлять як науково-теоретичний, так і практично-прикладний інтерес та можуть бути застосовані в:

– *науково-дослідній сфері* – для поступального наукового дослідженні питань, які виникають під час діяльності захисника в процесі кримінального провадження (акт впровадження в наукову діяльність Дніпропетровського гуманітарного університету № 57 від 7 листопада 2016 р., акт впровадження у навчальний процес та наукову діяльність Університету митної справи та фінансів результатів дисертаційного дослідження від 13 січня 2017 р.);

– *правозастосовній діяльності* – у практичній діяльності Генеральної прокуратури України (акт впровадження в практичну діяльність Генеральної прокуратури України від 18 квітня 2017 р.); у практичній діяльності Головного управління національної поліції у Дніпропетровській області (акт

впровадження в практичну діяльність Головного управління національної поліції у Дніпропетровській області від 16 травня 2017 р.); у практичній діяльності Дніпровського відділу поліції ГУНП в Дніпропетровській області (акт впровадження в практичну діяльність Дніпровського відділу поліції ГУНП в Дніпропетровській області від 29 травня 2017 р.); у практичній діяльності адвокатів, захисників, для забезпечення захисту прав та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного (акт впровадження в практичну діяльність Ради адвокатів Дніпропетровської області № 1 від 2 грудня 2016 р.);

– *навчальному процесі* – під час підготовки підручників, навчальних посібників, навчально-методичних матеріалів, для складення програм лекцій з курсів «Кримінальний процес України», «Захист у кримінальному процесі», «Адвокатура та адвокатська діяльність України» (акт впровадження в навчальний процес Дніпропетровського гуманітарного університету № 54 від 10 жовтня 2016 р., акт впровадження у навчальний процес та наукову діяльність Університету митної справи та фінансів від 13 січня 2017 р.).

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження доповідались та обговорювались на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях: «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні» (м. Дніпропетровськ, 2012 р.); «Актуальні питання досудового розслідування слідчими органами внутрішніх справ: проблеми теорії та практики» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.); «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в умовах євроінтеграції» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.); «Правотворча та правозастосовна діяльність: теорія, практика, професійний досвід» (м. Київ, 2015 р.); «Priority a strategie pre rozvoj pravnej vedy vo svete vedy» (м. Сладковічово, Словацька Республіка, 2016 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження відображено в 12 наукових працях, з яких: 6 – статей в наукових фахових виданнях України, 1 – стаття в зарубіжному виданні, 5 – матеріали конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що включають сім підрозділів, висновків, трьох списків використаних

джерел та тринадцяти додатків. Загальний обсяг дисертації становить 233 сторінок, з них: основний текст – 152 сторінок, список використаних джерел – 34, додатки – 28 сторінок. Список використаних джерел містить 311 найменувань.

РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ЗАХИСТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

1.1. Становлення й розвиток інституту захисту в кримінальному процесі України

Українська держава, здійснивши цивілізаційний вибір стратегічного курсу на розбудову правової держави, задекларувавши принцип верховенства права та конституційно закріпивши положення, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю», а відповідно «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави» (ст. 3 Конституції України), має забезпечити такий правовий режим правовідносин в державі, за якого були б максимально забезпечені як базові, природні права і свободи людини, так і створений ефективний механізм забезпечення права на захист таких прав.

На жаль чинна Конституція України не сформувала належним чином правові основи цілісної системи інституту забезпечення права на захист, а лише в лаконічній формі визначила компетенцію адвокатури щодо надання правничої допомоги.

Ст. 46 КС України визначає, що громадяни мають право на соціальний захист, а ст. 55 КС України закріплює право людини на судовий захист своїх прав та на звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Але принципу забезпечення права на професійний юридичний захист конституційне законодавство так і не закріпило. Ст. 59 КС України містить досить короткі приписи, що «кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав».

Думається, що цього замало для розвитку інститут захисту в умовах розбудови правової держави та становлення судочинства на принципах змагального процесу.

По-перше, має бути чітко сформульована сама дефініція і зміст права на захист.

По-друге, має бути визначена схожість і різниця між поняттями «правнича допомога» і «захист» та «професійна правнича допомога» і «професійний захист».

По-третє, потрібно сформулювати конституційно правові основи інституту захисту в кримінальних провадженнях, як такій сфері де з огляду на екстремальність діяльності правоохоронних органів щодо протидії злочинності існують найбільші ризики порушень прав і свобод людини.

Право на захист, – на наш погляд, – це природне і конституційно та законодавчо закріплене право особи захищатися можливими та не забороненими законом засобами від звинувачень у вчиненні кримінального правопорушення, викладеному в будь-яких офіційних повідомленнях про підозру, правових актах обвинувачення або в інших процесуальних документах чи інших матеріалах органів влади.

В цілому захист включає такі форми: здійснення людиною самостійних дій щодо захисту своїх прав (самозахист); звернення за захистом своїх прав до посадових осіб органів виконавчої гілки влади та місцевого самоврядування; звернення до депутатів Верховної Ради, як до представників законодавчої влади, які окрім законодавчої діяльності мають певні механізми реагування на звернення громадян; звернення до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, як унікальної інституції громадянського суспільства правової держави; самостійне звернення до суду, як до самостійної гілки влади, та відстоювання в суді своїх прав і законних інтересів самостійно; нарешті отримання правничої допомоги фахівців права та здійснення свого захисту з використанням професійної допомоги адвоката.

Як бачимо професійних захист в юридичних процесах є лише однією з форм захисту прав і свобод людини, але це не зменшує його значимості, бо саме складність юридичних процесів потребує зазвичай застосування професійного захисту. При цьому слід мати на увазі, що правнича допомога може бути складовою захисту, як багатоаспектної діяльності захисника, а може носити і самостійний характер, коли обмежується наданням юридичної консультації. Отримання юридичної консультації, як одного з аспектів правничої допомоги може стати початком застосування інституту захисту, а може на цьому і завершитись, а людина надалі на основі отриманих знань і рекомендацій може самостійно обрати інші варіанти захисту своїх прав і свобод.

Задля належної реалізації права на захист в кримінальному-процесуальному праві формується система правових норм, які утворюють інститут захисту.

В системі правових норм інститут права здебільшого розглядається як група взаємопов'язаних правових положень, якими врегульований окремий вид суспільних відносин, як елемент системи права [276, с. 701-702].

Інститут захисту в кримінальному процесі – система окремих, відносно відособлених і самостійних та об'єднаних особливим предметом регулювання специфічних правових норм, які в єдності з загальною системою процесуального права регулюють важливу частину правовідносин в державі щодо забезпечення верховенства права та справедливого судочинства.

Особливостями інституту захисту в кримінальному процесі є: наявність окремих конституційних та процесуально-правових завдань, на основі яких юридично визначається окрема процесуальна функція – функція захисту; покладання виконання окремої функції захисту на визначених в законі окремих суб'єктів процесу; формуванням специфічного процесуального статусу учасників процесу віднесених до сторони захисту; спеціальна регламентація з урахуванням засади змагальності сторін юридичної процедури реалізації

функції захисту та відповідно створення належних гарантій діяльності сторони захисту.

В КПК України, передбачені нові підходи стосовно забезпечення права на захист у кримінальному провадженні, передбачено створення системи правових норм інституту захисту, запровадженню яких передували певні історичні віхи становлення інституту захисту та дискусії великої кількості науковців [9, с. 49], [11, с. 139-142], [13, с. 7-176], [15, с. 99-102], [20, с. 204], [21, с. 6], [34, с. 13-20], [69, с. 13-270], [102, с. 32-33], [135, с. 34-36], [147, с. 3-256], [168, с. 7-12], [222, с. 3-174], [224, с. 3-142], [234, с. 90-95], [247, с. 171-184], [249, с. 10-280], [253, с. 12-226], [256, с. 16-18], [264, с. 8-186], [270, с. 11-264], [275, с. 6-153], [277, с.6- 192], [288, с. 59-65], [290, с. 42-43], [291, с. 41-43], [296, с. 3-32].

Дискусії вчених не призвели до узгодженої позиції щодо гармонізації приватних і публічних інтересів при виконанні функції захисту, а з цих та інших аспектів прав особи на захист вчені продовжують висловлювати свої думки, уже аналізуючи КПК України та Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [31, с. 11-14], [33, 62 с.], [93], [112], [118, с. 90-94], [123, с. 211-216], [138, с. 37-43], [143, с. 9-11], [148, с. 254-259], [156, с. 7-162], [298, с. 199-202], [302, с. 124-132].

Проблемні питання інституту захисту знаходять певне розкриття в сучасних підручниках з кримінального процесу [95, 544 с.], [96, 824 с.], [238, 440 с.], [239, 420 с.], та адвокатської діяльності [3, 864 с.], посібниках [4, 528 с.], [33, 62 с.], [67, 576 с.], [130, 256 с.], [139, 408], та науково-практичних коментарях КПК України [97, 768 с.], [98, 1224 с.], [99, 1104 с.], [141, 1072 с.], [242, 824 с.], [243, 810 с.], а останнім часом і присвяченим окремим аспектам захисту деяких монографічних роботах [222, 336 с.]. Попри це поза увагою вчених залишились положення Принципів і керівних положень Організації Об'єднаних Націй, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системі кримінального правосуддя [178] та інші аспекти важливої і багатогранної проблематики захисту, яка потребує комплексного аналізу.

Становлення інституту захисту як правового інституту можна пов'язувати з історичними віхами формування державності та права, визнання й гарантування державою права людини на особисту свободу, як невід'ємного природного права.

Більш юридично визначеного вигляду інститут захисту прав та представництва набув в римському праві, де почало формуватися так зване законне представництво, представник, в той час, повинен був отримати мандат, зареєструватися, в той час представництво набирало ознак процесуальності. З неупинним розвитком людства та виникнення кримінально – процесуального процесу була очевидною ситуація, коли пересічна людина виявилася нездатною сама себе захистити через відсутність правових знань. Саме в цей час функції захисту стали виконувати адвокати, оратори, юрисконсульти та інші. З цього моменту правозахисна діяльність набула ознак професійної, що спочатку проявилася як меценатська чи благодійна, оскільки здійснення захисту було можливим навіть без участі самого підсудного [75, с. 52].

Історія інституту захисту сягає часів звичаєвого права, де важливу роль відігравали природне право, традиції та моральні норми.

За часів звичаєвого права норми права і моралі можна було вважати як єдине ціле. Піднесені самим народом до рівня законів буття, вони виконувалися здебільшого добровільно, а в разі необхідності забезпечувались засобами впливу з боку общинного загалу. Звичаєве право дуже цікаве в плані аналізу правосвідомості та правової культури, бо стає помітним – найменше правопорушень там, де право твориться самим народом та відповідає його духовності і моралі [238, с. 69].

Адвокатура і інститут захисту не виникли одразу і тим більше, в організованому унормованому правом вигляді. Первинна форма кримінального процесу на перших етапах свого становлення переважно спиралась на приватне обвинувачення, а згодом і мала унікальні форми, як, наприклад суд громади. З часом судочинство все більше поєднувало приватні і публічні обвинувачення, а з розвитком розшукових засад, надавала перевагу принципу публічності

процесу. На перших етапах становлення державності кримінальний процес починався з волевиявлення потерпілої сторони та відбувався у вигляді змагальності сторін (позивача, який являвся обвинувачем та відповідача – який був у вигляді обвинуваченого) перед судом. Суд здійснював функцію арбітра. На стороні позивача могли виступати його родичі, які і виконували первинну функцію захисту.

В подальшому відбувається формування князівського судочинства, яке було більш детально зафіксоване в світському судебнику "Руська правда", складеному в Київській державі у XI-XII столітті. У той час в Україні існував общинний суд, а роль захисників у судах виконували рідні та приятелі сторін, "послухи" (свідки порядного життя обвинуваченого), "видоки" (свідки спірного факту), Згідно тексту просторої редакції Правди руської (Суд Ярослава Володимировича) [203, с. 64-74] послухи та видоки сприяли обвинуваченому «свержеть віру» (ст. 20) – довести безпідставність обвинувачення.

Зважаючи на історичні поступальні кроки в частині прагнення справедливо дійти до істини в суперечностях між общинами, з'являється необхідність в наявності осіб, які б виконували функцію захисту, іншими словами, могли довести правоту особи, яка притягувалася до відповідальності, довести дійсні факти які б могли свідчити на її користь.

За Новгородською судною грамотою повірених, тобто представників у суді, міг мати кожен, а за Псковською судною грамотою таке право мали лише жінки, діти, монахи, старі та глухі люди. Так само згідно грамоти висувалися вимоги до тих, хто може бути представником: це, насамперед, люди, які пов'язані зі стороною родинними відносинами, а також інші особи за винятком тих, хто був наділений владними повноваженнями. Холопи і закупи та деякі інші категорії членів громад могли бути свідками подій і виступати в суді, але не мали права виступати свідками порядного життя, тобто не могли бути захисниками [146, с. 615].

Визначальною особливістю правової системи часів дії Литовського статуту (1529, 1566, 1588 роки), стало виділення процесуального права у

відокремлену правову галузь, створення механізму переслідування винних у вчиненні злочину осіб, а відповідно і формування інституту захисту, який було закріплено п'ятьма артикулами (57-61) дев'ятого розділу, де передбачалось представництво та здійснення захисту фахівцями у галузі права – професійними адвокатами.

Литовський статут прийнятий в 1588 року, в артикулі 61 визначав компетенцію адвоката та відповідно, особи, яку він захищав: «Чого адвокат без сторони своєї не може робити».

У кінці XVIII століття були здійснені заходи щодо кодифікації процесуального права, яке розповсюджувало свою юрисдикцію на територію українських земель. В результаті появились такі історичні джерела права, які відомі під назвами: "Суд і розправа в правах малоросійських" (1750 р.), "Права, за якими судиться малоросійський народ" (1743 р.), "Процес короткий приказний" (1734 р.) та "Екстракт малоросійських прав" (1767 р.).

У збірнику «Права, за якими судиться малоросійський народ» [177, с. 151-155], було регламентовано організаційні принципи діяльності захисників.

Наприкінці XVIII ст. західноукраїнські землі опинилися під владою Австрійської монархії, а відповідно розвиток інституту захисту в кримінальному судочинстві відбувалося під впливом Австро-угорського законодавства, для якого стало властивим збільшення вимог до статусу адвокатів та до представників адвокатури.

Законом від 1781 року на Буковині була започаткована адвокатура, форма діяльності якої сприймала положення інституту австрійської адвокатури. Звертають на себе увагу підвищені вимоги до професіоналізму і добросовісності адвоката за тих часів, які актуальні і для нашого часу, наприклад до заняття адвокатською діяльністю допускались особи, які мали ступінь доктора права (в наш час це можна вважати особами, які мають ступінь магістра права чи доктора філософії чи кандидата або доктора юридичних наук), користуються незаплямованою репутацією.

Консерватизм та фундаменталізм австрійських правителів мабуть був виправданим, хоча і вражає певним своїм радикалізмом, який ще потребує більш глибокого вивчення.

Наприклад, у 1826 році декретом цісаря встановлюється правило, за яким адвокат допускався до виконання своїх обов'язків лише після ухвалення рішення міністром юстиції. Указом Міністерства юстиції Австрії від 18 жовтня 1901 року був затверджений розпорядок буковинської адвокатської палати. Загалом на 1913 рік на Буковині було 214 адвокатів [144, с. 26-279].

Ще на початку судової реформи, яка була здійснена в 1864 року на території українських земель, що знаходилась під юрисдикцією російських законів, повноваження захисників стали здійснювати так звані «судові стряпчі», а після прийняття в 1864 році Статуту кримінального судочинства, для забезпечення належного захисту учасників кримінального судочинства стали долучатися фахівці в галузі права, яких в змістовному і етичному плані іменували досить влучно - «судові повірені».

Запровадження інституту судових повірених стало важливим демократичним завоюванням в історії кримінального судочинства, реформа якого в ті роки активно розпочалась з доповіді куратора і локомотива судово-правової реформи в Росії 1864 року графа Дмитра Блудова «Про запровадження присяжних стряпчих».

В умовах відміни кріпосного права дискусії щодо інституту адвокатури набирали неабиякої гостроти і рухались досить тяжко з огляду на приклади діяльності та долю французьких адвокатів-революціонерів Мірабо, Марата, Робесп'єра та риторичних відповідей на питання «Хто погубив Францію». Мабуть вплив французького фактору відіграв певну роль в пошуках особливої, відмінної від європейської, системи захисту в сфері судочинства.

В подальшому, уже під керівництвом видатного вченого, вихідця з українських земель Сергія Івановича Зарудного, судово-правова реформа в Росії набрала демократичних обертів і ознаменувалась системним

реформуванням всього процесуального законодавства, запровадженням унікальної моделі здійснення захисту судовими повіреними.

Інститут судових повірених створювався як надбання думки вітчизняних вчених, як особлива унікальна самобутня корпорація фахівців права, яка мала функціонувати при судових палатах і бути їй підконтрольна. До речі умови отримання статусу повіреного були такими ж як і до статусу судді, а іспит про право на здійснення захисної діяльності претенденти на статус судового повіреного мали здавати комісії з суддів при окружному суді. Недолік такої системи – певна залежність судових повірених, як осіб, уповноважених на здійснення функції захисту в судових процесах, від суддівської влади.

Узагальнення першого досвіду практики застосування інституту судових повірених увінчалось прийняттям 6 червня 1874 року нового спеціального закону, яким поряд з судовими повіреними (присяжними повіреними) запроваджувався також інститут приватних повірених, як більш незалежної, заснованої на принципі самоврядування правозахисної організації.

Іменуючи осіб, які мають здійснювати захист учасників кримінального судочинства судовими повіреними або присяжними повіреними, законодавець робив акцент як на фаховій складовій, так і на морально-етичному змісті інституту захисту, допускаючи до виконання функції захисту осіб, яким довіряє сама людина, що потребує захисту. Не випадково, що за законодавством тих часів вимоги до повірених були значно високими як в плані професійної підготовки, так і в аспектах репутації, добропорядності, незалежності, відсутності зацікавленості в справі тощо.

Введення посад судових повірених, як особливої спільноти юристів, на яких покладалось виконання функції захисту, є однією з найбільших інтелектуальних здобутків новітнього кримінально-процесуального законодавства російсько-українських земель, яке зберігає свою актуальність та доктринальну цінність донині.

Інститут присяжних повірених створювався в якості особливої корпорації незаплямованих та юридично досвідчених фахівців у галузі права,

яка існувала при судових палатах, але не входила до складу суду, користувалась самоуправлінням і діяла під контролем суду. Присяжними повіреними могли бути особи, які мали вищу юридичну освіту і п'ять років юридичної практики в якості помічника присяжного повіреного чи іншого чиновника судового відомства (ст. 354 Положення про судові установи від 20 листопада 1864 р.). Зарахування до списку присяжних повірених здійснювалось Радою присяжних повірених (ст. 380 Положення). Приватними повіреними могли бути особи, які здали іспит в окружному суді або судовій палаті і отримали свідоцтво на право ведення судових справ [204, с. 71–77, 112–116; 247, с.69-72].

Отже функція професійного захисту підозрюваних та обвинувачених у кримінальному провадженні повинна була здійснюватися такими фахівцями у галузі права, котрі попри те, що мали належну професійну (юридичну) підготовку, повинні були користуватися довірою осіб, в інтересах яких повірені повинні вчиняти захисні дії, а також вони повинні були отримати як знання, так і досвід правничої діяльності, достатньої для ефективного захисту, і напрацювати ділову і моральну репутацію (ці особи мали поєднувати в собі професійний авторитет і репутацію добропорядності). Вони зобов'язані були проявити добротну юридичну підготовку, сумлінність, доброчесність, неухильне дотримання встановлених правил етики і принципів юридичної діяльності.

Вимоги доброчесності та доброї репутації не втрачають цінності і в наш час. І якщо вимоги професійності можуть бути певним чином формалізовані встановленням рівня юридичної освіти та стажу правничої роботи, то проблема доброчесності потребує встановлення додаткових законодавчих концептів і системи гарантій проти залишення їх на недостатньо вивірених розсуд лише тих, хто сьогодні на корпоративних умовах вирішує питання видачі адвокату посвідчення на право заняття адвокатською діяльністю.

Для підвищення ефективності адвокатській діяльності, на наш погляд, потрібні додаткові заходи перевірки на доброчесність, починаючи від

заповнення декларацій про прибутки та направлення їх на перевірку кваліфікаційній комісії органів адвокатського самоврядування (без їх оприлюднення та безумовно надання правоохоронним органам, що може бути використано для тиску на позицію адвоката), закінчуючи створенням уповноважених на перевірку адвокатської етики організацій в рамках адвокатського самоврядування на зразок Вищої ради правосуддя. Доцільно створення Вищої Рада адвокатської доброчесності, в яку ввійшли б не тільки представники спілки адвокатів, а й фахівці, наприклад, вищих навчальних закладів, по прикладу формування Вищої ради правосуддя. Це може розширити механізми контролю громадського суспільства за ефективність інституту захисту, не підриваючи принцип незалежності адвокатів від влади.

Ідея судових повірених настільки цінна для правосуддя, що не може не аналізуватись під різним кутом зору в контексті сучасних проблем ефективності захисту. Ті підвищені вимоги до повірених, які закладались в названому законодавстві кінця 19 століття, придатні для втілення в сучасне українське законодавство.

На наш погляд, можливі два варіанти реформування адвокатури, з урахуванням ідеї повірених: 1) адвокатура повністю реформується в інститут судових повірених з прийняттям на основі чинного Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» нового закону «Про повірених в юридичних процесах»; 2) внесення змін і доповнень в Закон України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність», де було б передбачено розподіл виконання функції правничої допомоги, яка б надавалась адвокатами на досудових стадіях провадження та унормуванням статусу присяжних, до компетенції яких відносилось би виконання функції захисту в судовому розгляді справи. Подана ідея потребує окремого наукового розгляду. Ми схилиємось до другого варіанту її втілення, що може як розширити коло осіб, що допускаються до надання правничої допомоги, так і структурувати чинний адвокатський корпус, підвищуючи вимоги до осіб, які повинні якісно здійснювати захист підозрюваних і обвинувачених в суді.

Зазначимо, що саме гармонічне поєднання професіоналізму і високих моральних якостей правників, стало запорукою ефективності інституту судових повірених в часи дії Статуту кримінального судочинства 1864 року.

Професіональна майстерність судових повірених в наданні правничої допомоги та захисту прав підсудних особливо яскраво проявився саме за часів розгляду справ та винесення вердиктів судом присяжних. Логічно, юридично і психологічно виважені, високоморальні та гуманні промови під час судового розгляду справ відомих та видатних юристів ХІХ ст.

Актуальними і для нашого часу залишаються унікальні судові промови, неординарних людей з різних куточків землі, яких того часу дивним чином поєднала професія юриста і статус повірених, зокрема, уродженця Катеринославського краю, випускника юридичного факультету Харківського університету - Сергія Аркадійовича Андрієвського, уродженця Оренбурзької губернії випускника юридичного факультету Московського університету Федора Плевако, Анатолія Федоровича Коні, князя Олександра Івановича Урусова, Костянтина Костянтиновича Арсеньєва, Миколи Платоновича Карабачевського та інших. Їх та інші судові промови відомих адвокатів сьогодні доступні для аналізу, завдяки популярним виданням [5, 87, 88, 162, 163, 206, 226, 227].

Віртуозно володіючи трояким покликанням захисту - *«переконати, зворушити, вмилоствити»*, Федір Плевако майстерно аналізуючи й використовуючи дані про обвинувачених осіб, часто не тільки ставав неперевершеним судовим оратором, а й добивався справедливих та гуманних судових рішень. Але підбурювачі все ж таки були. Я віднайшов таких людей і з головою передаю вашому правосуддю, ці люди – підбурювачі, вони – призвідники, вони – являються причиною всіх причин. Спробуйте ввійти до звіринця, коли настане час кидати їжу звірам, що зголодніли; ввійдіть у дитячу, де діти, що прокинулися, не бачать няньки. Там – одночасне ричання, а тут – одночасний плач. Спробуйте знайти між ними підбурювача. І він знайдеться не в якомусь окремому звірі, не в старшій по віці людині чи молодшій дитині, а це

буде в його голоді чи страхітті, який охопив усіх одночасно, – такими палкими словами мовив Федір Плевако у своїй бездоганній промові на захист селян села Люторичі [162, с. 599].

В промовах відомих ораторів минулого часто бачиться як аналіз причин та відповідних умов вчинення злочину, так і викладення доречних даних про особистості обвинувачених, які стають важливим доводом перед судом або в плані відсутності кримінально-карного діяння (наявність крайньої необхідності чи необхідної оборони тощо) так і переконанням в необхідності прояву гуманності при призначенні покарання.

Так у судовій промові по справі робітників Коншинської фабрики, які були звинувачені в бунті та безпорядках, Федір Плевако промовив, що натовп – будова, люди – цегла. Із одних і тих же цеглин розбудовується і храм богів, і тюрма – житло знедолених... Та зруйнують тюрму, і цеглини, що залишилися цілими від руйнування, можуть піти на храмобудування, не відображаючи огидних рис їх минулого призначення [162, с. 639].

На превеликий жаль КПК України не передбачає норм, які б були спрямовані на виявлення причин і умов вчинення злочину, а відсутність такої вимоги часто і адвокатами сприймається як сталість, не спонукає їх до аналізу таких обставин, які, між іншим, можуть принести значну користь і захист суспільству.

Кримінальному - процесуальному законодавству України на етапі формування України як самостійної, демократичної, незалежної держави були відомі інститути як захисника, так і громадського захисника, Зокрема, до 23 грудня 1993 р. захисниками на досудовому розслідуванні могли бути не тільки адвокати, а й представники громадських організацій та члени професійних спілок.

Внесення 23 грудня 1993 р. змін до статті 44 КПК України значно зменшило можливість вибору захисника серед і так неширокого на той час кола осіб. В якості захисників особи, яка притягалася в якості підозрюваного, обвинуваченого і підсудного на досудовому слідстві, згідно з новою редакцією

цієї статті, стали допускатись тільки окремі особи, котрі відповідно до закону отримали посвідчення про право здійснювати адвокатську діяльність, а в суді, за попередньою згодою підсудного, – близькі родичі, піклувальники або опікуни.

Після внесення 23 грудня 1993 р. змін до КПК України вченими, враховуючи норми міжнародних правових актів та Конституції України, які кожній особі гарантували право вільного вибору захисника, була висловлена і обґрунтована думка про необхідність надання права здійснення захисту обвинувачених у кримінальному процесі будь-яким фахівцям у галузі права, які за чинним законодавством не підлягали відводу від участі у справі [240, с. 54; 250, с. 51; 251, с. 68] .

Приводом до відкриття конституційного провадження Конституційним Судом України було конституційне звернення громадянина Г. Солдатова щодо права на вільний вибір захисника, якого цікавило офіційне тлумачення норм ст. ст. 55 і 59 Конституції України та ст. 44 КПК України. Це було пов'язане з тим, що з часу провадження у порушеній проти нього кримінальній справі слідчий, прокурор та суд загальної юрисдикції відмовили йому в задоволенні поданого клопотання щодо допуску до участі в кримінальній справі в якості захисника фахівця в галузі права без адвокатського посвідчення. Слідчий та суд відмовили в його клопотанні, мотивуючи це відсутністю у приватного юриста, клопотання про допуск якого до виконання функції захисту заявив обвинувачений, свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

В рішенні Конституційного суду України було вказано, що право на отримання правової допомоги – це закріплена Конституцією можливість кожної людини та громадянина отримати правову допомогу. Забезпечення такого права є конституційним обов'язком держави, саме держава повинна забезпечити достатній рівень правової допомоги в будь – якій галузі права, де виникає необхідність у її наданні. У своєму Рішенні Конституційний Суд також посилався на міжнародно-правові акти, що були ратифіковані Верховною Радою України, які є частиною національного законодавства (ст. 9

Конституції), зокрема, на Основні принципи, що стосуються ролі юристів, прийняті 27 серпня – 7 вересня 1990 р. VIII Конгресом ООН з питань запобігання злочинності та поведження з правопорушниками.

Основні принципи, що стосуються ролі юристів передбачають право кожної людини звернутися до юриста, обраного на власний розсуд, за отриманням правової допомоги та для захисту своїх прав та законних інтересів на будь – якій стадії кримінального судочинства (принцип 1); уряд держави спрямовує державну політику для забезпечення належних умов для того, щоб компетентні органи своєчасно мали поінформувати кожну людину про її право користуватися допомогою юриста на власний вибір у випадку затримання чи арешту, пред'явлення обвинувачення у вчиненні злочину (принцип 5) [155].

Враховуючи зазначені міжнародно-правові положення, право надання правової допомоги у кримінальному судочинстві мають будь-які юристи, а закон дає право особам, які за законом мають право на захист від підозри чи обвинувачення, самим вибирати, до якого з фахівців у галузі права звернутись за захистом своїх прав, а суди, відповідно, не мають відмовляти в допуску до виконання функції захисту фахівців у галузі права, які не є адвокатами.

Конституційний Суд України рішенням № 13-рп/2000 від 16 листопада 2000 року скасував положення ч. 1 ст. 44 КПК України, згідно з яким як захисники допускались лише особи, котрі отримали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, як таке положення, що не відповідає нормам Конституції України, і роз'яснив, що захисником у кримінальному процесі може бути будь-який фахівець у галузі права, якщо за законом він має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

Таку ж позицію за своєю суттю Конституційний Суд України виклав пізніше у рішенні 30 вересня 2009 р. у справі громадянина Голованя Ігоря Володимировича (справа про право на правову допомогу), за конституційним зверненням щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України. Але швидкоплинні реформаторські процеси залишили дані концепти

без належного фахового аналізу в процесі формування і розгляду законодавчих ініціатив.

На думку В.М. Тертишника, – фразу про те, що «захисником в кримінальному процесі може бути будь-який фахівець в галузі права, якщо за законом він має право на надання правової допомоги» слід розуміти як те, що «захисником у кримінальному процесі може бути будь-який фахівець в галузі права, якщо законом йому не заборонено надавати правову допомогу і немає передбачених законом підстав для його відводу від участі в справі» [241, с. 194].

Така наукова позиція В.М. Тертишника фактично підтверджена в рішенні Європейського суду з прав людини від 24 листопада 2011 року у справі «Загородній проти України», яким було констатовано, що не допуск в кримінальному процесі «фахівця в галузі права», який не має адвокатського свідоцтва, для виконання функції захисту підсудного є порушенням п. 1 і 3 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. При цьому, суд наголосив, що така ситуація є несумісною із принципом правової визначеності, чим фактично показав на недоліки чинного законодавства України, які потребують уточнення.

Зважаючи на конкуренцію правових норм, а саме, з одного боку, норм КПК України, а з іншого загальнообов'язкових та законотворчих приписів Конституційного Суду України та правових позицій Європейського суду з прав людини, при не досить юридичній визначеності позиції в самій Конституції України, перевагу слід надавати джерелам та нормам більшої юридичної сили, якими є в даному випадку рішення Конституційного Суду України та рішення Європейського суду з прав людини.

Отже КПК України мав би бути приведений у відповідність до рішень Конституційного Суду України та міжнародних правових актів і згаданої прецедентної практики Європейського суду з прав людини.

В 2012 році в Україні прийняті новий КПК України та Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», які за думкою більшості авторів

розвивають демократичні засади кримінального судочинства та розширюють застосування принципу змагальності сторін.

Зазначимо, що згідно статті 45 КПК України, прийнятого в 2012 році, у кримінальному процесі захисником являється адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру чи вирішується питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію). Захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України чи стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості щодо зупинення чи припинення (призупинення) права на зайняття адвокатською діяльністю.

Пов'язування права на виконання функції захисту з занесенням відомостей про адвоката до Єдиного реєстру адвокатів України, на наш погляд, не зовсім вірно. Залишається невизначеною проблема допуску захисника з числа іноземців. Особливо ця проблема загостриться при застосуванні дистанційного, так званого спеціального (заочного) провадження. Закон не містить чітких відповідей на такі виклики часу.

За результатами проведеного в 2016 році опитування адвокатів, які здійснюють незалежну професійну діяльність у Дніпропетровській області, із опитаних 110 адвокатів на запитання: Чи мали місце в Вашій практичній діяльності, випадки коли слідчий, прокурор, суд вимагали підтвердити Ваші повноваження адвоката витягом з Єдиного реєстру адвокатів України, про існування таких випадків заявило 54 % опитаних адвокатів. (Додаток Б. Анкетування адвокатів.). Отримання адвокатом та надання таких витягів організаційно має певні складнощі. Думається що фразу закону про те, що «захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України» варто скасувати.

Між тим, в ритмах судово-правової реформи проблема отримала новий поштовх для подальших роздумів і пошуків шляхів виходу із складної юридичної казуїстики.

Стаття 59 Конституції України в редакції 2016 року зазначає, що «Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав». У цьому році Конституція України доповнена ст.131² такого змісту: «Для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Незалежність адвокатури гарантується. Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом. Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена» [85].

При всій радикальності даної норми і вагомості раніш наведених аргументів на користь розширення кола осіб, які мають допускатись до виконання захисту в демократичному суспільстві, все ж таки слід зазначити, що норми Конституції України мають найвищу юридичну силу, а отже наразі дискусія з цього питання втрачає сенс. Конституційні норми мають бути виконані беззаперечно.

Згідно норм статті 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

Реформування та розбудова незалежної та правової держави у даний період часу є повністю неможливою без формування цілісної та взаємопов'язаної правової системи ефективного державного правового захисту прав і свобод людини та громадянина, де ще не враховані демократичні тенденції, які викладені в «Принципах і керівних положеннях Організації Об'єднаних Націй, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системі кримінального правосуддя» та затверджені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 2012/15 26 липня 2012 року [180].

Проблемою стала новела КПК України, згідно якої, на досудовому слідстві замість пред'явлення особі обвинувачення здійснюється повідомлення про підозру. За такого підходу не досить зрозуміло, з якого моменту виникає функція обвинувачення і може відповідно в повній мірі застосовуватись технологія захисту від обвинувачення, як це притаманно змагальному кримінальному процесу.

В Кодексі є чисельні правові механізми, які запозичені від європейських країн та являються нововведеннями у кримінальному судочинстві (наприклад угода про винуватість), які дискутуються вченими та ще тільки усвідомлюються адвокатами і практикуючими юристами.

На теперішній час правова основа захисту у кримінальному процесі яка закріплена в Конституції України доповнюється новітніми міжнародно-правовими актами. В аспектах аналізованої проблеми міжнародне право поповнилось зокрема положеннями, які викладені в «Принципах і керівних положеннях Організації Об'єднаних Націй, що стосуються доступу до правової допомоги в системі кримінального правосуддя»[180]. Останні досі, так би мовити, стоять осторонь дискусій, ще не взяті в оборот наукових дебатів, не стали предметом належної уваги актів офіційного судового та науково-практичного тлумачення.

Прийняття Кримінального процесуального кодексу України 13 квітня 2012 року дало початок кримінальному процесу, який зорієнтований на реалізацію у кримінальне судочинство України європейських стандартів.

У кримінальному процесуальному законодавстві України відбувається спроба узгодити публічні та приватні інтереси.

Сьогодні на основі європейських стандартів кримінальної процесуальної діяльності та Конституції України в Україні утворилась змішана, публічно – змагальна форма кримінального судочинства, для якої характерною є визначення сторони обвинувачення і сторони захисту та забезпечення фактичної рівноправності процесуальних сторін.

Засада змагальності сторін за концептами міжнародних правових актів – це правова засада правосуддя, згідно з яким двом процесуально різним і рівноправним сторонам судового провадження (обвинувачення і захисту) забезпечується рівна можливість брати участь у дослідженні доказів і з'ясуванні обставин справи та відстоювати свої права і законні інтереси перед незалежним арбітром – судом, який не може здійснювати інших функцій, окрім функції правосуддя (Стаття 7 Загальної декларації прав людини, ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права).

Світовий досвід функціонування кримінального судочинства, – на думку В. В. Рогальської, – свідчить про те, що на сьогодні людство ще не знайшло кращої, аніж змагальна, моделі процесу. Саме така модель здатна задовольнити потреби демократичного суспільства та забезпечити повноцінний захист прав і свобод людини при вирішенні кримінально-правового спору [201, с. 5].

Ще Цицерон сформулював одне з найважливіших правил змагальності – *nemo nisi accusatus fuerit, condemnari potest* (лат.) – нікого не має бути притягнуто до кримінальної відповідальності та засуджено без відповідного обвинувачення. А в давніх римських афоризмах стверджувалась така важлива засада як «Ніхто не повинен судити себе самим суддею у власній справі» (*nemo unquam iudicet in se*).

Особливості змагальної форми кримінального судочинства знаходили висвітлення процесуалістами різних епох [201, с.5-222]. [268, с.63-64]. [280, с. 77-117, 122-160, 175-255, 259-288, 293-268].

Відмінність між пошуковою й змагальною формами процесу проводилася переважно в залежності від ролі суду: пошуковий процес передбачає, що ініціатива й ведення процесу передаються в руки суду, а змагальність закріплюється в такому порядку процесу, у якому кожен момент залежить від ініціативи сторін. Тільки за умови відмежування функцій сторони захисту від функцій та обов'язків суду, процес носить найменування змагального [202, с. 49].

Окремі дослідники дійшли висновку, що змагальність не є окремим принципом, а є типом (моделлю) процесу [217, С.7], з чим можна погодитись.

Змагальність це така побудова процесу, за якої заінтересовані сторони, сторони обвинувачення та захисту мають рівні можливості для відшукування істини та відстоювання своїх тверджень або оспорювання тверджень іншої сторони; функції обвинувачення і захисту відокремлені від правосуддя і розслідування; обвинувачений може здійснювати свій захист як самостійно, маючи всі права щодо дослідження доказів, так і з допомогою захисника; сторони мають рівні процесуальні можливості брати участь у судовому слідстві; кожна зі сторін має можливість захищати свої права, свободи та законні інтереси в процесі судових дебатів, де обмеження в обґрунтуванні своєї юридичної позиції не допускаються; суд має всебічно проаналізувати доводи кожної зі сторін; правосуддя здійснюється судом з додержанням принципу рівності сторін, гласності та інших засад судочинства [247, с.115].

Принципу змагальності, особливо останнім часом, приділяється не аби яка увага в юридичній літературі [6, с.169-174], [23, с.70-76], [103, 288 с.], [160, с. 36], [117, с.55-57], [170, с. 94-97], [114; 115, с. 3-12], [129, с. 51-54], [201, с. 5-122], [224, с.115-121], [234, с. 90-95].

Слід зауважити, – як зазначає В. М. Тертишник, – проблемою реалізації принципу змагальності при розробці КПК України стає, з одного боку, надмірне захоплення ідеєю змагальності та спроба запровадити її «заради самої змагальності» на усіх стадіях процесу, з іншого – недостатня увага до необхідності реформування статусу учасників процесу, забезпечення рівності

сторін в змагальному процесі. Сьогодні в змагальний процес потерпілий вступає в складних умовах, коли йому не видали жодного з юридичних документів, що можуть стати предметом дослідження (обвинувального висновку, вироку тощо). Проблема змагальності ще тільки починає отримувати певні риси концептуальності, поступово осмислюється вченими та торує шлях в юридичну практику, але потребує реальних реформ системи судочинства, розширення прав учасників процесу [236, с. 51-52].

Для розкриття цих проблем виникає потреба історичного їх аналізу та порівняльного дослідження.

Зазвичай кримінальне судочинство іноземних країн розглядається на прикладі: Німеччини, Англії, США та Франції, оскільки зміст даних кримінально - правових систем належать до переліку найбільш досліджуваних у юридичній практиці на тих підставах, що вони справили загальносвітову історичну значимість та чималий вплив на кримінально – процесуальне застосування а законодавстві інших країн.

Кримінально-процесуальне право Франції уособлює класичну форму змішаного процесу з наявними ознаками засад змагальності сторін.

Прийняття у 1808 році Кримінально-процесуального кодексу Франції (Кодексу Наполеона) відіграло визначну роль у формуванні кримінального процесу цілого ряду країн Європи. Кодекс втілював в собі дієвий фундаменталізм, принципи законності, усності, безпосередності, змагальності та судового контролю, враховував положення Декларації прав людини і громадянина 1789 року, слугував прикладом для практичного застосування, яскраво відрізняючись від ранішніх кримінально-процесуальних актів саме ліберальними нахилами та частковим застосуванням принципу наукової кодифікації. Кодекс Франції втілював в собі норми міжнародного кодексу універсальної обґрунтованості, за допомогою якої французьке кримінальне судочинство змогло досягти загальносвітової цінності.

Франція намагалася привести законодавства на рівень демократичного та ефективного кримінального судочинства, а тому запровадила таку нову

інституцію, так звану "слідчу палату", на яку покладається компетенція перевірки законності рішень в кримінальному судочинстві та яка повинна забезпечувати реалізацію права громадян Франції на справедливий суд. Процесуальна діяльність "судових палат" у Франції була порівняно короткою і була скасована.

Кримінально-процесуальне право Англії, з огляду на домінуюче прецедентного права, є як найстарішою процесуальною системою, так і найменш кодифікованою, складною і досить суперечливою процесуальною процедурою, з елементами архаїчності, використанням аналогії та практики національних судів та ЄСПЛ.

В англійському кримінальному процесі всі факти, здобуті поліцією, вважаються незаконними до того моменту, поки вони не будуть пред'явлені й закріплені мировим суддею (магістратом).

Досі в Англії вважаються чинними багато процесуальних актів, прийнятих ще сотні років тому, наприклад, "Велика хартія вольностей" 1215 року, якою англійські юристи обґрунтовують право кожної людини бути судимою собі рівною, а також відомий "Хабеас корпус акт" 1679 р., яким обґрунтовується право кожного обвинуваченого бути залишеним до суду на волі під заставу. Англійське кримінально - процесуальне право складається із загального, тобто не писаного права, й статутного, тобто окремих парламентських актів, які накопичувалися протягом століть [131, с. 24-64].

Попри наявності значних недоліків в процесі англосаксонського типу, англійська система процесуального права мала певний вплив на формування системи кримінально-процесуального права як колишніх колоній Великобританії, так і системи процесуального права Сполучених Штатів Америки. В 1980 роки Сполучені Штати Америки для встановлення в державі змагальної форми судового розгляду англо-американського зразка виділило значну суму грошових коштів, які б змоги забезпечити унормування процесуальної діяльності правоохоронних органів та забезпечити дотримання основних прав та свобод громадян, права на справедливий суд.

1.2. Зарубіжний та міжнародно-правовий досвід розвитку інституту захисту

Для забезпечення ефективності захисту в сучасних умовах судово-правової реформи важливим залишається застосування методу порівняльно-правового дослідження, системний аналіз досвіду кримінального судочинства зарубіжних країн, включаючи його інтерпретацію та тлумачення міжнародних правових актів в рішеннях Європейського суду з прав людини.

В цьому аспекті, заслуговує на увагу, перш за все, досвід сучасної Франції, яка провела реформування кримінально-процесуального законодавства в 1993 році в частині обрання та виконання запобіжних заходів при розгляді кримінальних проваджень, а також ввела в дію неупереджений орган судового контролю за діями посадових осіб, під час здійснення попереднього розслідування.

В сьогоднішніх реаліях у Франції слідчий суддя виконує дещо іншу функцію ніж слідчий суддя в Україні, він є єдиним слідчим органом першої інстанції. Адвокат має брати участь під час проведення всіх слідчих дій за участю підзахисного, включаючи перший допит. Затримана особа має право після фактичного затримання зустрітися з адвокатом. Вирішення питання щодо взяття під варту як запобіжного заходу здійснюється спеціально створеними судовими колегіями, що складаються з професійного судді та двох присяжних засідателів.

Кримінальне провадження в суді присяжних не передбачає самостійного винесення присяжними окремого вердикту щодо винуватості особи. Суд з участю присяжних здійснюється єдиною колегією "професійні судді та присяжні засідателі вирішують спільно як питання права, так і питання факту наявності кримінального правопорушення та виносять вирок.

В суді захисник є рівноправною стороною змагального процесу і має право задавати питання особі, яка допитується в судовому порядку. Після завершення судового слідства захисник приймає участь в судових дебатах.

На відміну від Кримінального процесуального законодавства України, касаційна скарга, як і апеляційна, в обов'язковому порядку зупиняє виконання вироку. На відміну від українського кримінального процесу в кримінальному процесі Франції може здійснюватися ревізійне провадження. Вироки, які набрали законної сили, учасники кримінального судочинства мають право оскаржувати, направляючи до суду клопотання про здійснення ревізії. Матеріали, які подаються разом з клопотанням та являються приводом для ревізійного оскарження, повинні бути щойно здобуті, або доведено, що про них не можливо було дізнатися раніше, та є обов'язкова умова, такі матеріали не повинні фігурувати раніше у даній кримінальній справі.

Властивою ознакою Французького кримінально-процесуального законодавства змішаного типу являється те, що у 1993 р. було удосконалено статус підозрюваного (обвинуваченого) на стадії досудового слідства, було значно розширено його права, одночасно було надано більш вагомий статус інституту адвокатури.

Позитивним моментом з точки зору захисту є те, що у кримінальному процесі Франції не передбачається складання такого процесуального документу, як постанови про притягнення особи в якості обвинуваченого, а обвинуваченою особа може стати з часу первинної її явки в слідчі установи (ст. 80 КПК Франції). Під впливом цих концептів законодавець України теж відмовився від інституту пред'явлення обвинувачення, але запровадив інститут повідомленні про підозру. Заслужують на увагу положення кримінально-процесуального права Франції відносно того, що особа може бути притягнута в якості обвинуваченого і наділяється відповідними правами, за умови, що у справі зібрані достатня кількість доказів відносно вчинення такою особою злочину.

Враховуючи досвід Франції та аналізуючи проблеми українського кримінально-процесуального законодавства сьогодення, а також приймаючи до уваги, що недотримання термінів розслідування кримінальних проваджень та взагалі невизначеності строків у кримінальних провадженнях, в разі непред'явлення особі повідомлення про підозру, аналізуючи виникаючі у зв'язку з цим наявні факти необґрунтованих та незаконних затримань і арештів, а також звертаючи увагу на наявність не усунутих з практики слідчих органів порушень гарантій недоторканності приватного життя та житла людини і інших захищених конституційними нормами прав і свобод людини, що підриває в цілому ефективність кримінального судочинства України, впровадження інституту судового контролю, на наш погляд, повинно бути віднесено до функції окремого самостійного незалежного судового органу.

Кримінально-процесуальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини діє в новій редакції від 07.04.1987 року [92, 259]. В ньому втілені доскональні напрацювання щодо розвитку доказового права, досудового слідства та захисту, які мають актуальність для нашої правової системи.

Доказове право кримінального судочинства Німеччини відзначається спробами гармонізації приватних і публічних інтересів, застосуванням сучасних доктрин доказового права, інформаційних і інших експертних технологій, які можуть з успіхом для справи використовуватись як з боку сторони обвинувачення, так і стороною захисту.

Наприклад, згідно §81e-§ 81g КПК ФРН може здійснюватися встановлення особи за допомогою методу ДНК-дактилоскопії. клопотання про проведення таких досліджень з застосуванням генотипоскопії, необхідних для сторони захисту може заявити адвокат. Розпорядження про здійснення таких досліджень може дати лише суд. При цьому здійснення відповідних досліджень покладаються лише на експертів, які максимально структурно і організаційно мають бути незалежні від слідчих органів. Думається, що запроваджені в закон правові підстави і процедури таких генотипоскопічних досліджень корисні як для сторони захисту, так і для слідчих органів та

сторони обвинувачення, а отже заслуговують на втілення в кримінальне судочинство України та слідчу і адвокатську практику.

Між тим, за згодою прокурора в розкритті злочинів можуть брати участь приховані вивідувачі. Відповідно до § 110а КПК ФРН прихованими вивідувачами виступають працівники поліції, які ведуть розслідування на основі наданої їм на тривалий період одноманітної процедури, з використанням якої вони можуть приймати участь у правовідносинах. Безумовно застосування таких форм збирання доказових даних суттєво ускладнює можливості сторони захисту щодо їх своєчасного спростування. Самі ж отримувані фактичні дані за такої технології можуть бути досить сумнівними, а їх оцінка відкладається в таких випадках на стадію судового розгляду, яка і є основною ланкою доказування.

До особливостей інституту захисту в КПК Німеччини можна віднести такі наступні визначальні норми, які деякою мірою удосконалюють відомі інститути забезпечення захисту

Згідно § 137 КПК ФРН [Вибір захисника] «(1) Обвинувачений в будь – який момент розгляду кримінальної справи може скористатись допомогою з боку захисника. Кількість вибраних захисників не може перевищувати трьох. (2) Якщо обвинувачений має законного представника, то і він також може вибрати захисника. За приписами § 138 [Вибраний захисник] (1), в якості обраного захисника може бути адвокат, який має допуск до адвокатської діяльності одного з німецьких судів, а також професори та викладачі права з німецьких вищих навчальних закладів (університетів). (2) Інші особи допускаються як обрані захисники тільки з дозволу суду, і, якщо це випадок обов'язкового захисту, а обраного обвинуваченим захисника немає серед осіб, що можуть здійснювати функції захисників, - виключно разом з однією з таких осіб.

В силу § 149 КПК ФРН дружина чи чоловік або інша, спільно проживаюча з обвинуваченим особа, допускається в судові засідання як помічник здійснення захисту підсудної особи.

Демократизм даних приписів закону та їх відповідність принципу верховенства права дозволяє висловити думку про можливість застосування аналогічних концептів в законодавстві України.

Згідно § 139 КПК ФРН [делегування референдарію (referendariû)] вибраний обвинуваченим чи іншим учасником процесу в якості захисника адвокат, може за згодою такої особи, делегувати її захист фахівцю в галузі права, який на дійсний час здав державний іспит, необхідний для роботи в системі юстиції і зайнятий на юридичній службі не менше одного року і трьох місяців.

В § 138a КПК ФРН закріплені досить лаконічні і виважені з точки зору забезпечення справедливого судочинства правила відсторонення захисника від участі у справі. Зокрема за приписами даної норми захисник може бути відстороненим від участі у провадженні, якщо серйозно підозрюється в тому, що він безпосередньо брав участь в діях, які можуть бути предметом розслідування, зловживає спілкуванням з обвинуваченим, що створює значну загрозу для безпеки знаходження обвинуваченого в місцях позбавлення волі, або вчинив діяння, які за умови засудження обвинуваченого будуть мати ознаки приховування або придбання здобутих злочинним шляхом цінностей. При цьому закон ФРН детально регламентує процедуру відсторонення захисника від участі у справі, що є певною гарантією від можливих зловживань самою владою.

З точки зору демократичних ідей і стратегії на розбудову правової держави, указаний досвід заслуговує для запровадження в КПК України.

Згідно § 68b. Суд здійснює призначення адвоката свідку у справах про злочини. Зокрема «для свідків, які ще не мають допомоги адвоката, на час допиту за згодою прокуратури може бути призначений адвокат, якщо очевидно, що вони не можуть самостійно використовувати свої повноваження під час допиту, їх інтереси захисту не можуть бути забезпечені іншим засобом».

Згідно § 136 КПК ФРН на початку першого допиту обвинуваченого йому пояснюється, що він має право як висловити свою думку щодо обвинувачення, так і задати питання захиснику, якого він обирає сам.

Відповідно до § 136а КПК ФРН «Свобода прийняття рішень і волевиявлення обвинувачуваного не може бути обмежена в результаті жорстокого поводження, втоми, фізичного впливу, застосування засобів тортур, обману чи гіпнозу». Заборонені обіцянки не передбаченої законом вигоди. Показання, дані з порушеннями цієї заборони, не можуть бути використані навіть в тому випадку, коли обвинувачений, дає згоду на їх використання.

Маю думку, що такі положення досить обґрунтовані, перевірені практикою, а отже можуть знайти закріплення і в КПК України.

Не зважаючи на існуючі відмінності в кримінально – процесуальному праві різних країн англійський, німецький та французький кримінальні процеси не тільки впливають на законодавство інших країн, а й один на одного, бо на сьогоднішній день в основі тенденції зближення процесуального права різних країн Європи і США лежить фундаментальна ідея нашого часу про включення в систему національного законодавства міжнародних правових актів.

Зокрема гармонізуючими та об'єднуючим стають такі джерела права загально світового значення як Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р.; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966р.; Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку» від 17 грудня 1979 р.; Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила) від 14 грудня 1990 року; Основні принципи, що стосуються ролі юристів, прийняті Конгресом ООН 27 серпня – 7 вересня 1990 року; Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживань владою, прийнята на сороковій сесії Генеральної Асамблеї ООН 29 листопада 1985 року; Принципи і керівні положення Організації Об'єднаних Націй, що стосуються доступу до юридичної допомоги

в системі кримінального правосуддя // Резолюція Економічної та Соціальної Ради ООН 2012/15 від 26 липня 2012 р. та інші.

Відносно новий міжнародний правовий документ - Принципи і керівні положення Організації Об'єднаних Націй, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системі кримінального правосуддя містять ряд важливих ідей і приписів, які потребують реалізації в національній доктрині захисту.

Зокрема «Принципи і керівні положення Організації Об'єднаних Націй, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системі кримінального правосуддя» визначаючи демократичні принципи забезпечення доступу до правничої допомоги, зазначають наступне «особа, яка надає юридичну допомогу, називається юрисконсультом»; «в ролі юрисконсультів виступають адвокати, але держави мають залучати для надання юридичної допомоги значну кількість інших сторін, таких, як недержавні організації, ...професійні об'єднання, асоціації та наукові установи»; «держави використовують різні форми надання юридичної допомоги, це можуть бути державні захисники, приватні адвокати, адвокати за угодою, помічники адвокатів та інші»; «без шкоди для прав обвинувачених слід надавати юридичну допомогу потерпілим і свідкам на всіх етапах кримінального правосуддя»; «державам слід визнавати і заохочувати внесок асоціації юристів, університетів, громадянського суспільства і інших груп та установ у надання юридичної допомоги»; з метою сприяння функціонуванню загальнонаціональної системи юридичної допомоги державам слід, коли це необхідно, вжити заходів, щоб ... «надати помічникам адвокатів можливість надавати дозволені внутрішнім законодавством чи практикою форми юридичної допомоги особам, арештованим, затриманим, підозрюваним, чи обвинуваченим у скоєнні кримінального правопорушення, зокрема в поліцейських дільницях чи інших місцях тримання під вартою»; «у разі нестачі кваліфікованих адвокатів юридична допомога може також надаватись особами, які не є юристами або середнім юридичним персоналом, водночас державам слід заохочувати зростання кількості юристів і усувати фінансові бар'єри на шляху

отримання юридичної освіти» (ст. 65); «державам доцільно, коли це необхідно... заохочувати і підтримувати створення юридичних служб при юридичних факультетах університетів» [180; 243, с. 107-108].

Виходячи з таких концептів виконання складної і багатогранної функції захисту в кримінальному провадженні варто запровадити диференційований підхід. Зокрема, для здійснення захисту в судовому процесі відповідно до приписів чинної Конституції України пропонується допускати виключно адвокатів України, яких можна іменувати судовими повіреними. Разом з тим, для виконання функцій захисту підозрюваного на досудовому слідстві (захисту від акту повідомлення про підозру), доцільно сформувати інститут досудових повірених, в якості яких допускати як адвокатів, так і інших фахівців права, вчених-юристів - викладачів юридичних вузів, помічників адвоката та юрисконсультів. Дане положення узгоджується з ст. 131-2 Конституції України, згідно якої «виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення». Оскільки обвинуваченою особою, згідно ч.2 ст. 42 КПК України є за чинним КПК України, «є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому статтею 291 цього Кодексу». Отже захист від акту підозри здійснюється захисником на досудовому слідстві, а захист від обвинувачення можливий лише в судовій стадії процесу. Відтак, захист обвинуваченого за запропонованою нами концепцією, буде здійснювати захисник-адвокат, якого пропонується іменувати судовим повіреним.

Реалізація такої концепції дозволить не тільки забезпечити певну спеціалізацію захисників, одні з яких будуть накопичувати досвід отримання доказів захисту в процесі досудового слідства, а інші, - досвід перехресного допиту в суді та досвід перевірки доказів сторони обвинувачення, використання доказів захисту в публічному, гласному, змагальному судовому процесі, , досвід аргументації і мистецтва судових дебатів. Це дасть змогу удосконалити доступ до правничої допомоги і більш ефективного забезпеченні невідкладної безоплатної правничої допомоги.

Для співдружності Європейських держав суттєвим фактором гармонізації національних систем права в сфері правосуддя виступають такі європейські стандарти права як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколом № 11 від 11 травня 1994 року та Протоколом № 14 від 13 травня 2004 року); Європейська конвенція з відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів від 24 листопада 1983 р.; Європейська конвенція про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 р.; Резолюція 78 (8) Комітету Міністрів Ради Європи про юридичну допомогу і консультації від 2 березня 1978 р.; Резолюція 1862 (2012) Парламентської асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інституцій в Україні» (Страсбург, 26 січня 2012 року); Резолюція № 1943 (2013) Парламентської асамблеї Ради Європи «Корупція як загроза верховенству права» тощо. Важливі положення містяться також в Римському статуті Міжнародного кримінального суду 1998 р., юрисдикція якого для України може бути запроваджена з огляду на відкриття такої можливості внесеними змінами до Конституції України 2016 року. Поряд з цим значним пластом правових норм для Європейських країн виступають рішення і правові позиції Європейського суду з прав людини.

Для України, в аспектах забезпечення ефективності інституту захисту в кримінальному процесі (вітчизняний досвід реформ та міжнародні стандарти країн Європейського союзу), залишаються актуальними питання як інкорпорації міжнародних правових актів, так і імплементації прецедентної практики ЄСПЛ в національне кримінально-процесуальне законодавство, можливості для чого ще не зовсім вичерпані.

Основою в необхідності фундаментального реформування в країнах Західної Європи стала Європейська конвенція про права людини, яка на сьогоднішній час ратифікована майже всіма європейськими країнами. Європейська конвенція про права людини об'єднала європейські країни

єдиними обов'язками та правами сторони обвинувачення, правами та свободами людини, які засновані на спільних та неподільних цінностях.

Європейський суд з прав людини аналізуючи реалізацію міжнародних правових актів в сфері кримінального судочинства Франції, Англії, Німеччини, України та інших європейських країн, оцінює його саме з позицій дотримання основних прав та свобод Європейської конвенції про права людини, а тим самим сприяє зближенню і уніфікації національних інститутів захисту.

Європейський суд по правам людини неодноразово піддавав критиці як німецьку та англійську кримінально-процесуальну систему, так і процесуальне законодавство України (наприклад, у одній з останніх справ «Чанаєв проти України»). ЄСПЛ неодноразово констатував, що в англійському правосудді часто траплялися порушення конфіденційності зустріч з захисником, призначення адвоката в інтересах правосуддя, тощо, в Німеччині – порушення принципу презумпцію невинуватості, порушення прав на справедливий розгляд справи неупередженим судом; в Україні – недотримання принципу розумних строків провадження, порушення права на захист, не забезпечення доступу до справедливого правосуддя.

Для України є важливою прецедентна практика ЄСПЛ не тільки у справах громадян України проти України, а і рішення ЄСПЛ за позовами громадян буд-яких з європейських країн, оскільки ЄСПЛ традиційно дотримується свого прецедентного права. Досвід реформування процесуального законодавства європейськими країнами, особливо в тих аспектах, які здійснювались під впливом правових позицій ЄСПЛ, є безцінним джерелом реформаторських концепцій сьогодення.

При розробці і прийнятті КПК України в 2012 року в ньому якраз знайшла відображення практика кримінального процесуального права різних країн. Зокрема досвід Франції, використаний в частині інституту слідчого судді, що являється яскравим прикладом типологічного порівняння національного виду кримінального процесу. Знайшли закріплення також положення, що застосовуються в англо-американському судочинстві,

прикладом чого є інститут суду присяжних, а також вирівнюванням процесуальних можливостей сторін кримінального провадження. В такому разі можливо кримінальне процесуальне право розглянути в світлі спорідненості норм з англосаксонським процесом.

В КПК України міститься ряд запозичень з положень Кримінально-процесуального кодексу Німеччини. Але на відміну від КПК ФРН, який дозволяє поліцейським застосування поліцейського арешту, обшуку (у деяких випадках), перехоплення повідомлень без дозволу судді, український КПК України передбачає іншу, більш складну процедуру та тільки за попереднім дозволом слідчого судді.

Очевидно, що при розробці прийнятого в 2012 році Кримінально-процесуального кодексу України, автори законопроекту мали на меті взяти за основу американський кримінальний процес, про що свідчать втілені концепції угоди про визнання вини. Частково були сприйняті також елементи поліцейського розслідування, характерні для КПК ФРН, особливо в аспектах негласних слідчих дій. Але упорядники, з огляду на прийняті нововведення, не оцінювали ризику правової руйнації, не приймали до уваги загальносвітовий досвід реформування кримінального процесу, та відсутність прогнозування можливих наслідків реалізації та застосування нововведених норм Кримінального процесуального кодексу України на практиці.

Такий невтішний вивід є результатом спричиненим декількома факторами: закладеним концептом відмови від досягнення істини та створенням враження про рух українського кримінального процесу в бік англосаксонського типу кримінального процесу; непередбачуваністю появи нововведень для сторін, які застосовують його в роботі; з'явлення норм, які цілковито звузили права захисника; не визначення конкретних строків, як на досудовому розслідуванні кримінального провадження так і під час розгляду справи судом, що привело до звуження прав і появи додаткових способів затягування кримінального процесу; відсутності чіткої юридичної визначеності як процесуальної форми діяльності як слідчого, так і захисника;

розпливчатістю і неузгодженістю багатьох положень законодавства, що могло бути як вадою перекладів використаних джерел, так і спонтанним поєднанням різних типів і форм процесуальних інститутів.

Реформування кримінального судочинства мала б здійснюватися поступово з рівнянням на Європейську конвенцію з прав людини, але реальність судово-правової реформи показує наявність конкуренції правових норм, юридичних фікцій і колізій, недотримання принципу юридичної визначеності, що породжує труднощі в застосуванні інституту захисту.

Невизначеність в деяких нормах на стадії досудового розслідування кримінального провадження, часто призводить до навмисного затягування здійснення кримінального провадження, та призводить до порушення прав осіб, які є недержавними учасниками кримінального судочинства.

Попри те, що Україна відноситься до країн із континентальною системою права, Кримінального процесуальним кодексом України закріплено положення, відповідно до якого суд може виносити рішення, що ґрунтуються на свідченнях, які ним було безпосередньо отримано під час судового засідання чи інших спеціальних судових процедур досудового розслідування.

Узагальнення міжнародного досвіду матиме велике значення для визначення правового механізму змагальності в кримінально-процесуальне законодавство України.

Хоча в КПК України 2012 року зібрано чимало доктринальних новел і нових правил, але незважаючи на ряд нововведень існує ряд прогалин та інших недоліків. Прокуратура, втративши функцію розслідування отримала в особі прокурора нового суб'єкта процесу, на якого покладені повноваження керівництва слідством. А слідчий суддя та суд виконує функцію пасивного арбітра, який постановляє рішення щодо затвердження угоди (заяви) про визнання вини без оцінки доказів (в випадку особливого порядку кримінального судового розгляду).

Україна, обрала за основу французький тип кримінального судочинства, на цей час направлений вектор на розвинення кримінального процесу з урахуванням тенденції розширення дії змагальності сторін як на стадії досудового так і судового розгляду кримінальних проваджень.

Євроінтеграційні процеси та існуючі тенденції до зближення процесуальних процедур в країнах Європи, активна діяльність ЄСПЛ, зусиллями якого створюються все більш досконалі європейські стандарти правосуддя, а також враховуючі ті обставини, що наша держава являється учасницею численних міжнародних договорів, потребує подальшого приведення до відповідності з міжнародними та європейськими стандартами Кримінального процесуального законодавства України.

1.3. Розвиток інституту захисту в кримінальному провадженні на основі змагальності сторін

Правова доктрина – це зумовлена духовним і інтелектуальним розвитком, станом моральності та політико-правовою культурою суспільства цілісна і гармонічна система принципів, поглядів, уявлень, ідей, концепцій і модельних норм щодо права і його розвитку, які виступають теоретичним стрижнем та концептуальною основою державотворчої, правотворчої, правозастосовної та право тлумачної діяльності [237, с. 95-100].

При прийнятті КПК України його автори мали на меті змінити парадигму кримінального судочинства та наблизитися до моделі європейського, континентального типу змагального, кримінального процесу але в реальній дійсності, це виявилось досить складним завданням.

Здійснивши в цілому вірний цивілізаційний вибір доктрини судово-правової реформи Україна в стратегії реформування концепції захисту має орієнтуватись на принцип верховенства права, найвищої конституційної цінності держави та дотримуватись принципу неприпустимості звуження існуючих прав і свобод людини.

В реальності, спроба закласти сучасну європейську ідеологію в Кримінальному процесуальному кодексі України перетворилась у типову еkleктику, в накладення окремих запозичених із зарубіжного досвіду інститутів та стару матрицю старої моделі, до того ж досить кодифікованого законодавчого акту. Не хватило ні бачення доктринальних напрацювань юридичної науки, ні знань існуючих ідей і пропозицій вітчизняних вчених, ні обізнаності щодо тих проблем, які мають місце в системах права, які брались за зразок. Для виваженого реформування такої складної справи як кримінальний процес, потрібно детально вивчити як привабливі, позитивні сторони окремих, притаманних зарубіжним країнам правових явищ, так і досить глибоко проаналізувати недоліки таких. Для цього потрібен був досвід практики застосування того чи іншого законодавства, якого не було та й не могло бути. Розробники законопроектів покладались переважно на інформацію, яка

доносились кураторами реформи. Правова, кримінологічна та антикорупційна експертиза законопроектів бажала б бути кращою.

Намагання здійснити розширення прав обвинувачених і потерпілих, надання додаткових гарантій захисту їх законних інтересів, в реальності перетворилось в збільшення тексту закону з інколи вдалим, а часто і розпливчатым викладенням їх прав, але не було логічно продовжено покладанням на певних суб'єктів судочинства обов'язків щодо забезпечення кожного з задекларованих прав та створення реальної системи забезпечення таких.

Правова доктрина захисту в кримінальному процесі – це система принципів, поглядів, уявлень, ідей, концепцій і юридичних норм та актів її тлумачення щодо сутності і змісту інституту захисту та виконання соціально важливої функції захисту з тим, щоб жодна невинна особа не була притягнута до кримінальної відповідальності, а також система знань щодо технології виконання функції захисту на різних стадіях кримінального судочинства.

Вона має реалізуватись в цілісній та узгодженій системі норм кримінально-процесуального права, в окремих приписах права, включати конституційні та інші законодавчі норми.

Під час прийняття КПК України 2012 року в державі відчувалася жорстка правова та політична напруга, кодекс було прийнято при існуючих правових суперечностях та колізіях, без загального і масштабного обговорення з науковцями та без їх попередньої фахової системної оцінки. Саме тому ми маємо "досить недосконалий", теоретично не витриманий і організаційно не забезпечений державою закон, при якому права громадян достатньо часто порушуються, а механізм їх захисту в кодексі прописано не досить послідовно.

Наприклад, ст. 20 КПК України «Забезпечення права на захист», розкриваючи зміст права на захист та певні форми захисту, визначає: «Підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати

особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом».

Тобто уже тут закладається розуміння досить вузького змісту та форм захисту. Законодавець практично поділив право на захист на дві умовні групи прав – право здійснювати самозахист і право на правничу допомогу та професійний захист, який може здійснювати адвокат.

Разом з тим, в зміст захисту законодавець невиправдано не включив такі, досить важливі складові інституту захисту:

по-перше, користуватись презумпцією невинуватості, вважатись невинуватим доки його вина не буде доведена обвинувачем та не визнана судовим рішенням, яке набрало чинності;

по-друге, оспорювати допустимість доказів сторони обвинувачення;

по-третє, вимагати особистого судово-медичного освідування та проведення інших слідчих дій, коли є підстави вважати, що при їх провадженні можуть бути отримані докази захисту;

по-четверте, заявляти клопотання про провадження експертизи та ставити питання перед експертом, або самостійно звертатись до експерта та ініціювати експертне дослідження;

по-п'яте, оскаржувати дії та бездіяльність сторони обвинувачення слідчому судді або суду;

по-шосте, звертатись за допомогою в захисті своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Думається що дані положення буде доречно закріпити у аналізованій статті.

Захист, зазвичай в правовій доктрині процесуального права України, пов'язується з наданням підозрюваному чи обвинуваченому права користуватися правовою допомогою захисника.

Функція захисту слушно розглядається В. О. Попелюшко як здійснюваний у формі правових відносин компонент (напрямок, вид)

діяльності при провадженні у кримінальній справі, що реалізується суб'єктами захисту і спрямований на повне або часткове спростування обвинувачення, реабілітацію невинуватого, пом'якшення відповідальності та покарання, охорону прав та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого і виправданого [169, с. 97].

В доктринальному плані інститут захисту в кримінальному процесі України, в процесі свого розвитку, сприймаючи та втілюючи певні ідеї КПК ФРН, Франції і інших країн, не забезпечив належної системності правового регулювання здійснення функції захисту, місцями ігноруючи Конституційну вимогу про недопустимість звуження існуючих прав і свобод людини (ст. 22 Конституції України), збузив право вибору підозрюваним і обвинуваченим захисника своїх прав, невдало сформулював систему прав захисника, чим загострив проблеми користування такими, не точно визначив поняття підозрюваних і обвинувачених, чим по суті залишив поза належним захистом особу, відносно якої відкрито кримінальне провадження, але яка не отримала формального статусу підозрюваного. Доцільно з застосуванням порівняльного методу прослідити певні зміни і тенденції, а також виявити найбільш разючі проблеми інституту захисту з урахуванням нового КПК України.

Наприклад, в КПК України не передбачено обмеження строку досудового розслідування в кримінальних провадженнях, коли відносно особи відкрито кримінальне провадження, але підозру про вчинення кримінального правопорушення їй не було пред'явлено. За приписами закону строк слідства починає спливати з моменту появи таких юридичних фактів, як затримання особи, застосування запобіжного заходу, повідомлення про підозру. До цього моменту відносно особи може фактично здійснюватися кримінальне провадження з застосуванням до неї інших засобів процесуального примусу (обшуку, зняття інформації з телекомунікаційних мереж тощо), але сама особа, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, може довгий час не мати ніякого процесуального статусу і залишатись майже повністю безправною, не може в повній мірі використати весь арсенал інституту захисту, хоч вона

усвідомлює, що існує кримінальне провадження і людина весь час змушена страждати від невизначеного статусу, при цьому залишаючись процесуально позбавленою переваг, якими користуються інші учасники процесу.

Забезпечення права на захист – це сукупність процесуальних засобів, прав і можливостей, гарантоване використання яких дає можливість знати зміст підозри чи обвинувачення і протистояти їм, спростовувати підозру та висунуті обвинувачення, доказувати свою невинуватість та захищати свою честь, гідність, свободу й інші законні права й інтереси [242, с. 47].

Отже захист в кримінальному процесі виступає юридичною формою протистояння обвинуваченню.

Відповідно до п. 13 ст. 2 КПК України, обвинувачення – це твердження про вчинення конкретною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК України.

В цей же час в п. 3 ст. 2 КПК України сформульоване поняття «державне обвинувачення» у значенні процесуальної діяльності прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Однак ст. 131¹ Конституції України в редакції 2016 року визначає, що прокуратура здійснює «підтримання публічного обвинувачення в суді». Отже, зважаючи на найвищу юридичну силу норм Конституції України, коректніше буде вести мову не про «державне» обвинувачення, а про «публічне обвинувачення». Водночас Конституція України веде мову про виконання прокуратурою лише функції підтримування обвинувачення в суді, залишаючи відкритим питання щодо висунення і доведення обвинувачення на досудовому слідстві.

На наш погляд, це означає, що функцію публічного висунення та доведення обвинувачення виконує саме слідчий. А тому, для забезпечення реалізації принципу змагальності та рівності сторін, виконання такої функції має бути чітко задекларовано і публічно озвучено в юридичних документах не

по завершенні розслідування, коли сторона захисту позбавлена можливості висунути вчасно свої заперечення, а в ході стадії досудового слідства, шляхом пред'явлення особі обвинувачення та надання права його спростування. Складається враження, що законодавець, визначаючи поняття та час появи в кримінальному процесі обвинуваченого, зробив спробу відтермінувати та звузити реалізацію принципу змагальності сторін, а тим самим і зменшити активність сторони захисту на досудовому слідстві. Нові зміни в Конституції України, на наш погляд, обумовлюють необхідність повернення інституту пред'явлення обвинувачення на досудовому слідстві, що має активізувати як інститут захисту, так і надання безоплатної правничої допомоги обвинуваченим.

Кримінальний процес в Україні постійно змінювався з урахуванням нових засадничих ідей, але можливості сторони захисту реально захистити права підозрюваного, обвинуваченого тепер значно зменшені ніж в старому КПК1960 року.

Стрижнем доктрини захисту є й залишається доказова діяльність захисника, від успішного чи невдалого здійснення якої залежить ефективність захисту в цілому.

Як зазначає О. С. Старенький, - «отримання окремого процесуального доказу захисником, - це не одномандатний акт, не пасивна діяльність, а активна цілеспрямована пізнавально-практична та розумова діяльність захисника, яка складається з окремих взаємозалежних і взаємопов'язаних між собою елементів, що лише в своєму комплексі та єдності забезпечують отримання доказів» [222, с. 37].

Сучасна доктрина доказового права та теорії доказів отримала фундаментальний виклад в новітній роботі українських фахівців у галузі кримінального процесуального права [232, с. 5-279].

В основі будь-якого доказування лежить єдина теорія пізнання. В юридичному доказуванні взагалі, як і в доказовій діяльності захисника

присутні такі взаємопов'язані елементи як отримання, перевірка, дослідження, оцінка та використання доказів.

У структурі доказування незмінно наявні і поєднуються *пізнавальні* (пошукові та інформаційні процеси), *комунікативні* (фіксація та забезпечення передачі фактичних даних у часі та просторі), *засвідчувальні* (закріплення, підтвердження достовірності фактичних даних) та *обґрунтовальні* елементи (використання доказів у встановленні істини) [242, с. 173].

Доказова діяльність захисника має відповідати цим концептам. Вона має так же як і доказова діяльність слідчого забезпечувати надання суду належних до справи, допустимих і достовірних доказів, а отже застосовувати апробовану практикою теорію і практику доказування.

Різниця в доказовій діяльності слідчого і захисника полягає не стільки в змістовній, практичній, пізнавальній та логічній діяльності щодо отримання, дослідження, перевірки, оцінці та використанні доказів, скільки в певній різниці в предметі і межах доказування (на стороні захисту принцип презумпції невинуватості) та різності статусу цих осіб, їх обов'язків та обсягу. Якщо слідчий має дослідити усі обставини справи, то захисник має акцентувати увагу лише на доказах необхідних для захисту, відповідно йому мають бути для цього надані не стільки широкі і радикальні як слідчому, але достатні для виконання своєї функції процесуальні засоби практичної діяльності щодо отримання, перевірки та дослідження доказів.

Перше, з чого варто почати порівняльний аналіз між доказовим правом захисника за Кримінальним процесуальним кодексом України та КПК України 1960 року, це з відсутності окремої статті з докладним викладенням прав захисника в новому законі, на відміну від попереднього процесуального закону.

На нашу думку, твердження ч. 4 ст. 46 КПК України: «захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим ...» не досить коректна і юридично ототожнює

статус захисника зі статусом його клієнта, що забороняється як нормами етики так і міжнародними правовими актами. Така ситуація аж ніяк не свідчить про втілення демократичних засад і гуманістичних цінностей в новому законодавстві, тим більше жодним чином не розширює можливості захисту підозрюваного чи обвинуваченого, а навпаки, звужує можливості захисту, відразу вказує на обмеження прав захисників у кримінальному провадженні.

Разом з тим, твердження ч. 5 ст. 46 КПК України про те, що «захисник має право брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого, до першого допиту підозрюваного мати з ним конфіденційне побачення без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту - такі ж побачення без обмеження кількості та тривалості», в своїй іманентності показує, що цим законодавець фактично лише імперативно доповнив концепт «захисник користується правами підзахисної особи, чим, на перший погляд, окреслив замкнуте коло можливих прав захисника, без шансів на розширене їх тлумачення. Але в даному колі практично відсутня концепція паралельного адвокатського розслідування, про яке піклувались розробники нового КПК України.

До того ж, звужуючи форми доказової діяльності захисника, закон поклав на нього обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого (такий обов'язок покладається на сторону, що їх подає).

Це фактично крок назад навіть в порівняння зі старим КПК України. В ст. 56 КПК України 1960 року, визначалось, що з моменту допуску до участі в справі захисник, зокрема, наділявся правом: ознайомлюватися з матеріалами, якими обґрунтовується затримання підозрюваного чи обрання запобіжного заходу або пред'явлення обвинувачення, протоколами слідчих дій, виконаних за його та його підзахисного участю або клопотанням, а також іншими матеріалами справи у випадках, прямо передбачених законом; застосовувати науково-технічні засоби при провадженні тих слідчих дій, в яких бере участь захисник, а також при ознайомленні з матеріалами справи - з дозволу особи,

яка провадить дізнання, чи слідчого, а у суді, якщо справа розглядається у відкритому судовому засіданні, – з дозволу судді чи суду; збирати відомості про факти, що можуть використовуватися як докази в справі, у тому числі запитувати і одержувати документи чи їх копії від громадян та юридичних осіб, знайомитися на підприємствах, в установах, організаціях, об'єднаннях громадян з необхідними документами, крім тих, таємниця яких охороняється законом, одержувати письмові висновки фахівців з питань, що вимагають спеціальних знань, опитувати громадян; одержувати копії процесуальних документів та отримувати письмові повідомлення в передбачених випадках, тощо.

В плані формування доказового права сторони захисту, цікавим було надання такого права захиснику, яким з об'єктивних причин не може скористатись його підзахисна особа, зокрема право збирати відомості про факти, що можуть використовуватися як докази в справі, у тому числі запитувати і одержувати документи чи їх копії від громадян та юридичних осіб, знайомитися на підприємствах, в установах, організаціях, об'єднаннях громадян з необхідними документами, крім тих, таємниця яких охороняється законом, одержувати письмові висновки фахівців з питань, що вимагають спеціальних знань.

Об'єктивності заради, зазначимо, що окремий елемент процесуальної форми збирання доказів стороною захисту додатково знайшов лаконічне визначення в ч. 3 ст. 93 КПК України, де зазначено, що сторона захисту, потерпілий здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Але такого припису закону ще зовсім недостатньо, щоб вести мову про формування повноцінного паралельного адвокатського розслідування.

В доктринальному плані найбільш важливою є проблема становлення інституту паралельного адвокатського розслідування, про що більш детально буде йти мова в третьому розділі. Але уже тут варто відзначити, що новий КПК України, не дотримуючись принципу чіткою юридичної визначеності, розширює не стільки реальну змагальність сторін, скільки конкуренцію правових норм, при тлумаченні яких важко досягти правильного і ефективного їх застосування.

Самі можливості сторони захисту подавати докази, не були розширені, не отримали чіткого законодавчого регламентування.

До того ж перш ніж подавати докази їх треба зібрати. А це набагато більш складна робота ніж реалізація права «подати докази». Для збирання доказів а також їх дослідження і перевірки стороною захисту вони мають бути передбачені за усіма правилами принципу юридичної визначеності виважені, з необхідністю достатні і дієві правові процедури.

Захисник – потенційний суб'єкт доказової діяльності в кримінальному процесі, роль якого стає все більш ваговою при запровадженні засад змагального судочинства, але його задекларована концептуальна роль в цьому багатогранному складному юридичному явищі, досі не може стати реальністю без закріплених механізмів здобуття доказів захисту, здатних спростувати докази обвинувачення.

Нерівноправність між стороною обвинувачення та стороною захисту, є яскраво помітною, оскільки сторона захисту змушена переважно лише прохати, а не наділена правом самостійно і системно діяти або вимоги дій щодо отримання доказів.

До того ж виникає колізія з наданим захиснику правом отримувати пояснення від окремих осіб (ч. 8 ст. 95 КПК України), яка буцім-то, на перший погляд, є потенційно перспективною процедурою отримання доказів, але така перспектива стає досить туманною знову ж таки з урахуванням колізійної

норми (ч. 2 ст. 84 КПК України), яка формалізує сталу і давно апробовану теорію доказів новими концептами, визначає, що такі пояснення «не являються джерелом доказів». Такі суперечливі одна одній законодавчі новели значною мірою гальмують доказову активність сторони захисту та знижують ефективність захисної діяльності адвоката.

Певні труднощі виникають при реалізації права одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення (п. 15 ч. 3 ст. 42 КПК України). Здебільшого реалізації цього права заважає розпливчатість припису закону, що в практиці ЄСПЛ часто кваліфікується як порушення принципу юридичної визначеності. Виникає питання «Яких саме копій документів може вимагати захисник підозрюваного?», «Чи дає право указаний припис закону вимагати усіх процесуальних документів досудового слідства, а якщо не усіх, то яких саме?». Схоже однозначної відповіді на ці питання знайти у законодавстві неможливо. В реальній практиці слідчий і прокурор на вимогу захисника посилаються зазвичай на інститут таємниці слідства, а відповідно ставлять запитання про те, де саме визначено, що саме копії таких документи вони зобов'язані надати захиснику. Аргументувати незаконність їх позиції теж практично не можливо, якщо мова йде про протоколи слідчих дій, а не основних рішень у справі. На наш погляд, в законі має бути визначений чіткий перелік процесуальних документів і строків вручення їх захиснику слідчими і прокурорами.

Інститут спеціального досудового розслідування (*in absentia*), так званого заочного провадження, регламентований в гл. 24-¹ КПК України вступає в конкуренцію з багатьма іншими нормами процесуального права. Сам інститут дистанційного провадження може використовуватись, з одного боку, для фальшувань справи, проявів незаконних політичних переслідувань, незаконних обмежень прав підозрюваного (обвинуваченого) всупереч принципу верховенства права і пропорційності, а, з іншого боку, досвідченими адвокатами цей інститут може за рахунок безлічі прогалин законодавства і помилок сторони обвинувачення перетворити судовий процес на безкінечні

тяжби, а в кінці-кінців у виправдання особи, навіть, якщо вона реально скоїла тяжкі злочини і заподіяла значної шкоди суспільству.

Зокрема, в таких справах сторона захисту може застосовувати як юридично обґрунтовані так і тактичні дії на користь підзахисного:

а) сама законність застосування спеціального досудового розслідування (*in absentia*) може бути поставлена під сумнів в цілому, якщо слідчий не доведе факт, визначений в ст. 297-⁴ КПК України, як підстава для застосування такої форми провадження - що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, а довести безсумнівно цей факт при публічних виступах особи, наприклад в ростовських телевізійних дебатах, чи дачі нею звідти показань в режимі відео – конференц зв'язку буде практично нереально (тут є проблеми конкуренції даних норм також з інститутом екстрадиції);

б) призначеному захисникові підозрюваного (обвинуваченого), сам підозрюваний (обвинувачений) може заявляти (та направляти доступними засобами передачі кореспонденції), що він відмовляється від його послуг, або взагалі відмовляється від послуг захисника, тим самим щонайменше затягуючи розгляд справи і ставлячи провадження в умови порушення розумних строків провадження;

в) підозрюваний (обвинувачений) може, перебуваючи за межами України, приймати участь у слідчих діях з застосуванням інституту відео - конференції, тим самим підтверджуючи своє місце перебування і спростовуючи той факт, який використаний як підстава для заочного провадження – «не встановлення місця перебування підозрюваного (обвинуваченого)»;

г) підозрюваний (обвинувачений) може користуватись правничою допомогою та захистом адвокатів, які не є громадянами України, а отже особами, стосовно яких не вносились відомості про реєстрацію їх як адвокатів до Єдиного реєстру адвокатів України, що може ставити під сумнів можливість

вважати, що особі надається законна правнича допомога належним захисником, ставити під сумнів забезпечення права на захист;

д) підозрюваний (обвинувачений) може оскаржувати факт передачі йому повістки про виклик через засоби масової інформації, як акту, що порушує принцип презумпції невинуватості, а саме оприлюднення його прізвища, як обвинуваченої особи, до визнання його винним...

Це лише невеликий перелік суперечливих положень, які мають місце при застосуванні інституту спеціального досудового розслідування (*in absentia*), що потребує більш глибокої уваги і змін в законодавстві.

У Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 року, на відміну від КПК України 1960 року, звужено коло осіб, які можуть виконувати функцію захисту в кримінальних провадженнях, а тим самим помітно обмежено право і можливість для підозрюваного, обвинуваченого, засудженого у виборі захисника своїх прав. Не зважаючи на це, такий підхід отримав Конституційне визнання і закріплення в 2016 році в текст Конституції України.

В ч. 3 ст. 46 КПК 2012 року встановлено штучне та нічим не виправдане обмеження кількості захисників одного підозрюваного (обвинуваченого) - не більше п'яти захисників одного обвинуваченого. Варто звернути увагу на різницю в кількості осіб зі сторони захисту і в кількості осіб зі сторони обвинувачення, бо КПК України не обмежує кількість ні слідчих, ні прокурорів, що беруть участь у кримінальному провадженні. Таким чином, між особою, яка притягається до кримінальної відповідальності і стороною обвинувачення в особі потужної групи слідчих і прокурора зазвичай починається нерівноправна боротьба, бо вона відбувається не один на один між одним підозрюваним та одною особою обвинувачення, а між підозрюваним та декількома посадовими особами, а то й навіть цілою групою. Вважаю доцільним, окрім указанного загального правила, законодавчо визначити, що у складних кримінальних провадженнях до участі у справі на боці підозрюваного (обвинуваченого) можуть допускатись захисники у кількості навіть більше

п'яти, в разі коли розслідування справи проводилось слідчою групою більшою за своїм складом за указану кількість.

Часто, на практиці, виникає питання, яке залишилося поза увагою укладачів, та до цього часу не врегульовано чинним КПК України, а саме невизначеність моменту пред'явлення особі підозри, коли відкрита кримінальна справа відносно конкретно вказаних осіб, а повідомлення про підозру так нікому і не було вручене. До того ж змінами, внесеними до ст. 42 КПК України, було запроваджено спеціальне дистанційне (заочне) кримінальне провадження та визначено, що підозрюваним слід вважати також особу, стосовно якої складено повідомлення про підозру, однак її не вручено їй унаслідок не встановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення.

В доктринальному сенсі є проблематичною реалізована в ст. 42 КПК України сама ідея заміни поняття обвинувачений на досудовому слідстві на поняття «підозрюваний», а також підміна акту «пред'явлення обвинувачення» на акт «повідомлення про підозру» (ст. 276 КПК України).

Появі такої концепції передували дискусії науковців [230, 640 с.], [233, с. 259-262], [259, с. 307-312], [281, с.83-87]. До речі в КПК ФРН для визначення статусу особи, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування, застосовуються відповідно такі чотири поняття: 1) «verdachtiger» - особа, відносно якої виникла підозра у скоєнні злочину; 2) «berschuldigter» - особа, щодо якої здійснюється кримінально-процесуальне переслідування; 3) «angeschuldigter» - особа, відносно якої сформований акт обвинувачення (§ 157 КПК ФРГ); 4) «angeklagter» - підсудний [261].

Аналіз нового інституту повідомлення про підозру, запровадженого в КПК України, продовжується сьогодні все більш активно [77, 184 с.], [95, 544 с.], [96, 824 с.], [97, 768 с.], [98, 1224 с.], [99, 1004 с.], [100, 736 с.], [118, с. 90-94], [141, 1072 с.], [143, с. 9-11], [246, с. 59-62], [258, с. 194-197], [277, с. 109-114], [283, с. 132-134]. Але інститут повідомлення про підозру залишається досить вразливим з точки зору положень міжнародних правових актів.

Реалізована в інституті повідомлення про підозру концепція спрощення судочинства не зовсім узгоджена з ч. 2 ст. 5 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини, де визначено: «Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього». Отже, все ж таки має бути висунуте обвинувачення, а не підозра.

Думку про необхідність висунення обвинувачення на досудовому слідстві досить логічно обґрунтовує в своїх статтях адвокат Олег Несінов, посилаючись як на норми міжнародних правових актів так і на практику ЄСПЛ, слушно звертаючи увагу на рішення ЄСПЛ «Маттоціа проти Італії» від 25.07.2000 р. де зазначено: «Обвинувачений, який підозрюється у вчиненні злочину, повинен негайно і детально бути поінформований про причину обвинувачення, саме про ті факти, які могли мати місце і є підставою для висунення обвинувачення; а також про характер обвинувачення, тобто юридичну кваліфікацію згаданих фактів. У цьому відношенні обсяг та доречність наданої обвинуваченому інформації слід оцінювати крізь призму положення, закріпленого у п. «b» ч. 3 ст. 6 Конвенції».

Адвокат Несінов О. зазначає, що зазначені в пунктах а, в, с, е ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ норми стосуються й стадії досудового слідства. А згадування в цих статтях лише обвинуваченого (а не підозрюваного) свідчить, на мій погляд, про необхідність висунення обвинувачення на стадії досудового слідства, як це було раніше. В іншому випадку особа позбавлена можливості здійснювати на досудовому слідстві захист від пред'явленого обвинувачення, чим порушується як право на захист, так і засади змагальності та рівності сторін. Лише вручення копії обвинувального акту особі (ч. 1 ст. 293 КПК), на мій погляд, не дає підстав вважати, що обвинувачення висунуте, та ще й у встановленому законом порядку. Тим більш немає підстав вважати, що врученням обвинувального акту досягається впевненість у тому, що особа має повне розуміння суті висунутого проти неї обвинувачення. Тим більше що закон (КПК) встановлює такий порядок, який зобов'язує сторону

обвинувачення роз'яснити суть, характер і причини обвинувачення (ч. 2 ст. 1, ч. 3 ст. 42 КПК, пп. а), в) ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ), роз'яснити та забезпечити права обвинуваченого (ст. 2, пп. 13 і 17 ч. 1 ст. 7, ст. 20 КПК)» [143, с. 9-11].

Враховуючи зміст поняття статусу особи підозрюваного та змісту поняття обвинуваченого, В. М. Тертишником внесена та аргументована пропозиція ввести в законодавчий обіг замість поняття «підозрюваний» новий термін «підслідний». Так, на його думку, в законі слід було визначити, що підслідною є особа, щодо якої розпочато кримінальне провадження або винесено постанову про визнання її як такою, що перебуває під слідством, особа, затримана за підозрою у вчиненні злочину, особа, до якої вжито запобіжний захід, а також неосудна, неделіктоздатна чи малолітня особа, щодо якої здійснюється судочинство для вирішення питання про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру. Згідно з цим і визначення прав цього учасника виходить з його фактичного становища, а не сумнівного припущення, підозри щодо нього [241, с. 191-192].

Ми схилиємось до думки, що від поняття «підозрюваний» в кримінально-процесуальному праві слід взагалі відмовитись, а названа дефініція має бути доповнена також положенням про те що статус підслідного має отримувати також особа, яка тимчасово затримана на місці злочину чи з поличним і доставлена до правоохоронного органу для з'ясування причетності до скоєного злочину. Відповідна особа за чинним законом немає ніякого процесуального статусу і ще не отримала процесуальних прав. Слідчі досі не визначились в якій формі отримувати від неї показання - брати пояснення чи допитувати, а якщо допитувати, то в якості якого учасника процесу.

ЄСПЛ констатував певні порушення прав людини при допиті таких осіб в якості свідків, які роблять недопустимим використання отриманих при цьому показань в якості доказів.

Особі, яка ще тільки обмежена в можливості вільного пересування, змушуванням перебувати разом з представником поліції чи іншого правоохоронного органу, але ще не взята під варту (не затримана з помещенням

в ізолятор тимчасового утримання) мають бути надані права на зразок «Правила Міранди», включаючи право користуватись допомогою захисника.

Це дасть змогу адвокату ефективно надавати необхідну правову допомогу людині, яка обмежена в свободі пересування і поставлена перед необхідністю дачі показань. Разом з тим доцільно врахувати та усунути прогалину щодо того, в якості кого буде допитуватись така особа.

Відповідно слід повернутись до інституту пред'явлення обвинувачення на досудовому слідстві та більш чітко визначити статус обвинуваченого.

Закон надає право як підозрюваному (п. 6 ч. 3 ст. 42 КПК України), а відповідно і захиснику підозрюваного, вимагати перевірки обґрунтованості затримання, але реалізація даного права не досить деталізована. Оскарження факту затримання прокурору, стало малоефективним, оскільки в сучасному правовому полі, на відміну від раніше існуючої системи, коли прокурор наглядав за законністю слідства і міг швидко усувати його помилки, прокурор, в реаліях чинного конституційного і процесуального законодавства, керує слідством і причетний зазвичай до прийняття рішення про затримання. Часу і засобів самостійної перевірки законності затримання адвокатом обмаль. По сплину терміну затримання слідчий суддя приймає рішення про обрання чи відмову в обранні запобіжного заходу. Саме тоді практично перевіряється і наявність підстав, як для затримання, так і для арешту чи обрання іншого запобіжного заходу. Відтак в реальності адвокатської практики зусилля захисту в основному зосереджуються на аналізі обставин, які були б використані на користь захисту при обранні запобіжного заходу. Законність затримання часто залишається поза увагою як сторони захисту так і слідчого судді та суду. В слідчій практиці досить рідкі випадки оскаржень факту затримання та звільнень затриманих до того, як вони постають перед слідчим суддею при вирішенні питання щодо обрання чи відмові в обранні запобіжного заходу. З вивчених нами кримінальних проваджень, таких фактів не виявилось взагалі.

До того ж за КПК України 1960 року (ст. 106) захисник наділявся правом не тільки вимагати перевірки законності затримання підозрюваного, а й оскаржувати до суду рішення про його затримання, що було більш ефективним засобом захисту прав підозрюваного. Зазначимо, що, за результатами розгляду такої скарги, за КПК України 1960 року, суддя уповноважувався визнавати затримання незаконним та приймати рішення про звільнення затриманого з-під варти, а за КПК України 2012 року, право сторони захисту оскаржити затримання взагалі не передбачено, що в доктринальному сенсі є певним відступом від обраного курсу на забезпечення верховенства права.

Проблеми оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора та слідчого судді стають все більш актуальними для сучасної юридичної практики як в силу недоліків законодавства, так і наявності безлічі слідчих і судових помилок при здійсненні кримінальних проваджень.

В пункті 19 листа ВССУ від 05.04.2013 року № 223-558/0/4-13 «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду апеляційної інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» встановлено, що п. 3 ч. 2 ст. 171 КПК зобов'язує слідчого (прокурора) в клопотанні про арешт майна перелічити документи, котрі підтверджують право власності на майно, яке підлягає арешту. Одночасно підлягає вираховуванню слідчим суддею під час розгляду клопотань, що окремо взяті документи не можуть бути зазначені у клопотанні та надані щодо майна, право власності на яке неможливо підтвердити документально (наприклад, на майно, вилучене з обігу; рухоме майно, що не підлягає державній реєстрації і документи щодо якого відсутні, тощо), а також щодо майна, яке підлягає державній реєстрації, проте всупереч вимогам закону не було зареєстровано. Але відповідну неможливість має бути обґрунтовано у клопотанні, про це повинно бути зазначено і в самій ухвалі. Документи, якими підтверджується право власності на майно, право власності на яке підлягає державній реєстрації і яке було фактично зареєстровано, або копії цих документів, мають зазначатися в клопотанні з обов'язковим

долученням до клопотання (наприклад, це може бути зазначено в інформаційній довідці з Державного реєстру прав на нерухоме майно чи інше) [183].

Цією нормою, не наділено захисника брати участь при розгляді відповідного клопотання слідчим суддею, що тягне за собою можливість винесення ним незаконного рішення, що безпосередньо вплине на законні права та інтереси особи.

Також, як дискримінаційне для сторони захисту, можливо вважати положення ч. 1 ст. 309 Кримінального процесуального кодексу України, відповідно до якого лише окремі ухвали слідчого судді можливо оскаржити в апеляційному порядку, а тільки ті, що перелічені в статті: відмову у наданні дозволу на затримання; застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмову в його застосуванні; продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні; застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні; продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні; поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей або відмову в такому поміщенні; продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей або відмову в його продовженні; експертизи або відмову у такому направленні; арешт майна або відмову у ньому.

В КПК України, конкретно не зазначені граничні строки для ознайомлення стороною захисту з матеріалами кримінального провадження, а саме основне, що не зазначений мінімальний строк на ознайомлення. Дана поправка, позбавила б можливості сторону обвинувачення, слідчого суддю, суд встановлювати занадто короткі строки по кримінальним провадженням де загальний обсяг матеріалів становить декілька томів. На практиці, зустрічаються випадки, що для захисника, надають 3 години для ознайомлення з 6 томами кримінального провадження.

За таких умов, сторона захисту тільки номінально має право на ознайомлення, оскільки достеменно ознайомитися з великим обсягом кримінального провадження фізично не є можливим.

Окрім того, нормами ст. 260 КПК України 1960 року було передбачено, що учасники судового розгляду, в тому числі сторона захисту, були наділені правом подання заперечень на дії головуючого, які обмежували або порушували їхнє право, з обов'язковим занесенням до протоколу. Ці права скасовані, що суперечить положенням статті 22 Конституції України, яка передбачає, що при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Слід удосконалити КПК України в частині того, що в касаційному порядку повинні оскаржуватись вироки, які були прийняті місцевими судами.

Проаналізувавши відмінності між минулим та новим КПК України, можна зазначити, що в новітньому законодавстві існує обмеження можливостей для захисту. Разом з тим, процесуальні інститути, які регламентують повноваження сторони обвинувачення, наприклад завдяки лише системі негласних слідчих (розшукових) дій, показують на ознаки обвинувального ухилу всієї процесуальної форми кримінально-процесуальних правовідносин.

Висновки до розділу 1

Правова доктрина захисту в кримінальному процесі – це система принципів, поглядів, уявлень, ідей, концепцій і юридичних норм та актів її тлумачення щодо сутності і змісту інституту захисту та технології його застосування на різних стадіях кримінального судочинства.

Право на захист – це конституційно закріплене право особи захищатися будь-якими не забороненими законом засобами від пред'явленого їй звинувачення чи викладеного в повідомленні про підозру у вчиненні

кримінального правопорушення, обвинувальному акті чи інших юридичних актах кримінального провадження.

Інститут захисту – окрема система відносно відособлених і самостійних та об'єднаних особливим предметом регулювання специфічних правових норм, які в єдності з загальною системою права регулюють важливу частину суспільних відносин в державі щодо забезпечення верховенства права та захисту прав і свобод учасників кримінального судочинства.

Особливостями інститут захисту в кримінальному процесі є: наявність окремих конституційних та процесуально-правових завдань, на основі яких юридично визначається окрема процесуальна функція – функція захисту; покладання виконання окремої функції захисту на визначених в законі окремих суб'єктів процесу; формуванням специфічного процесуального статусу учасників процесу віднесених до сторони захисту; спеціальна регламентація з урахуванням засади змагальності сторін юридичної процедури здійснення функції захисту та створення гарантій діяльності захисника.

Для забезпечення ефективності професійного захисту, дотримання вимог доброчесності при його здійсненні, доцільно створення Вищої ради адвокатської доброчесності, з залученням до її складу фахівців юридичних вузів та представників адвокатських об'єднань.

Ідея судових повірених заслуговує втілення в сучасне українське законодавство. Із можливих варіантів реформування адвокатури, з урахуванням ідеї повірених оптимальним є внесення змін і доповнень в Закон України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність», де було б передбачено розподіл виконання функції правничої допомоги, яка б надавалась адвокатами на досудових стадіях проваджень та унормуванням статусу повірених, до компетенції яких відносилось би виконання функції захисту в судовому розгляді справи, що може як розширити коло осіб, що допускаються до надання правничої допомоги, так і структурувати чинний адвокатський корпус, підвищуючи вимоги до осіб, які повинні якісно здійснювати захист підозрюваних і обвинувачених в суді.

Захист в кримінальному процесі виступає юридичною формою протистояння обвинуваченню. Ст. 131-¹ Конституції України в редакції 2016 року визначає, що прокуратура здійснює «підтримання публічного обвинувачення в суді». Отже, зважаючи на найвищу юридичну силу норм Конституції України, коректніше буде вести мову не про «державне» обвинувачення, а про «публічне обвинувачення». Водночас Конституція України веде мову про виконання прокуратурою лише функції підтримування обвинувачення в суді, залишаючи відкритим питання щодо висунення і доведення обвинувачення.

В історичних аспектах заслуговує на увагу досвід існування інституту присяжних повірених, який створювався в якості особливої корпорації юридично досвідчених фахівців у галузі права при судових установах, де претенденти на отримання статусу повіреного здавали іспит на право здійснення функції захисту, а самі присяжні повірені користувались в своїй діяльності принципами самоуправління та діяли під контролем суду.

Принципу вільного права вибору захисника своїх прав, яке гарантовано Конституцією України 1996 року, не відповідали приписи кримінально-процесуального законодавства, яким обмежується вибір захисника лише з числа адвокатів. Ці позиції були підтверджені рішеннями Конституційного Суду України у справах Г. Солдатова та І. Голованя, а також рішенням ЄСПЛ у справі «Загородній проти України». Між тим Конституція України в 2016 році доповнена ст.131-² з частиною 2 такого змісту: «Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення». Цією новелою фактично встановлена монополія адвокатури на виконання функції захисту в кримінальних провадженнях, що потребує окремого аналізу з точки зору ефективності таких новел.

В реалізації функції захисту пропонується за виконуваною захисною функцією виділяти судових повірених, та досудових повірених. Для здійснення захисту в судовому процесі (судовим повіреним) відповідно до приписів чинної Конституції України пропонується допускати виключно адвокатів

України. Разом з тим, для виконання функцій захисту на досудовому слідстві доцільно сформувати інститут досудових повірених, в якості яких допускати як адвокатів, так і інших фахівців права, згідно положень Принципів і керівних положень Організації Об'єднаних Націй, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системі кримінального правосуддя, прийнятих Резолюцією ООН 2012/15 від 26 липня 2012 р.). Дане положення узгоджується з ст. 131-2 Конституції України, згідно якої «виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення», оскільки обвинуваченою особою за чинним КПК України стає лише в судовій стадії процесу, а отже і захист його буде здійснювати захисник-адвокат, якого пропонується іменувати судовим повіреним.

Змагальність — це така засада розбудови кримінального судочинства, за якої сторони обвинувачення та захисту мають рівні можливості щодо з'ясування обставин справи та переконання суду в своїх висновках на основі отриманих ними та досліджених в суді доказів.

Всебічний розвиток принципу змагальності на досудових стадіях — це необхідність сьогодення, яка продиктована потребами зміцнення захисту конституційних прав і свобод людини, забезпеченням реалізації принципу верховенства права та ідей правової держави при здійсненні кримінальних проваджень.

Аналіз досвіду кримінального судочинства зарубіжних країн висвітлює ряд концептуальних ідей, які заслуговують на запровадження в КПК України: в якості обраного обвинуваченим захисника можуть бути залучені до кримінального процесу як адвокати, які отримали допуск до адвокатської діяльності від одного з німецьких судів, так і професори та інші викладачі права вищих навчальних закладів (§ 138 КПК ФРН); сучасні можливості встановлення особи за допомогою методу ДНК-дактилоскопії, законодавчо підкріплені правом провадження таких експертиз лише експертами, які організаційно мають бути незалежні від слідчих органів (КПК ФРН); адвокат, може за згодою обвинуваченого, делегувати її захист фахівцю в галузі права,

який на відповідний момент здав державний іспит, необхідний для роботи в системі юстиції і зайняті на юридичній службі не менше одного року і трьох місяців; захисник може бути відстороненим від участі у провадженні, якщо серйозно підозрюється в тому, що він вчинив діяння, які за умови засудження обвинуваченого будуть мати ознаки приховування або придбання здобутих злочинним шляхом цінностей (§ 138а КПК ФРН).

З урахуванням принципу змагальності сторін та наданої законодавчої можливості здійснення розслідування групою слідчих, доцільно законодавчо визначити, що у складних кримінальних провадженнях до участі у справі на боці підозрюваного (обвинуваченого) можуть допускатись захисники у кількості, яка не перевершує кількість слідчих слідчо-оперативної групи.

В доктринальному плані інститут захисту в кримінальному процесі України, в процесі свого розвитку, сприймаючи та втілюючи певні ідеї КПК ФРФ, Франції і інших країн, не забезпечив належної системності правового регулювання здійснення функції захисту, звузив право вибору підозрюваним і обвинуваченим захисника своїх прав, невдало сформулював систему прав захисника, чим загострив проблеми користування такими, не точно визначив поняття підозрюваних і обвинувачених, чим по суті залишив поза належним захистом в особу, відносно якої відкрито кримінальне провадження, але яка не отримала формального статусу підозрюваного.

В доктринальному сенсі є проблематичною, реалізована в ст. 42 КПК України сама ідея заміни поняття обвинувачених на досудовому слідстві на поняття «підозрюваний», а також підміна акту «пред'явлення обвинувачення» на акт «повідомлення про підозру» (ст. 276 КПК України).

З урахуванням практики ЄСПЛ («Шабельник проти України» та інші) заслуговує підтримки пропозиція ввести в законодавчий обіг замість поняття «підозрюваний» новий термін з більш широким змістом «підслідний», а статус підслідного має отримувати також особа, яка обмежена в пересуванні чи доставлена до правоохоронного органу для з'ясування причетності до скоєного злочину і для дачі з цього приводу показань.

Спираючись на існуючі положення міжнародних правових актів слід повернутись до інституту пред'явлення обвинувачення на досудовому слідстві та визначити статус обвинуваченого, водночас розширивши його права та засоби захисту.

Забезпечення стороні захисту, законодавчо закріпленого права на витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб копії документів, або тоді, коли, згідно ч. 2 ст. 84 КПК України, копії документів не являються процесуальними джерелами доказів, рівно як і отримувати від громадян пояснення, коли такі пояснення за приписами ч. 8 ст. 95 КПК України «не являються джерелом доказів», потребує суттєвого удосконалення усього інституту прав захисника.

Але самі права захисника мають бути скореговані з правами слідчого таким чином, щоб діяльність кожного з них не створювала перешкод один одному в досягненні істини.

Здійснивши цивілізаційний вибір доктрини судово-правової реформи Україна в стратегії реформування концепції захисту має орієнтуватись на принцип верховенства, найвищі конституційні цінності держави та дотримуватись принципу неприйнятності звуження вже існуючих прав та свобод людини.

Основні наукові результати опубліковані в працях автора: [149-153].

РОЗДІЛ 2 БЕЗОПЛАТНА ПРАВНИЧА ДОПОМОГА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

2.1. Забезпечення права на захист в порядку безоплатної правничої допомоги в кримінальному провадженні

Інститут права на захист в порядку надання безоплатної правничої допомоги сягає сивої давнини і практично виникав на теренах цивілізаційного розвитку в різному часі і просторі, в кожній державі світу.

Основу сучасного інститут права на захист в порядку надання безоплатної правничої допомоги складають норми Конституції України. Ст. 59 чинної Конституції України визначає: «Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав».

Оскільки при розгляді даного питання будуть застосовуватися положення ЗУ «Про безоплатну правову допомогу» та норми ст.59 Конституції України, тому надалі, щоб привести до відповідності термінологію, в подальшому в частині розгляду питання щодо безоплатної правової допомоги в кримінальному процесі, за основу взята норма прямої юридичної сили визначена Конституцією України «безоплатна правнича допомога».

З'явлення потреби в розбудові державного ладу України відповідно до принципів правової держави стало усвідомлення суспільством виваженої точки зору про необхідність відстоювання основних прав і свобод людини, підпорядкування держави праву [75, С. 52].

Водночас скасування в нормах Конституції України функції прокурорського нагляду за забезпеченням захисту прав і свобод людини в діяльності посадових осіб будь-яких органів влади та місцевого самоврядування, створює досить складну ситуацію з забезпеченням доктринального принципу верховенства права: в сучасних умовах дії законодавчих новел, коли у людини виникає проблема з дотриманням її прав, а вона позбавлена можливості їх відновлення засобами прокурорської влади, вона за захистом таких прав змушена звертатись до суду; юридичні процедури

в умовах судово-правових реформ стають досить складними, а порою і занадто заплутаними; для здійснення самостійного захисту своїх прав в змагальному судовому процесі у пересічного громадянина зазвичай замало юридичних знань; незважаючи на задекларований принцип розумних строків провадження судовий процес не відзначається швидкоплинністю; людина змушена відтепер не тільки звертатись до суду для захисту своїх прав, а й потребує правничої допомоги захисника; звуження кола осіб, які можуть виконувати функцію захисту в кримінальному процесі змушує людину звертатись виключно до професійного адвоката, який надає правничі послуги зазвичай на платних засадах. Як наслідок реалізації таких концепцій адвокатура отримала монополію на забезпечення захисту в кримінальних провадженнях, а матеріальний та фінансовий стан населення не дає змоги усім, хто потребує професійного правничого захисту оплатити послуги адвоката. Економічна ситуація в державі справу не покращує, про що свідчить масштаби видачі державою субсидій на оплату комунальних послуг. Ці обставини породжують дві тенденції: а) реальні, все більш явні, а порою і приховані заяви про відмову підозрюваних від послуг захисника; б) спроби держави наладити дієвість інституту безоплатної правничої допомоги. З одного боку, стає зрозумілим, що доки не буде зрушень у вирішенні проблеми боротьби з бідністю, доки будуть і проблеми застосування інституту безоплатної правничої допомоги, а з іншого боку, розвиток інституту права на захист в порядку надання безоплатної правничої допомоги, є індикатором реалізації принципу гуманізму та вірного цивілізаційного вибору удосконалення інституту захисту в цілому.

Процес становлення інституту захисту і безоплатної правничої допомоги мав початок ще за часів ораторів у королівських зулусів, «які мали можливість мислити та говорити з приводу захисту не власних, а чужих інтересів». У Китаї родичам обвинуваченого дозволяли доводити його права та захищати інтереси [284, с. 90-96].

Зазначимо, що ще в третьому Литовському статуті 1588 року передбачався спеціальний урядовий захисник для вдів і сиріт, які не могли самі себе захищати.

В унікальному кодексі українського права під назвою «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.) прописувалась участь у земських судах професійного юриста - «прокуратора або речника», а стосовно сиріт та інших малозабезпечених громадян передбачалось надання правничої допомоги безоплатно.

Судовою реформою 1864 року започатковано як унікальний інститут професійного захисту в кримінальних провадженнях фахівцями в галузі права, яких іменували повіреними, так і досить виважений інститут забезпечення права на захист в порядку безоплатної правничої допомоги. Повірені підрозділялися на дві категорії: присяжних повірених, які здійснювали захист на професійній основі, та приватних повірених, які займалися такою практикою індивідуально.

Перш за все зазначимо, що присяжними повіреними, згідно ст. 354 Положення про судові установи, які були затверджені імператором Росії в Царському Селі 20 листопада 1864 р. (Учреждение судебных установлений – рос.) [204, с. 32-78] могли бути особи, які мали атестати університетів чи інших вузів та відповідно диплом юриста, а також отримали стаж практичної роботи по судовому відомству не менше 5 років.

В названому законодавчому акті встановлювались такі правила:

Присяжні повірені мали право надавати правничу допомогу в різних її формах в своєму окрузі та приймали на себе захист підсудних по угоді з ними або за призначенням (ст. 393).

За призначенням присяжні повірені здійснювали захист на безоплатній основі осіб, які користувались «правом бідності» (ст. 397).

Оплата праці присяжного при наданні ним допомоги особам, які користувались так званим «правом бідності», здійснювалась судом при

вирішенні питання судових витрат в особливому прозорому для суспільства порядку, який визначався в ст. 396-398 Положення.

Запровадження інституту безоплатної правової допомоги малозабезпеченим верствам населення стало важливим демократичним завоюванням в історії кримінального судочинства, реформа якого здійснювалась при активній участі високоосвіченої людини, до речі з першою вищою математичною освітою, талановитого юриста, вихідця з українських земель Сергія Івановича Зарудного.

Унормування надання правничої допомоги малозабезпеченим верствам населення мало простий, прозорий і справедливий характер. Зазначимо, що в забезпеченні безоплатної правової допомоги приймали участь присяжні на засадах принципу рівності і толерантності, а показові судові промови у таких процесах Ф. Плевако, повчальні і на сьогоднішній день.

Зазначимо, що в різних країнах право на безоплатну правничу допомогу реалізовувалось по різному. В США, наприклад, де більш всього адвокатів, сьогодні безоплатна допомога малозабезпеченому населенню надається не через Американську асоціацію адвокатів, а шляхом створення державою розширеної системи спеціальних організацій, призначених для цієї мети [207, с. 26].

У Нідерландах, громадяни даної держави можуть сплачувати лише частину послуг адвоката залежно від свого майнового стану за диференційованою шкалою, яка включає 12 рівнів, а враховуючи статистичний рівень майнового стану громадян цієї країни, можливо стверджувати, що більшість населення Нідерландів має можливість скористатися правом на надання такої безкоштовної правової допомоги [26].

В наш час інститут забезпечення права на захист в порядку безоплатної правничої допомоги в кримінальному судочинстві України знаходиться в стані активного розвитку і формується з урахуванням міжнародних правових стандартів.

Відповідно п. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [125] кожен вправі мати приділеного йому захисника у всіх випадках, коли цього вимагають інтереси правосуддя, безоплатно, у будь-якому випадку, коли у нього відсутні достатні кошти для оплати цього захисника

Пунктом 3 ст. 6 «Основних положень про роль адвокатів», яке було прийняте VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам 1 серпня 1990 р. [154], було зазначено, що уряди повинні забезпечити необхідне фінансування та певні витрати для належної юридичної допомоги бідним та іншим незаможним людям. Професійні асоціації адвокатів мають співпрацювати та створювати необхідні умови для надання такої допомоги.

Втілення в чинне законодавство України положень міжнародних правових актів щодо права на захист в порядку надання безоплатної правничої допомоги відбувалось завдячуючи активній позиції вчених-юристів.

Аналізуючи стан забезпечення права на захист в кримінальному процесі в 2003 році В. М. Тертишник зазначав: «Відмова від захисника стала поширеним явищем. Слідчим практично неможливо забезпечити участь захисника в справі за призначенням, оскільки відсутня зацікавленість у здійсненні ефективного захисту малозабезпечених обвинувачуваних діючими “адвокатами з посвідченнями”».» [247, с. 181-182].

Початок реформування правової системи та запровадження ефективних засобів захисту прав громадян України поклав початок прийняттю низки нових законів та інших нормативно – правових актів, які б урегулювали права на захист та отримання безоплатної правничої допомоги відповідно до міжнародних стандартів.

Поліпшення умов забезпечення безоплатної правової допомоги та гарантування захисту прав і свобод людини та громадянина - це переважно вектор діяльності держави на сьогоднішній день.

Важливим міжнародно-правовим документом, яким була зроблена спроба запровадити певні стандарти забезпечення права на безоплатну правничу допомогу, стала Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи 78 (8)

від 2 березня 1978 року «Про безоплатну правову допомогу і юридичні консультації».

Правовою основою інституту забезпечення права на безоплатну правничу допомогу в Україні є положення ст. 59 Конституції України, згідно якої «Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав».

Таке право являється закріпленим на конституційному рівні, є невід'ємним правом людини та має загальний характер. Закріплення даної норми в Основному Законі нашої держави є ствердженням законності, але надання безоплатної правової допомоги потребує розробки ефективного механізму її реалізації та його завчасного оновлення, щоб повністю відповідати вимогам сьогодення [106, с.56].

Надання правової допомоги людині і громадянину сьогодні, окрім Конституції України, передбачене та врегульоване також ст. 49 КПК України та такими законодавчими актами України як Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Закон України «Про безоплатну правову допомогу» та іншими підзаконними нормативними актами.

4 липня 2012 року в розвиток даних законодавчих засад надання безоплатної правничої допомоги в кримінальному судочинстві Верховна Рада України прийняла додатково Закон України «Про затвердження Концепції Державної цільової програми формування системи безоплатної правової допомоги на 2013-2017 роки».

Порядок реалізації приписів ст. 49 КПК України та Закону України «Про безоплатну правову допомогу» в значній мірі більш детально розкривається в таких підзаконних актах органів виконавчої влади як Порядок інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання осіб, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 р. № 1363; Положення про центри з надання безоплатної

вторинної правової допомоги, затверджені наказом Міністерства юстиції України 02.07.2012 № 967/5.

Названі правові акти та приписи органів виконавчої влади створюють нормативну базу для наукового дослідження проблем безоплатної правничої допомоги в кримінальному судочинстві.

Питання формування в Україні налагодженої системи надання безоплатної правничої допомоги розглядалось в працях вчених-юристів і практикуючих адвокатів [17, с. 70-76], [31, с. 11-14], [104, с. 61-72], [106, с. 56], [134], [143, с. 9-11], [205, с. 70-73], [210], [229, с. 153-154], [242, с. 118-119], [247, с. 173-182], [284, с. 90-96], [292, с. 41-43], [298, с.199-202].

Між тим, зміни правових основ діяльності адвокатури, які внесені в Конституцію України в 2016 році, а також доповнення і зміни галузевого законодавства потребують нового аналізу проблеми.

Прийняття Закону України «Про безоплатну правову допомогу», попри всі його недоліки, є значним поступом в регулюванні безоплатної правової допомоги. Цей акт насамперед означає, що органи держави визнали необхідність зрушень у цій сфері, та уможлиблює збільшення відповідного державного фінансування. Закон також створює можливості скористатися ресурсом програм міжнародної допомоги для запровадження системи по всій країні та створення ефективного механізму управління нею.

Закон виділяє дві форми безоплатної правничої допомоги: а) первинна безоплатна правова допомога; б) вторинна безоплатна правова допомога.

Згідно Закону України «Про безоплатну правову допомогу», первинна безоплатна правова допомога за своїм змістом носить характер юридичних консультацій та допомоги при складанні невідкладних юридичних документів і організації доступу до подальшої професійної правничої допомоги. Вона включає такі види юридичних дій: 1) надання правової інформації; 2) надання консультацій і роз'яснень з правових питань; 3) складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); 4) надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової

допомоги та медіації. Безоплатна вторинна правова допомога носить характер активного сприяння чи здійснення захисту та включає такі види правових послуг: 1) захист; 2) здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 3) складення документів процесуального характеру [53].

Оскільки в кримінальному процесі правнича допомога надається переважно в формі виконання функції захисту, складовою частиною якої є і складання процесуальних документів, розглянемо питання про те, хто може мати право на безоплатні послуги захисника.

В аспектах виконання функції захисту в кримінальному провадженні, Законом України «Про безоплатну правову допомогу», право на безоплатну вторинну правову допомогу надано:

а) підозрюваним та обвинуваченим у кримінальних провадженнях стосовно яких відповідно до положень закону захисник залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії, - на всі види правових послуг;

б) підозрюваним (обвинуваченим) та іншим особам, щодо яких здійснюється провадження, які перебувають під юрисдикцією України, якщо їхній середньомісячний дохід не перевищує двох розмірів прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до закону для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, а також інваліди, які отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі, що не перевищує двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб - на всі види правових послуг, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, діти, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, - на всі види правових послуг;

в) підозрюваним, до яких застосовано процесуальне затримання, - на правові послуги, в формі захисту та складання документів процесуального характеру;

г) підозрюваним, стосовно яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, - на правові послуги в формі захисту та складання документів процесуального характеру;

д) особи, реабілітовані відповідно до законодавства України, - на правові послуги, стосовно питань, пов'язаних з реабілітацією;

є) ветерани війни, біженці та інші особи, перераховані в ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»;

Суб'єктами надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні є: 1) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; 2) адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу (ст. 15 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»).

Забезпечуються правом на отримання безоплатної вторинної правової допомоги громадяни держав, з якими Україною укладено міжнародні договори про правову допомогу, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, такі ж самі гарантії щодо отримання безоплатної вторинної правової допомоги мають іноземці та особи без громадянства згідно міжнародних договорів, учасником яких є Україна, за умови, що такі договори зобов'язують держав-учасниць забезпечувати конкретно визначеним категоріям осіб безоплатну правову допомогу.

Аналіз Закону України «Про безоплатну правову допомогу» дозволяє окреслити такі зауваження.

По-перше, специфіка захисту в кримінальному провадженні така, що її не можна чітко поділити на первинну і вторинну. Вона завжди носить невідкладний характер і має носити комплексний системний характер. Так як у діяльності слідчого неможливо чітко назвати, які з слідчих дій є первинними, а які ні, так і в інституті захисту формалізувати надання допомоги виходячи з критеріїв первинності фактично неможливо з огляду на багатогранність

захисних дій. Мабуть ці моменти показують на певну штучність правових конструкцій.

По-друге, підставами надання безоплатної правничої допомоги і захисту мають бути не якість заслуги чи їх відсутність у людини (наявність у них статусу біженців чи ветеранів тощо), до отримання статусу підозрюваного чи обвинуваченого, а такі обставини, як в першу чергу, об'єктивно і юридично необхідна обов'язковість участі захисника (за приписами закону), а, в другу чергу, відсутність коштів на оплату послуг адвоката.

Саме об'єктивна відсутність можливості оплати має бути з'ясована перевіркою статків особи і в залежності від цього вирішуватись питання про право на безоплатну допомогу. Відповідно при такому підході відпадає необхідність створення довгих списків претендентів на відповідні пільги, а також унесенні в нього змін і доповнень в залежності від тих чи інших соціальних і політичних процесів. Коротко кажучи, має бути запроваджена проста формула «є статки – заплати, немає – держава шляхетно забезпечує безоплатну правову допомогу». На таких принципах має бути забезпечена діяльність центрів з надання безоплатної правової допомоги.

Відповідна реалізація права на захист у кримінальному провадженні у захисника потребує вжиття практичних напрацювань Європейського суду по правам людини. Зокрема в аспекті розгляду проблем захисту має сенс прийняти до уваги рішення Європейського суду з прав людини у справах (надалі – ЄСПЛ): «Балицький проти України » (рішення від 3 листопада 2011 року); «Загородній проти України» (рішення від 24 листопада 2011 року); «Шульгін проти України» (рішення від 8 грудня 2011 року); «Борисенко проти України» (рішення від 12 січня 2012 року); «Беляєв та Дігтяр проти України » (рішення від 16 лютого 2012 року); «Гарькавий проти України» (рішення від 15/05/2010); «Володимира Поліщук та Світлани Поліщук проти України» (рішення від 30 вересня 2010 року); «Волохи проти України»; «Бортюк проти України»; «Слоев проти України»; "Доронін проти України"; «Яременко проти України»; «Шабельник проти України» та деякі інші.

Порушення забезпечення права на захист органами кримінального судочинства встановлено Європейським судом з прав людини у справі 2011 року «Балицький проти України». Враховуючи приписи закону щодо обов'язкової участі захисника у справах його категорії, заявник скаржився на те, що його засуджено на підставі визнавальних показань, отриманих за відсутності захисника, а також посилався на пункт 1 і підпункти "с" та "d" пункту 3 статті 6 Конвенції, які у відповідних частинах передбачають таке: «Кожен має право на справедливий... розгляд його справи... судом..., який... встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення... Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права: с) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або - за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника - одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя...». Розглянувши справу, ЄСПЛ одногolosно оголошує скарги заявника за пунктами 1 і 3 статті 6 Конвенції на те, що його засуджено на підставі визнавальних показань, отриманих у результаті порушення його права не давати показання та права не свідчити проти себе, та що йому чинилися перешкоди щодо ефективного здійснення ним права на захист під час допиту на первісній стадії досудового слідства, прийнятними, та постановляє, що було порушення пункту 1 і підпункту "с" пункту 3 статті 6 Конвенції щодо права заявника на захист.

Аналогічним чином у справі «Боротюк проти України» (*Заява № 33579/04, рішення* від 16 грудня 2010 року) ЄСПЛ визнав порушення п.1 ст. 6 Конвенції у поєднанні з п. 3 (с) ст. 6 Конвенції у зв'язку з тим, що на первісному етапі розслідування справи заявнику не було забезпечено надання юридичної допомоги, при цьому обставини, за яких заявник відмовився від захисника, дають підстави сумніватись у добровільності такої відмови, а зізнання, надане ним за відсутності захисника в зазначений період, було використано як доказ для його засудження.

Беззаперечною підставою реалізації права на захист являється гарантування надання основних його гарантій на усіх стадіях кримінального провадження, тому що відомі ситуації, коли підозрюваному, обвинуваченому під час здійснення досудового розслідування не було забезпечено захисника попри наявності умови його обов'язкової участі. А наступне забезпечення участі захисника під час судового провадження у таких справах не може вважатися відновленням порушеного права на захист.

Виважену точку зору ЄСПЛ стосовно початкового етапу забезпечення права на захист у кримінальному провадженні закріплено, зокрема, в п. 63 рішення ЄСПЛ по справі "Лучанінова проти України" 2011 року, де зазначено, що "для належного використання наданого обвинуваченому конституційно визначеного права на захист йому щонайменше повинно бути забезпечено можливість отримати ефективну допомогу захисника на самому початку кримінального провадження" та інші [106, С-56].

Така правова позиція ЄСПЛ в кримінальних провадженнях де правом на захист особа могла скористатися невчасно, вказує на те, що випадки невчасного надання можливості на одержання правової допомоги захисника з самого початку кримінального провадження, не є сингулярними, а ряд питань ще потребують додаткового правового врегулювання.

За результатами проведеного в 2016 роках опитування слідчих ГУНП в Дніпропетровській області встановлено наступне. Із опитаних 180 слідчих на запитання: «Чи належним чином забезпечується надання безоплатної правової допомоги адвокатами, які призначаються спеціалізованою установою, що забезпечує надання безоплатної правової допомоги» про відсутність належної реалізації такого права заявило 57 % опитаних слідчих. Це свідчить про те, що попри розробку та впровадження багаточисельних нормативних актів, які б повинні були забезпечити належне отримання правової допомоги учасниками кримінального судочинства, на практиці, це реалізовано не в повній мірі, як це того потребують вимоги сьогодення. (Додаток Г. Анкетування слідчих.)

Стосовно безоплатної правової допомоги у кримінальному процесі України, безпосередньо і виключно до сфери кримінального провадження належить правова допомога, визначена п. 1 ч. 1 ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», а конкретно захист від обвинувачення. Інші види безоплатної вторинної правової допомоги можуть бути реалізовані як у кримінальному провадженні, так і поза його межами.

Важливою проблемою забезпечення надання вчасної і якісної безоплатної правничої допомоги залишається рівень оплати адвоката за виконання такої роботи, як важливого чинника її ефективності.

Головою Верховного Суду України В. Т. Маляренком, в свій час, був запропонований варіант вирішення питання щодо способу обрахування оплати праці адвокатів, якими будуть забезпечуватися надання правової допомоги в кримінальному процесі за призначенням. Маляренко В.Т. зазначив, що прокурор від імені держави обвинувачує підсудного, а в свою чергу адвокат за призначенням від імені тієї ж держави захищає його, то доцільно їх зрівняти у оплаті праці. Цей рівень оплати праці має кореспондуватися ще і рівнем провадження кримінальної справи, інакше кажучи, в тому разі коли адвокат приймає участь у суді першої інстанції– його погодинна зарплата повинна відповідати середньому рівню оплати працівників районної прокуратури.» [115, с. 3-12]. На мій погляд, це була досить доцільна пропозиція, але вона не була прийнята до уваги при розробленні методики оплати погодинної праці захисника, що здійснює свої функції за призначенням.

Поза увагою Закону України «Про безоплатну правову допомогу», де конкретно в п. 1 ч. 1 ст. 14 вкладений зміст про захист від обвинувачення, зовсім не вказано про можливість надання такої правової допомоги особі, яка являється свідком у кримінальному провадженні. Також залишається взагалі не врегульованим питання щодо безоплатної правової допомоги потерпілим та свідкам у кримінальному провадженні.

З набранням чинності КПК України істотно змінився й інститут надання правової допомоги особі, яка виступає в якості свідка по кримінальному

провадженні. У п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України лише зазначено, що свідок має право користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката. Жодної іншої регламентації забезпечення права на правову допомогу свідку КПК України не містить, а відтак, невизначеним залишається обсяг процесуальних повноважень адвоката, що приймає участь в проведенні допиту та інших процесуальних діях [231, с. 83].

Не дивлячись на систематичне удосконалення правових процедур забезпечення реалізації права на захист в порядку безоплатної правової допомоги в кримінальному судочинстві України, ще необхідно розширювати як коло осіб, які можуть залучатись до захисту взагалі, і до безоплатної правничої допомоги, зокрема, так і удосконалювати повноваження адвокатів-захисників, та безоплатну правову допомогу, а отже удосконалювати діюче законодавство.

Необхідно систематично підвищувати можливості Координаційного центру з надання правової допомоги та центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, адвокатів що входять до системи безоплатної правової допомоги, а також інших установ з питань надання послуг у сфері безоплатної правової допомоги [157].

Законодавство та підзаконні нормативні акти щодо надання безоплатної правової допомоги повинні бути доповнені і скореговані з урахуванням права на правничу допомогу, а отже і на безоплатну правничу допомогу, усіх учасників кримінального провадження, які вступають в кримінально-процесуальні правовідносини зі стороною обвинувачення і не мають матеріальної спроможності оплати таких послуг, тобто окрім підозрюваних, обвинувачуваних та підсудних, також свідків, потерпілих, підслідних осіб, які не отримали статусу підозрюваних, але викликані в правоохоронний орган, чи доставлені приводом, а також особи які доставлені в поліцейний відділок з місця пригоди, коли уже фактично розпочались слідчі дії у вигляді огляду

місця злочину, а тим самим уже розпочалась стадія дослідчої перевірки інформації про злочин, для дачі пояснень чи проходження освідування.

2.2. Реалізація Європейських стандартів надання безоплатної правничої допомоги в кримінальному провадженні

Впровадження та реалізація положень Закону Законом України «Про безоплатну правову допомогу» стала важливим поступальним кроком до виконання Україною її міжнародних зобов'язань стосовно забезпечення верховенства права, захисту прав і свобод людини, запровадження європейських стандартів у сфері надання правової допомоги широкому колу осіб (при наявності відповідного права) та забезпечення їх доступу до правосуддя.

Згідно Принципів і керівних положень Організації Об'єднаних Націй, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системах кримінального правосуддя, юридична допомога являється найважливішим елементом справедливої, гуманної і ефективної системи кримінального правосуддя, що засновується на принципі верховенства права.

Правнича допомога – це основа для реалізації інших прав, включаючи право на справедливий судовий розгляд, необхідна умова здійснення цих прав і важлива гарантія, що забезпечує основоположну справедливість процесу кримінального правосуддя і довіру до нього суспільства.

Ст. 9 Конституції України визначає, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, якщо вони не суперечать самій Конституції України.

Отже, враховуючи даний посил та наявність значно масиву нормативних актів міжнародного характеру, варто зазначити, що на сьогоднішній день Україна знаходиться в правовому полі як національного законодавства так і міжнародних правових актів, які потребують їх системного аналізу з точки зору їх взаємозв'язку і синергетичного впливу на правовідносини в сфері правосуддя взагалі, і в інститутах захисту, зокрема.

За своєю юридичною силою норми права, що регулюють правовідносини в нашій державі, поділяються на такі рівні: конституційні норми (норми

найвищої юридичної сили); норми, викладені в рішеннях Конституційного Суду України; норми ратифікованих Україною міжнародних правових актів; правотворчі рішення Європейського суду з прав людини; норми кодексів та інших Законів України; норми інших підзаконних правових актів [238, с. 20].

Відповідно можна виділяти систему міжнародних та європейських стандартів в сфері захисту взагалі і забезпечення безоплатної правничої допомоги будуть утворювати міжнародні правові акти, які за своїм змістом створюють принципи, засади чи правові норми, що регулюють правовідносини в сфері правовідносин щодо забезпечення безоплатної правничої допомоги.

Міжнародні стандарти в галузі захисту – система загальноновизнаних міжнародною спільнотою правил, дефініцій, приписів, принципів, правових позицій і прецедентів, які через ратифікацію державами отримують юрисдикцію правових норм та імплементуються до системи норм права, що діють на території суверенної держави.

Європейські стандарти в галузі захисту – система загальноновизнаних європейською спільнотою та сформульованих дефініцій, приписів, принципів, норм, правових позицій і прецедентів, які будучи початково викладеними в окремих конвенціях, резолюціях, рекомендаціях чи інших правових актах, або в правових позиціях та прецедентних рішеннях Європейського суду з прав людини, отримують юридичне визнання законодавчим органом держави та включаються через механізми ратифікації, імплементації, інкорпорації чи інші засоби гармонізації та офіційного доктринального тлумачення до системи діючих на території держави правових норм.

Європейським стандартом права особи на захист являється в першу чергу Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, згідно приписів якої, кожна особа, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, має щонайменше такі права: захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, обраного за власним розсудом, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги

захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя (§ 3 (с) статті 6) [84].

Як бачимо, в Конвенції закладені дві важливі для розвитку інституту захисту засади: а) вільний вибір підозрюваним (обвинувачуваним) захисника на власний розсуд, вибір без обмеження такого вибору з числа лише адвокатів; б) забезпечення права на безоплатну правничу допомогу незалежно від соціального чи майнового стану особи, її заслуг перед суспільством тощо, а саме «коли цього вимагають інтереси правосуддя». Останнє положення є досить широким поняттям і не обмежено формальними рамками. З логіки даної дефініції можна дійти висновку щодо певних недоліків чинного законодавства України.

По-перше, інтереси правосуддя, які можуть стати підставою обов'язкової участі захисника у справі потребують викладення більш широкого переліку випадків обов'язкової участі захисника у справі. До такого переліку, на наш погляд слід віднести усі справи, які розглядаються в особових формах чи режимах провадження, включаючи застосування інститутів дієвого каяття, примирення сторін чи перегляд справ за заново відкритими обставинами.

По-друге, при відмові затриманої особи від захисника, чи відсутності коштів на його оплату, в указаних випадках має бути забезпечена безоплатна правнича допомога.

Як слушно зазначає С. Оверчук, Закон України "Про безоплатну правову допомогу" (п. 2 ч. 1 ст. 15) обмежує коло суб'єктів надання безоплатної вторинної правової допомоги лише адвокатами, включеними до Реєстру адвокатів, які надають цю допомогу, а отже не враховує конвенційне право особи на вибір адвоката. Крім того створено власні стандарти і правила роботи адвокатів в системі БПД, які конкурують з Правилами адвокатської етики та нормативними актами, які регламентують адвокатську діяльність. Така позиція держави є досить суперечливою, оскільки професійні асоціації адвокатів фактично позбавлені можливості впливати на одержавлену систему БПД, вибір адвокатів для надання правової допомоги значно обмежений "державними

адвокатами", адвокати поза цією системою не можуть виконати свій важливий професійний обов'язок. Все це призводить до зниження ефективності надання адвокатами безоплатної правової допомоги та втрати адвокатурою, як самоврядної професійної інституції, власної незалежності [148, с. 7].

В аспектах аналізу проблем інституту безоплатної правничої допомоги не можна обійти увагою такий важливий і достатньо новий міжнародний нормативний акт, як Принципи і керівні положення Організації Об'єднаних Націй, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системі кримінального правосуддя, затверджені резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 2012/15 від 26 липня 2012 року.

В даному фундаментальному нормативному акті, перш за все, визначені засади розширення можливостей доступу до юридичної допомоги, а саме: «юридична допомога є важливим елементом справедливої, гуманної та ефективної системи кримінального правосуддя, заснованого на верховенстві права»; «держави використовують різні форми надання юридичної допомоги, це можуть бути державні захисники, приватні адвокати, адвокати за угодою, помічники адвокатів та інші»; «державам слід визнавати і заохочувати внесок асоціації юристів, університетів, громадянського суспільства і інших груп та установ у наданні юридичної допомоги»; з метою сприяння функціонуванню загальнонаціональної системи юридичної допомоги державам слід, коли це необхідно, вжити заходів, щоб ... «надати помічникам адвокатів можливість надавати дозволені внутрішнім законодавством чи практикою форми юридичної допомоги особам, арештованим, затриманим, підозрюваним, чи обвинуваченим у скоєнні кримінального правопорушення, зокрема в поліцейських дільницях чи інших місцях тримання під вартою»; «у разі нестачі кваліфікованих адвокатів юридична допомога може також надаватись особами, які не є юристами або середнім юридичним персоналом...»; «державам доцільно, коли це необхідно... заохочувати і підтримувати створення юридичних служб при юридичних факультетах університетів...» [180, ст. 65].

Як бачимо в даних принципах пропонується залучати для надання правничої допомоги взагалі і безоплатної юридичної допомоги, зокрема, не тільки адвокатів, а й інших фахівців у галузі права, зокрема з числа помічників адвокатів та викладачів вузів. Цей підхід є конструктивним, дозволить реагувати на потреби забезпечення невідкладної та безоплатної первинної і вторинної правничої допомоги, а отже потребує закріплення в національному законодавстві України.

На основі «Принципів і керівних положення Організації Об'єднаних Націй, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системі кримінального правосуддя», для забезпечення дієвості захисту, доцільно законодавчо передбачити можливість залучення до надання невідкладної безоплатної правничої допомоги у кримінальних провадженнях, не тільки адвокатів, а й помічників адвокатів, фахівців, які мають юридичну освіту фахового рівня не нижче магістра, працюючих на викладацькій роботі в університетах та інших навчальних чи науково-дослідних установах.

В становленні та розвитку інституту безоплатної правничої допомоги в кримінальному судочинстві важливу роль відіграли такі міжнародні акти як Рекомендація (93) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбільш вразливих верств населення (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 484 засіданні заступників міністрів 8 січня 1993 р.) та Резолюція 78 (8) Комітету Міністрів Ради Європи про юридичну допомогу і консультації від 2 березня 1978 року.

В реформуванні процесуального законодавства сьогодні важливу роль відіграє Венеціанська комісія, висновки якої, хоча і носять рекомендаційний характер, містять ґрунтовний системний аналіз законотворчої діяльності часто ще на етапі розробки і розгляду законопроектів, сприяють досягненню «чистоти права» відповідно до ідей природного права та узгодженості його з європейськими стандартами.

Немаловажну роль в забезпеченні якості виконання регулятивної функції держави відіграє також Парламентська асамблея Ради Європи, ПАРС (англ.

Parliamentary Assembly of the Council of Europe, PACE), який є консультативним органом Ради Європи, що складається з представників парламенту всіх держав-членів, і приймає висновки на проекти всіх міжнародних конвенцій, які розробляються в Раді Європи, а також резолюції та рекомендації правового характеру щодо законодавчих актів на основі доповідей, що їх готують депутати.

В аспектах проблеми втілення європейських стандартів права в національне законодавство України не можна не зазначити важливого позитивного фактору, – прийняття Україною Закону від 23 лютого 2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», яким визначається, що суди мають застосовувати при розгляді справ практику Європейського суду з прав людини як джерело права (ст. 17). Більш того ст. 19 даного Закону зобов'язує законодавчий орган держави здійснювати перевірку чинних законів і підзаконних актів на відповідність Конвенції та практиці Європейського суду з прав людини.

Відтак, – як слушно зазначає В. М. Тertiшник, – «правові позиції та прецедентна практика Європейського суду з прав людини стають не тільки європейськими правовими стандартами, але й наповнюють правову систему України цілісними й важливими принципами, дефініціями, гарантіями, нормами, які мають гармонізувати національне право і правосвідомість, унормувати наявні прогалини законодавчого регулювання» [244, с. 8].

Практика Європейського суду з прав людини, дотримується засади права кожного обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення на ефективний захист з боку адвоката, який, в разі необхідності, може бути призначений офіційно, що становить одну з основоположних засад справедливого судового розгляду.

В контексті розкриття суті європейських стандартів захисту та більш чіткого розуміння позиції ЄСПЛ Європейський суд з прав людини в аспектах забезпечення права на правову допомогу варто звернути на низку рішень Суду, а саме: справа «Каранта проти Швейцарії», рішення від 24 травня 1991

року; справа «Джон Мюррей проти Сполученого Королівства», рішення від 8 лютого 1996 року; справа «Бреннан проти Сполученого Королівства», рішення від 8 лютого 1996 року справа «Яременко проти України», рішення від 16 жовтня 2001 року; справа «Коррея де Метуш проти Португалії», рішення від 15 листопада 2001 року; справа «Довженко проти України», рішення від 12 січня 2012 року; справа «Боротюк проти України (Заява № 33579/04)», рішення від 16 грудня 2010 року; справа «Загородній проти України», у рішенні від 24 листопада 2011 року та інші.

Виходячи зі змісту Статті 6 § 3 (с) Конвенції та рішень ЄСПЛ виокремлюються дві умови забезпечення права людини на безоплатну правову допомогу: "умова стану", відома також як "тест на бідність, нужденність", в основі якого лежить фінансовий критерій, що дозволяє визначити брак у особи достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника; "умова суті" ("тест на наявність інтересів правосуддя"), яка пов'язує надання безоплатної юридичної допомоги з вимогами інтересів правосуддя [148, с. 9].

Показовою в цьому аспекті є позиція Європейського суду з прав людини, яка викладена у справі «Каранта проти Швейцарії», рішення від 24 травня 1991 року. У даній справі Суд дав своє розуміння поняття «інтереси правосуддя», які обумовлювали забезпечення безоплатної правової допомоги.

Зокрема ЄСПЛ зазначив такі концепти: держава має забезпечувати надання правової допомоги з огляду на те, яке покарання загрожувало б підозрюваному (обвинувачуваному); слід враховувати також складність справи; має значення сам соціальний статус обвинуваченого, наявність знання мови та розуміння законодавчих актів, здатність чи нездатність ним самотійно себе захищати.

Безумовно що такий підхід потребує аналізу слідчим, прокурором та судом усіх обставин справи, даних про особу обвинувачуваного (підозрюваного), та самотійно, виходячи з оцінки останніх, приймати рішення за принципом достатньої певності та по за розумним сумнівом.

На наш погляд, з огляду на те, що прийняте рішення може прийматись на основі оціночних категорій та буде тягти оплату послуг виконання функції захисту з державного бюджету, для забезпечення дієвості і ефективності такого підходу та з метою унеможливити претензії до слідчих, прокурорів чи суддів в разі появи сумнівів щодо обґрунтованості прийнятих рішень, в законі слід закріпити принцип правоти органів слідства і суду при прийнятті рішення про обов'язкову участь захисника і надання безоплатної правової допомоги та недопустимості оскаржень прийнятих з цього приводу рішень – принцип недопустимості відмови в захисті, а усі сумніви мають тлумачитись і вирішуватись на користь забезпечення захисту.

У справі «Шабельник проти України» ЄСПЛ виклав не менш важливі правила застосування інституту захисту. Згідно обставин даної справи затриманий за підозрою у вчиненні злочину в ході досудового слідства допитувався як свідок та в процесі такого допиту, який відбувся без участі захисника, зізнався у вчиненому злочині. Більш того в подальшому затриманий, не отримавши допомоги захисника, прийняв участь у слідчому експерименті в якості свідка, в ході якого підтвердив свої зізнання. Суд констатував, що в основу обвинувачення покладені докази, здобуті незаконним шляхом та з перешкодами для здійснення права на захист. Відповідно Суд прийняв рішення про справедливу сатисфакцію, а тим самим закріпив прецедентну норму, яка зобов'язує при допиті особи відносно самої себе, незалежно від її процесуального статусу інформувати її про право користуватись допомогою захисника та надавати право безоплатної правової допомоги з урахуванням обставин, викладених у вищеописаному рішенні у справі «Каранта проти Швейцарії».

В Україні механізм одержання правової допомоги за рахунок Державного бюджету закріплений на даний час положеннями Закону України «Про безоплатну правову допомогу». З 2013 року в Україні сформована та функціонує система надання правової допомоги за рахунок держави у кримінальних провадженнях. Закон України «Про безоплатну правову

допомогу» та КПК встановлюють процедуру вчасного доступу до адвоката для затриманих та підозрюваних осіб. Вчасний доступ до адвоката у випадках затримання є одним з багатозначних позитивних елементів національної системи безоплатної правової допомоги. Будь-яка особа, яку було затримано, має право на адвоката. Адвокат має прибути до особи протягом однієї години з моменту повідомлення про затримання. Надання правової допомоги гарантовано державою протягом перших 72 годин після затримання усім підозрюваним.

За результатами проведеного в 2016 році опитування слідчих ГУНП в Дніпропетровській області встановлено наступне. Із опитаних 180 слідчих на запитання: «Чи вчасно Вами направляються до спеціалізованої установи, що надають безоплатну первинну правову допомогу, запити про необхідність надання такої допомоги відносно конкретної особи» про вчасне направлення відповідних запитів заявило 97 % опитаних слідчих. Це свідчить про те, що незважаючи на переважне дотримання слідчими вимог, щодо вчасного направлення заяв про призначення адвокатів, з числа тих, які надають безоплатну правову допомогу, досить часто таку допомогу затримана особа, отримує її з запізненням. В цьому випадку не можна виключити і недотримання вимог ЗУ «Про безоплатну правову допомогу» в частині своєчасного прибуття, самим адвокатом. (Додаток Г. Анкетування слідчих.)

Ч. 4 ст. 20 ст. 208 КПК України закріплено право на правову допомогу для підозрюваної (обвинуваченої) особи, включаючи можливість користуватися допомогою захисника. У випадку затримання такої особи без ухвали слідчого судді чи суду уповноважена службова особа органу досудового слідства зобов'язана розтлумачити затриманій особі її право на правову допомогу, у тому числі право мати захисника. Крім того, п.2 ч.1 ст. 49 КПК України передбачений обов'язок слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні у випадку, якщо підозрюваний, обвинувачений подав клопотання про залучення

захисника, але за відсутністю грошових коштів чи за інших обставин не може залучити його самостійно.

Після повідомлення службовою особою регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги про затримання особи, останній залучає адвоката відповідно до контракту/договору між адвокатом та Центрами безоплатної вторинної правової допомоги з урахуванням графіка чергування та на підставі доручення Центру.

Право користуватися правовою допомогою реалізується підозрюваним на власний розсуд. Він може обрати будь-який із варіантів: захищатися самостійно; звернутися до адвоката за правовою допомогою та укласти угоду, за якою адвокат бере на себе функції захисника; отримувати консультації і роз'яснення; залучити адвоката до участі в окремих слідчих діях. Також правова допомога може бути надана особі безкоштовно за рахунок держави у передбачених випадках. Отже, визначальною у виборі форм та способів отримання правової допомоги є ініціатива підозрюваного.

Визначення України як повноцінної правової держави неможливе без дотримання та ефективного захисту прав і свобод людини та громадянина. Оскільки достатньо довгий час тривав розгляд нормативно правових актів, які б належним чином забезпечували право на захист, на даний час існує Закон України "Про безоплатну правову допомогу", згідно якого держава гарантує громадянами та іншими особами отримання безоплатної правової допомоги, зокрема, у кримінальному процесі.

Конституційне право на отримання безоплатної правової допомоги вже протягом довгого часу потребувало остаточної реалізації - законодавчого оформлення процесу її практичного надання, адже саме в Конституції вказано, що така допомога має надаватися у встановлених законом випадках [31, с. 11-14].

Згодом із прийняттям нового Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 р. значно посилилася роль адвокатів, що стало суттєвим кроком на шляху до розвитку цього інституту [231, с. 224].

Процедура надання безоплатної правової допомоги певним чином уже отримало ознаки юридичної визначеності, але в повній мірі не забезпечує потреби практики.

Хоча органи держави при призначенні захисника мають брати до уваги побажання підозрюваного або обвинуваченого, такі побажання можуть бути переважені іншими міркуваннями «за наявності достатніх підстав вважати, що це є необхідним в інтересах правосуддя» [78, с. 63].

Зазначене вище твердження стверджується також моніторингом стану безоплатної вторинної правової допомоги при здійсненні досудового розслідування де виявляється, що стороною обвинувачення обмежується право сторони захисту, що виражається в наступному: до центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги надходить інформація не про всі випадки затримання осіб; не своєчасно до центрів правової допомоги надходять повідомлення про затримання осіб; викликані захисники, своєчасно не допускаються до затриманих осіб; є непоодинокими факти, що затриманих осіб змушують написати відмову від викликаного захисника; - із затриманою особою проводяться процесуальні дії ще до моменту прибуття захисника; належним чином не забезпечені умови конфіденційного спілкування захисника з підозрюваним; за наявності достатніх підстав не вчасно вносятся повідомлення про підозру. Слідчі порушуючи кримінальне провадження, збирають необхідні відомості, а повідомлення про підозру пред'являють наприкінці завершення провадження – тільки перед направленням справи до суду [182; 134].

В Законі України "Про безоплатну правову допомогу", яким покладено початок забезпечення правової допомоги безоплатно у всіх галузях права, а не виключно в кримінальному процесі, як це було на початку, законодавчо закріплене поняття "первинної" та "вторинної" правової допомоги.

Згідно ч. 3 ст. 20 КПК України у випадках, передбачених Кодексом та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, підозрюваному, обвинуваченому правова допомога надається безоплатно за рахунок держави.

Затриманій особі повинно бути забезпечене право на допомогу захисника з моменту затримання, інакше кажучи, з перших хвилин затримання особи.

Уповноважена особа від регіонального центру надання безоплатної правової допомоги, невідкладно одразу після призначення адвоката для надання безоплатної вторинної правової допомоги невідкладно повинна проінформувати про це телефоном заявника із зазначенням номера доручення центру, прізвища, імені та по батькові адвоката і його номера телефону [167].

Але, як свідчить практика, така норма дуже часто ігнорується, навіть незважаючи на існування законодавчої норми, в якій вказано, що у випадку прибуття адвоката до затриманої особи пізніше строку визначеного в Законі, без поважних причин розмір винагороди такого адвоката за надану цій особі правову допомогу зменшується вдвічі.

Недостатньо чітким є формулювання п.6 ч.1 ст.14 Закону України "Про безоплатну правову допомогу", якою встановлено, що вразі обрання судом запобіжного заходу взяття під варту, особи мають право на безоплатну правову допомогу у вигляді захисту від пред'явленого їй обвинувачення.

По-перше, такій особі за чинним КПК України відтепер на досудовому слідстві повідомляється про підозру, а не пред'являється обвинувачення.

По-друге, в законі слід пов'язувати право на правову допомогу не тільки зі взяттям особи під варту, а при застосуванні будь-яких запобіжних заходів, а вірніше – будь-яких примусових заходів забезпечення кримінального провадження, що буде відповідати змісту і духу європейських стандартів захисту.

При існуючому законодавчому регламентуванні складно зрозуміти, яким способом захисник матиме можливість надати затриманій особі чи взятій під варту особі, правову допомогу у вигляді захисту від обвинувачення, коли обвинувачення такій особі не пред'являється, а в перспективі їй може бути надано обвинувальний акт лише по завершенні слідства.

Правовою колізією являється те, що центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, відповідно ст. 17 Закону України "Про

безоплатну правову допомогу" не наділені повноваженнями на збір інформації щодо персональних даних про підозрюваного (обвинуваченого, підсудного) та обставин, які можуть підтверджувати факт того, чи являється конкретна особа суб'єктом, якому законом надано право на безоплатну правову допомогу.

Враховуючи практичну специфіку забезпечення безоплатної правової допомоги у кримінальних провадженнях, при яких обов'язок по збиранню необхідної інформації покладається на особу, що затримана чи взята під варту, призводить до того, що модель застосування права на безоплатну допомогу, у вказаних випадках, являється неефективною, бо не носить характеру простого і оперативного забезпечення присутності захисника в швидкоплинних і екстремальних умовах слідства.

Отже, необхідно удосконалити Закон України "Про безоплатну правову допомогу" в частині того, що особа, яка прагне отримати правову допомогу за рахунок державних коштів, не повинна надавати низку документів з інформацією про середньомісячний сукупний дохід їхньої сім'ї чи про статус біженця, ветерана чи дитини-сироти, а тільки вказувати підстави для надання інформації, та в разі наявності, надавати необхідні підтверджуючі документи, а в разі їх відсутності центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги повинні самостійно встановлювати вказані факти. І тільки в разі не підтвердження вказаних особою, підстав, відмовляти в наданні безоплатної правової допомоги.

Обов'язок з'ясування підстав для надання безоплатної правничої допомоги має покладатись на слідчих і прокурора, а також на Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, і тільки в разі не підтвердження таких підстав, може бути відмовлено в наданні безоплатної правової допомоги особі, яка потребує захисту.

В законодавство "Про безоплатну правову допомогу", потрібно внести зміни, доповнення і поправки, якими передбачити врахування різниці між середньомісячним сукупним доходом сім'ї особи, яка претендує на надання їй безоплатної вторинної допомоги та різниці між середньомісячним сукупним

доходом сім'ї особи, яку затримали або взяли під варту та вона перестала отримувати заробітну плату чи втратила дохід. В таких випадках потрібно застосовувати середньомісячний сукупний дохід сім'ї вже без врахування заробітної плати чи доходу особи, яку затримали або взяли під варту, та вона перестала її отримувати понад 1 місяць.

На практиці досить часто трапляються ситуації, коли обставини вимагають отримання особою вторинної правової допомоги в кримінальному провадженні, а середньомісячний сукупний дохід її сім'ї не нижчий суми прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до Закону України "Про прожитковий мінімум", які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення, але дана особа потребує коштовної медичної допомоги та догляду при підтвердженні відповідним діагнозом, після яких з об'єктивних причин особа не матиме можливість оплатити правову допомогу, оскільки більша частина грошей з сум середньомісячного сукупного доходу сім'ї витрачається тільки на лікування.

В Резолюції Комітету Міністрів Ради Європи від 2 березня 1978 р. № (78)8 «Про юридичну допомогу і консультації» було вказано, що юридична допомога повинна охоплювати всі витрати, понесені особою, якій вона надається, в ході витребування або захисту своїх прав, і зокрема гонорари адвокатів, мита, витрати на проведення експертиз, компенсування витрати свідків та витрати на переклад [185]. Тобто оплата послуг адвоката включає не тільки виплату йому гонорару за участь у справі, а й інші затрати.

В КПК України варто закріпити норми такого змісту: «Будь-яка особа, яка обмежена в своєму пересуванні через вимогу представника влади, або перебуває в правоохоронному органі чи змушена вступати в правовідносини з представниками поліції чи іншого правоохоронного органу володіє правом на отримання невідкладної правової допомоги, в тому числі безоплатної у визначених законом випадках, отримувати конфіденційні зустрічі з адвокатом та інші з метою отримання належного права на захист.

Для одержання правової допомоги, конфіденційних юридичних консультацій, доставлені до правоохоронного органу особи мають право на телефонний дзвінок адвокату центру надання первинного правничої допомоги, невідкладну конфіденційну зустріч і особисте віч-на-віч чи опосередковане з використанням телекомунікаційних мереж конфіденційне спілкування не менш години, з таким адвокатом або своїм законним представником.

Перед отриманням пояснень від особи чи проведення з нею освідчування або інших юридичних дій, посадові правоохоронні органи зобов'язані роз'яснити особі її право на отримання необхідної первинної правничої допомоги і конфіденційне спілкування з адвокатом чи іншим фахівцем у галузі права, а також право мовчати, нічого не говорити, не свідчити іншим чином проти себе, членів своєї сім'ї і своїх близьких родичів».

Висновки до Розділу 2

Зміни правових основ діяльності адвокатури, які внесені в Конституцію України в 2016 році, а також доповнення і зміни галузевого законодавства, чисельні законодавчі колізії та проблеми адвокатської практики, показують на необхідність нового аналізу проблеми надання безоплатної правничої допомоги в кримінальному процесі, створення такої юридичної форми діяльності сторони захисту, яка б забезпечувала вчасне і якісне надання первинної правової допомоги будь-яким учасникам кримінальних проваджень не тільки для захисту від безпідставних звинувачень, а й для надійного захисту від будь-яких підозр чи незаконних кримінальних переслідувань або інших незаконних дій.

Вимога закону про необхідність забезпечення особи захисником протягом 72 годин з моменту її затримання, незважаючи на її корисність для інституту захисту, припускає можливість залишення затриманої особи протягом всього вказаного часу без правової допомоги, а отже потребує вдосконалення.

Відповідно ст. 24 Закону України "Про безоплатну правову допомогу" центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги наділені повноваженнями, з визначених в Законі підстав та порядку замінювати адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, які не узгоджені з чинним КПК України.

Правовою колізією являється те, що центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, досі не наділені повноваженнями на збір інформації про особу підозрюваного, обвинуваченого, підсудного з метою встановлення чи являється конкретна особа суб'єктом права на безоплатну правову допомогу, чи ні, а враховуючи практичну специфіку забезпечення невідкладної безоплатної правової допомоги, модель безоплатної допомоги, в таких випадках, часто являється невчасною і неефективною.

Обов'язок з'ясування підстав для надання безоплатної правничої допомоги має покладатись на слідчих та Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, і тільки в разі не підтвердження таких підстав, може бути відмовлено в наданні безоплатної правової допомоги особі, яка потребує захисту.

Закон України «Про безоплатну правову допомогу» досі не передбачає можливості надання безоплатної правничої допомоги особі, яка являється потерпілим чи свідком у кримінальному провадженні або ще не отримала ніякого процесуального статусу.

Законодавство та підзаконні нормативні акти щодо надання безоплатної правничої допомоги мають бути доповнені положеннями, згідно яких право на безоплатну правничу допомогу отримують усі учасники кримінального провадження, які вступають в кримінально-процесуальні правовідносини зі стороною обвинувачення і не мають матеріальної спроможності оплати послуг захисника своїх прав. Зокрема до таких осіб варто віднести підслідних - осіб, які не отримали статусу підозрюваних, але викликані в правоохоронний орган чи доставлені приводом, а також особи, які доставлені в поліцейний відділок з місця пригоди для дачі пояснень чи проходження освідування.

КПК України доцільно поряд з уточненням ч.1 ст. 45 КПК України, доповнити ст. 20 КПК України окремими приписами такого змісту: «Будь-яка особа, яка обмежена в своєму пересуванні через вимогу представника влади, або перебуває в правоохоронному органі з будь-яких причин і вступає чи змушена вступати в правовідносини з представниками поліції чи іншого правоохоронного органу має право на отримання невідкладної правничої допомоги, в тому числі безоплатну у визначених законом випадках, отримувати конфіденційні консультації з адвокатом, захисником, законним представником, іншими обраними ними фахівцями у галузі права, з метою ефективного забезпечення права на захист.

Для одержання правової допомоги, конфіденційних юридичних консультацій, доставлені до правоохоронного органу особи мають право на телефонний дзвінок адвокату центру надання первинного правничої допомоги, невідкладну конфіденційну зустріч і особисте віч-на-віч чи опосередковане з використанням телекомунікаційних мереж конфіденційне спілкування не менш ніж годину, з таким адвокатом, або своїм законним представником. Перед отриманням пояснень від особи чи проведення з нею освідування або інших юридичних дій, посадові правоохоронні органи зобов'язані роз'яснити особі її право на отримання необхідної первинної правничої допомоги і конфіденційне спілкування з адвокатом, а також право мовчати, нічого не говорити, не свідчити іншим чином проти себе, членів своєї сім'ї і своїх близьких родичів».

Основні наукові результати опубліковані в працях автора: [149-153].

РОЗДІЛ 3. ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАХИСТУ ТА ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

3.1. Вітчизняне доказове право та застосування прецедентної практики Європейського суду з прав людини

Згідно приписів ч. 1 ст. 47 КПК України на захисника, як фахову фігуру сторони захисту, відповідно до його процесуальної функції покладається обов'язок використовувати усі закріплені законом засоби захисту з цілю належного забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування підстав та обставин, які б спростовували підозру чи обвинувачення, пом'якшували чи виключали кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого.

Доказове право є одним з стрижневих інститутів правосуддя. Воно розвивалось і удосконалювалось з розвитком теорії доказів та доктрини доказового права, хоча і має певну стабільність в основі якої лежить стабільність об'єктивних закономірностей пізнавальної діяльності.

На думку вчених у кримінальному процесуальному доказуванні готових доказів не існує і існувати не може. Окремі кванти інформації отримують статус доказів лише тоді, коли вони були виявлені, сприйняті і зафіксовані в передбаченому законом порядку, а в процесі процесуальної діяльності суб'єктів доказування був з необхідною достатністю зафіксований необхідний для подальшої перевірки весь інформаційно-пізнавальний процес, в результаті чого і формуються самі докази [232, с. 64-65].

Доказування є стрижнем процесуальної діяльності та є, мабуть, найбільш складним і своєрідним її видом, і саме тому захисник не повинен стояти відсторонь процесу доказування [147, с. 14].

ЕСПЛ в аспекті діяльності сторони захисту у своїх рішеннях у справах «Преич проти Хорватії», від 27 березня 2008 року, «Домбо Бехеер проти Нідерландів», від 27 жовтня 1993 року, та «Мірілашвілі проти Росії», від 11

грудня 2008 року, підтвердив право захисника самостійно збирати докази і висловив досить чітку позицію, яку можна узагальнюючи звести до такого змісту - «сторони кримінального провадження мають право подавати суду свої докази, а сторона захисту повинна мати право збирати і подавати докази на тих же умовах, що й сторона обвинувачення» [188, с. 18-19].

Доказування захисником у досудовому розслідуванні, на думку О. С. Старенького, можливо розглядати як регламентовану кримінальним процесуальним законодавством пізнавально-практичну, розумову діяльність захисника, що полягає в отриманні доказів та їх використанні для обґрунтування ним своєї правової позиції, яка обумовлена власним об'єктом, предметом, метою, завданнями, засобами доказування для досягнення бажаного результату у досудовому розслідуванні [222, с. 84].

Специфіка доказової діяльності захисника полягає в тому, що закон, з одного боку, надає захиснику менше повноважень щодо збирання та дослідження доказів, а, з іншого боку, встановлює додаткові гарантії ефективності застосування ним доказового права у вигляді презумпції невинуватості, закріпленої в ст. 62 Конституції України, згідно якої усі сумніви щодо доведеності вини обвинуваченого тлумачяться і вирішуються на її користь. Дана презумпція сприяє захисту і спрощує його. Адже захиснику потрібно не стільки довести невинуватість обвинуваченого, скільки достатньо зібрати докази, які поставлять під сумнів висновки сторони обвинувачення.

Золотим правилом кожного адвоката залишається лаконічна і влучна, афористична думка відомого адвоката минулих років Олександра Івановича Урусова, яку він мовив виконуючи функцію присяжного повіреного на захист Віри Павлівни Дмитрієвої в Рязанському окружному суді в історичному процесі за участю Ф. Н. Плевако та В. А. Спасовського: *«Де сумнівний факт, там неможливе обвинувачення»* [5, с. 56].

Разом з тим, з огляду на те, що на законодавчому рівні закріплено ряд дефініцій, які виразно відмежовують можливості захисника в кримінальному провадженні, як то короткі терміни на отримання відповіді на адвокатські

запити, можливість запитати необхідні докази та інше, та вкрай розмиті права підозрюваного (обвинуваченого), то при використанні тільки таких процедур отримати необхідну частину доказів займе великий період часу, а то й буде взагалі неможливим, а отже інститут доказової діяльності захисника все ще залишається вкрай неефективним.

Предметом доказування в діяльності захисника являються обставини, які необхідно довести, щоб повністю або частково зняти обвинувачення з підозрюваного чи обвинуваченого з урахуванням того, що гарантує презумпція невинуватості.

Корчева Т. В. слушно зазначає, що захиснику не належить обов'язок усебічного дослідження обставин справи, він досліджує лише ті обставини, які є сприятливими для його підзахисного [90, с. 39].

Різні аспекти застосування норм доказового права та доказової діяльності захисника досліджувались вченими-процесуалістами [4, 528 с.], [26, с. 103-300], [27, с. 3-314], [28, с. 267-273], [30, с. 3-42], [33, с. 3-62], [90, с. 30-49], [102, с. 32-33], [120], [124], [147], [148], [149-153], [171], [187, с. 35-40], [222, с. 15-84, 189-307], [232, с. 64-101], [256, с. 16-18], [302, с. 124-132]. Окремі процесуалісти, наприклад, слушно пропонують беззаперечно забезпечити присутність захисника при проведенні “неповторних” слідчих дій, тобто таких слідчих дій, які не можуть бути повторно проведені без загрози втрати їх доказової сили [275, с. 102].

Але, попри безліч висловлених вченими пропозицій і прийняття нового КПК України, чітких правових основ доказової діяльності захисника так і не сформувалось.

Проблема захисту – це така проблема де досі ще «не видно світла в кінці тунелю», а законодавча практика змінюється настільки перманентно і кардинально, що складається враження «ходіння по колу». [257, с. 105-106].

Захисник в кримінальному провадженні – це потенційно вагома фігура на правовому полі змагального судочинства в конкретній кримінальній справі, але його потенційна вагомість може стати позитивною реальністю лише коли

він зможе надати суду вагомі результати своєї праці – неспростовні докази захисту.

Юридична процедура діяльності захисника щодо збирання і дослідження доказів та їх використання в суді має визначити конкретні запобіжники проти оперування сумнівними даними, передбачити систему необхідних і достатніх гарантії отримання захисником допустимих до справи та достовірних фактичних даних, використання в аргументуванні позиції захисту об'єктивними фактичними даними, правдивою інформацією, тобто достовірними доказами-аргументами в логічному судженні щодо обґрунтування висновків у справі.

Між тим ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» сьогодні щодо діяльності захисника реалізують принцип «що не заборонено – то можна», зокрема зазначаючи, що під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правової допомоги.

Проблема в тому, що використовуючи такий підхід, законодавець так і не визначився в тому, що саме він забороняє адвокату, залишаючи його сам на сам зі своїм сумлінням.

Але, якщо взяти за основу давню мудрість «що не забороняє закон те має забороняти совість», то відносно доказової діяльності захисника буде доречна формула - «що не забороняє закон – те має заборонити здоровий глузд».

Здоровий глузд, закладений в такій навчальній дисципліні як «Логіка», вчить, що в логічному силогізмі, будь-якому судженні висновки будуть вірними, якщо в їх основу покладені вірні (достовірні) аргументи. Аргументами виступають вихідні дані – докази.

Отже, так чи інакше, захисник має попідкуватись про такі засоби доказової діяльності, які в кінці-кінців приведуть його до отримання саме достовірних доказів. Тому глузд має значення як процедура отримання доказів,

так і фіксуванні доказової діяльності, що дозволить впевнитись в якості кінцевих результатів. Сторона захисту, потерпілий здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Не випадково уже в ч. 3 ст. 93 КПК України законодавець застосував дещо іншу та більш логічнішу формулу, визначивши, що сторона захисту, здійснює збирання доказів шляхом витребування відомостей, ініціювання проведення слідчих дій, а також «шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів».

Тобто адвокату-захиснику делегується повноваження здійснювати будь-які дії, але лише такі, які здатні привести до отримання достовірних доказів.

По-перше, виходячи з указанного положення, обмеження юрисдикції захисника в виборі форм отримання доказів здійснено, але вибір обмежень віддано на розсуд захисника. По-друге, в законі фактично закладена думка про необхідність вжиття захисником заходів не тільки дотримання певних доказів, а також в забезпеченні доказами достовірності таких отриманих ним доказів.

Ч. 2 ст. 92 КПК України, підтверджуючи дану тезу, визначає, що обов'язок доказування належності та допустимості доказів «покладається на сторону, що їх подає».

Таким чином, доказова діяльність захисника має супроводжуватись документуванням та фіксуванням такої діяльності, що дасть змогу визначитись суду, де, коли, яким чином і що саме було здобуто захисником, та чи самі такі дані, які були здобуті та представлені в суд.

Фактично доказова діяльність захисника має здійснюватися за аналогом доказової діяльності слідчого та потребує формування окремої процедури паралельного адвокатського розслідування.

Для цього, на наш погляд, щонайменше у Кримінально-процесуальному кодексі України, в розвиток положень ст. 19 Конституції України, слід навести і регламентувати вичерпний перелік способів і форм збирання захисником фактичних даних у кримінальних провадженнях, засобів їх дослідження та фіксації отриманих даних.

Так, наприклад, у вітчизняній кримінально-процесуальній літературі існувала велика кількість думок з приводу необхідності наділення захисника правом опитувати громадян.

Під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правової допомоги, зазначає ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Оскільки немає заборони опитувати громадян то захисник може це здійснювати. Ч. 8 ст. 95 КПК України таку думку підтверджує, закріплюючи неоднозначну новелу, стверджуючи, що «сторони кримінального провадження, потерпілий мають право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів».

З одного боку, для того, щоб опитування громадян дало достовірні докази, процедура опитування має фактично відповідати закріпленим в законі правилам допиту, здійснюватися з дотриманням прав і свобод людини, має бути забезпечено фіксування процедури опитування і отриманих результатів.

То ж знову виникає потреба встановлення певних правил опитування громадян захисником, а також чітко регламентувати в чинному кримінально-процесуальному законодавстві України процедуру самого проведення опитування, як різновиду засобів паралельного адвокатського розслідування.

Якщо складається письмовий документ отримання пояснення, то особа, яка давала пояснення повинна отримати право ознайомитись зі складеним документом, доповнити пояснення і внесення до них поправки та зауваження, а також мати право написати пояснення власноручно.

Важливим і ефективним засобом фіксації пояснень є відеозапис факту, процедури та результатів опитування. Відповідно, при його застосуванні про це має бути попереджено опитувану особу, а їй самій надано право перегляду матеріалів такого технічного документування та здійснення заяв з цього приводу. Опитана особа має підтвердити автентичність запису чи спростувати його підписом в письмовому документі. Поки що адвокатська практика слідує таким правилам логіки, але їх закріплення в законі не буде зайвою.

З іншого боку, назріла необхідність скасування парадоксальної норми, закріпленої в ч. 8 ст. 95 КПК України норми-фікції, згідно якої «сторони кримінального провадження, потерпілий мають право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів». Тверджень, що «пояснення, не є джерелом доказів», сьогодні фактично закриває можливість використовувати спершу захисником, а в подальшому і судом в якості доказів пояснення громадян, а отже і полишає сенсу здійснювати отримання таких пояснень захисником, та знижує ефективність захисту.

Нарешті уся діяльність захисника на досудовому слідстві (до речі як і сумлінна праця сторони обвинувачення), спрямована на отримання доказів, може стати юридично безперспективною, з огляду ще на одну колізію закону, закладену в ч. 4 ст. 95 КПК України, згідно якої «суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому статтею 225 цього Кодексу. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них».

Зазначимо, що норми-фікції, яких немало в процесуальному праві, у такому відомому інформаційному ресурсі як «вікіпедія», визначаються як

прийом розробки права, за якого відповідна юридична констатація створюється при незнанні або очевидній суперечності конкретним фактам дійсності, метою, якого виступає досягнення низки юридичних наслідків або бажаних судових рішень.

Юридичні фікції часто полягають в визнанні існуючого факту неіснуючим чи навпаки. Це саме ми маємо в змісті ч. 4 ст. 95 КПК України, де законодавець постфактум робить зусилля дезавувувати зафіксовані факти минулого (отримані фактичні дані) і визнати їх неіснуючими, бо їх не змогла в момент їх появи побачити «сліпа Феміда». Логічно стверджувати, що ч. 4 ст. 95 КПК України є ще одною «нормою-фікцією», яка не несе конструктивного змісту і має бути вилучена з закону.

Іншим дієвим способом одержання засобів доказування захисником являється запитування необхідних документів, довідок та інших документів з різних організацій та їх об'єднань. Таке право має захисник, який здійснює повноваження захисника по конкретному кримінальному провадженню, однак, як видно з практичного досвіду, у даному моменті діяльності захисника досить часто виникають штучні перепони, які через відсутність досконалого врегулювання норм чинного законодавства України, призводять до неефективної реалізації виняткового права на захист в кримінальному процесі.

Доцільно привести, як приклад положення ст. 17 ЗУ «Про Національне антикорупційне бюро України», відповідно до якого посадові особи органу, пред'явивши службове посвідчення, можуть безперешкодно проходити до державних органів, органів місцевого самоврядування та зони митного контролю [61].

Оскільки, такі повноваження мають співробітники Національного антикорупційного бюро України, які в кримінальних провадженнях отримують статус слідчих і готують матеріали для сторони обвинувачення, то такі рівнозначні права повинні мати і адвокати, в разі здійснення функцій захисника.

Досить часто в практичній діяльності сторони захисту виникають випадки, коли посадові особи установ охорони здоров'я ухиляються від виконання запитів адвоката, аргументуючи це тим, що статтею 40 ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я», передбачено, що відомості про захворювання людини, діагноз, результати медичного обстеження, відомості, які стали відомі в ході надання медичної допомоги, не можуть розголошуватися медичними працівниками.

Трапляються випадки, коли на адвокатський запит, установи охорони здоров'я відповідають, що якщо адвокат здійснює запит інформації в інтересах тієї особи, якій надавалася медична допомога, установа охорони здоров'я може надати відносно неї інформацію, а в разі запиту інформації в інтересах сторонньої особи, така інформація вже не може бути надана.

Для припинення різнобічного трактування положень двох законів, які подібною мірою врегульовують схоже питання необхідно внести доповнення до КПК України та ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», чітко визначивши можливість направлення таких звернень адвокатом, та в інтересах яких саме осіб, у якій формі та з якими гарантіями захисту прав осіб такі запити можуть бути виконані.

Про існування різних позицій з одного і того ж питання, свідчить і те, що в п. 2 частини 4 статті 6 ЗУ «Про психіатричну допомогу», зазначено, що відомості про стан психічного здоров'я особи та про надання їй психіатричної допомоги можуть являтися об'єктом запиту представника уповноваженого органу з питань пробації, який може бути адвокатом [57].

Направлення звернення адвоката-захисника до експертних установ з метою отримання висновку є також способом одержання доказів. В ЗУ «Про судову експертизу», не зазначено, що адвокат може призначати експертизу, але відповідно ч. 1 п.10 ст.20 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» під час виконання професійних обов'язків адвокат може отримувати письмові висновки фахівців, експертів та інших спеціалістів з питань, що володіють спеціальними знаннями.

З урахуванням певної конкуренції правових норм та необхідності її усунення, пропонуємо вести зміни до Кримінально-процесуального кодексу України.

По-перше, з законі слід закріпити право захисника, з власної ініціативи та на власний розсуд і за власним вибором запрошувати незацікавлених у справі фахівців для участі в проведенні оглядів, освідувань, слідчих експериментів та інших слідчих діях, які здійснюються під час кримінального провадження за клопотанням захисника, або які здійснюються з участю особи, яку він захищає.

По-друге, закріпити безумовне право захисника самому ініціювати і проводити освідування особи з залученням судово-медичного експерта.

По-третє, законодавчо регламентувати окрему процедуру дослідження тіла живої людини – судово-медичне освідування, яке могло б проводитись як судово-медичними експертами чи фахівцями у галузі медицини за постановою слідчого, так і за клопотанням захисника чи за ухвалою суду.

Заслуговує уваги точка зору вченого М. Сірого, який стверджує, що не адвокатуві потрібно надати розширені права, а навпаки – позбавити слідчого не властивих йому повноважень. Йдеться стосовно того, що хоч би на якій стадії розслідування не відбувалася дія щодо закріплення доказів, це повинно відбуватися за допомогою судової влади, оскільки це повинно стосуватися судової функції. Інакше кажучи, всі процесуальні докази повинен закріплювати тільки суд (наприклад, призначати експертизу, проводити неповторні слідчі дії – наприклад, впізнання) [213, с. 6-8].

Але така думка, в основі якої є піклування про незалежність виконання слідчої функції, скоріше, на наш погляд, буде правильно реалізована при виведенні слідчих із підпорядкування існуючим правоохоронним органам і передачі їх до судової гілки влади, сформувавши новий процесуальний інститут – інститут судових слідчих.

Адвокатура в особі захисників, виступає гарантом у забезпеченні таких прав, а тому потребує реформування з метою створення сильного й дієвого

інституту правового захисту в кримінальному процесі. Для подальшого розвитку та вдосконалення системи адвокатури необхідно зважати на прогалини та недоліки у функціонуванні й законодавчому регламентуванні цих питань на різних історичних етапах розвитку діяльності захисників прав і свобод людини та громадянина. [214, С. 221-225].

Приклад, як слід використовувати принципи в правозастосовній практиці, показує ЄСПЛ. Практично, жодної справи він не вирішує без застосування принципів права. Це дало підставу багатьом дослідникам рішень цього Суду назвати його судову практику «правом принципів». Принаймні можна віднести вже до класичних досягнення цього Суду у розкритті стандартів принципів: верховенства права, правової визначеності, цілеспрямованості, визначеності, рівності громадян перед законом, пропорційності тощо. Не стоїть осторонь цього процесу удосконалення правозастосовної практики й Україна. Правда, наш законодавець у цьому питанні ще не визначився. У різних законах, коли йдеться про одне і те ж, він вживає різні правові імперативи: «основні засади», «загальні вимоги», «право на», «правові засади», «принципи», «основні принципи» тощо [18, с. 56-57].

Проаналізувавши повноваження адвоката-захисника по отриманню, перевірці та дослідженню доказів у кримінальному процесі України можливо стверджувати, що вони являються не досить широкими, системними і носять обмежений характер.

Внаслідок обмеження прав адвоката–захисника досягнення ситуації здійснення реальної змагальності сторін в суді стає надто ускладненим, а в деяких випадках зовсім неможливим.

Необхідно, щоб самостійна діяльність захисника, спрямована на одержання доказової інформації, носила регламентовану законом діяльність, яка визначала б форми і засоби отримання та фіксації доказів.

Здійснюючи свій професійний обов'язок, захисник проводить аналіз кожного доказу, що міститься у кримінальну провадження, незалежно від того, чи обґрунтовує цей доказ обвинувачення, чи виправдовує підзахисного. У

результаті такого аналізу захисник чітко уявляє, що доведено у справі безумовно, з чим можна не погоджуватись, що не доведено, а що взагалі не може бути доведено [69, с. 51].

Слід зазначити, що під час своєї діяльності захиснику можуть стати відомі відомості, що обтяжують відповідальність його підзахисного. У цьому випадку адвокат повинен виходити з того, що його діяльність спрямована на захист інтересів клієнта, у зв'язку з чим він не має права передавати ці відомості посадовій особі, яка веде розслідування [102, с. 32-33].

Ймовірно стверджувати, що шлях, який пройшов захисник за для отримання необхідної йому інформації, може бути різноманітним, головне щоб при наданні доказів були дотримані межі дозволеного, забезпечена правова чистота, достовірність і законність фактичних даних, які подаються як докази, щоб отримані доказові матеріали відповідали вимогам належності до справи та допустимості, які ставляться до доказів.

За загальним правилом при оцінці доказів наданих стороною захисту як і при оцінці доказів в цілому підлягають з'ясуванню такі властивості наданих матеріалів як належність до справи, допустимість, достовірність та достатність.

В доказовій практиці захисту сьогодні важливу роль має прецедентна практики Європейського суду з прав людини.

Зазначимо, що в сучасній правовій доктрині України розрізняють такі види джерел права: правовий звичай – санкціоноване (забезпечуване) державою звичаєве правило поведінки загального характеру; правовий прецедент – об'єктивоване (виражене зовні) рішення органу держави у конкретній справі, обов'язкове при розв'язанні всіх наступних аналогічних справ; нормативно-правовий договір – об'єктивоване, формально обов'язкове правило поведінки загального характеру, встановлене за взаємною домовленістю кількох суб'єктів і забезпечуване державою [295, с. 171].

Гармонізація кримінально-процесуального права України та права Європейського союзу в цілому, і в аспектах інституту захисту, потребує

аналізу значного пласту прецедентної практики Європейського суду з прав людини, який сьогодні стає все більш важливим елементом системи європейських стандартів правосуддя. Дослідження даних проблем ще тільки набирає обертів [7, с. 46-48], [17, с. 70-76], [18, с. 48-63], [19, 412с.], [29, 672с.], [32, с. 251-268], [34, с. 23-20], [40, с. 61-72], [41, с. 32-88], [42, 368 с.], [45, 41 с.], [70, 288 с.], [76, 122 с.], [79], [107, с. 142-146], [108, 480 с.], [111, 576 с.], [116, 512 с.], [136, с. 12-50], [150-154], [159, 384 с.], [172], [208, с. 111-114], [211, 272 с.], [215, с. 9-23], [244, с. 7-13], [257, 268 с.], [258, 416 с.], [259, с. 307-312], [263, 248 с.], [270, 264 с.], [[[287, с. 110-112].

Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року визначено, що Суди мають застосовувати при розгляді справ практику Європейського суду з прав людини як джерело права (ст.17).

Але в умовах сьогодення, не зважаючи на існування Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», така практика вітчизняними судами застосовується дуже рідко.

За результатами проведеного в 2016 році опитування адвокатів, які здійснюють незалежну професійну діяльність у м. Дніпрі та Дніпропетровській області із опитаних 110 адвокатів на запитання: Чи належним чином дотримуються вимоги ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» під час здійснення кримінального судочинства в Україні, про відсутність належної реалізації такого права заявило 83 % опитаних адвокатів. Це свідчить про те, що попри всілякі намагання законодавця впроваджувати та застосовувати норми європейського законодавства для забезпечення належного дотримання прав та свобод людини у кримінальному судочинстві, на практиці, це реалізовано не в повній мірі, як це того потребують вимоги сьогодення. (Додаток Б. Анкетування адвокатів.)

Рішення Європейського Суду з прав людини, – на думку О. М. Дроздова, – мають подвійний нормативний характер. У випадках, коли Європейський Суд з прав людини при вирішенні справи доходить висновку, що певні положення

кримінального процесуального законодавства України суперечать нормам Конвенції про захист прав та основних свобод людини — суди до внесення відповідних змін до кримінально-процесуального законодавства України в аналогічних ситуаціях повинні керуватися даним рішенням Європейського Суду з прав людини. Такі рішення є джерелом кримінально-процесуального права України. Стосовно ж інших рішень Європейського Суду з прав людини, то викладена в них позиція щодо інтерпретації тих або інших положень наведеної Конвенції по конкретній справі за своєю правовою природою є судовими прецедентами і повинні бути враховані судом при мотивуванні того або іншого процесуального рішення [41, с.82-83].

Як зазначив В.Г. Уваров, ситуації, які обумовлюють необхідність імплементації норм міжнародних правових актів та правотворчих рішень Європейського Суду з прав людини, — можуть бути різних видів.

1) Норми міжнародних правових актів та правотворчі рішення Європейського Суду з прав людини повністю відповідають нормам національного законодавства. В даному випадку перші використовуються як еталон, від якого не варто відступати при прийнятті нових законів чи змін до чинних. 2) Норми міжнародних правових актів та правотворчі рішення Європейського Суду з прав людини торкаються певних прогалів, «білих плям» правової системи суверенної держави і фактично доповнюють чинне національне законодавство. У такому разі норми міжнародних правових актів та правотворчі рішення Європейського Суду з прав людини мають бути без зволікань включені до правової системи держави її законодавчим органом шляхом прийняття окремого закону чи внесення доповнень до чинних законів, а поки цього не відбулося, ратифіковані Україною норми міжнародних правових актів та правотворчі рішення Європейського Суду з прав людини мають безпосередньо застосовуватись як норми прямої дії при розгляді відповідних правовідносин. 3) Чинні національні правові інститути знаходяться у протиріччі з нормами ратифікованих Україною міжнародних правових актів та правотворчими рішеннями Європейського Суду з прав людини.

У такому випадку норми міжнародних правових актів та правотворчі рішення Європейського Суду з прав людини мають вищу юридичну силу ніж закони України (якщо вони не суперечать Конституції України), а отже саме вони і мають безпосередньо застосовуватись. Норми законодавчих актів України, які суперечать нормам ратифікованих Україною міжнародних правових актів та правотворчим рішенням Європейського Суду з прав людини, не підлягають застосуванню. Законодавчий орган України має без зволікань привести національне законодавство у відповідність до легітимних норм міжнародних правових актів та правотворчих рішень Європейського Суду з прав людини [257, с. 35].

Гармонізація законодавства України з правовими позиціями і прецедентною практикою ЄСПЛ найбільш ефективно може бути здійснена за дотримання принципу юридичної визначеності та включення до системи кримінально-процесуального права правових позицій ЄСПЛ, які до цього не мали аналогів у національному законодавстві. Але практика законодавчих ініціатив та законодавчої діяльності показує, що це довгий і складний процес.

Тоді, в практичній діяльності адвоката, слідчого, прокурора та судді необхідно безпосередньо застосовувати конкретні прецедентні рішення ЄСПЛ при прийнятті і обґрунтуванні своїх рішень, суджень чи клопотань та запитів.

Знову таки це досить складно сьогодні реалізувати в практиці кримінального судочинства, з огляду на відсутність системного аналізу рішень ЄСПЛ та їх кодифікації і структуризації відповідно до системи чинного національного процесуального права. Певну роботу в цьому напрямку здійснюють автори сучасних видань у формі науково-практичних коментарів до КПК України [99, 141, 242]. Але зазвичай цього недостатньо для практикуючих юристів.

Правові позиції та прецедентні рішення ЄСПЛ доцільно узагальнити, кодифікувати та розробити системні пропозиції щодо удосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства України та інших нормативних актів з питань адвокатської діяльності та захисту, а також дати розгорнуте

тлумачення існуючих правових колізій з застосуванням позицій ЄСПЛ стосовно окремих процесуальних норм чинного законодавства України.

За результатами проведеного в 2016 році опитування адвокатів, які здійснюють незалежну професійну діяльність у м. Дніпрі та Дніпропетровській області із опитаних 110 адвокатів на запитання: Чи доцільно узагальнити та вносити зміни до КПК України, на основі міжнародних норм в галузі кримінального судочинства та прийнятих рішень Європейського суду з прав людини, про необхідність правозастосування міжнародної практики та рішень Європейського суду з прав людини заявило 100 % опитаних адвокатів. Це свідчить про те, що кримінально-процесуальне судочинство України потребує «оновлення» з посиленням гарантій та норм, які б захищали права підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та інших. (Додаток Б. Анкетування адвокатів.)

Правова визначеності важливий фактор забезпечення ефективності як інституту захисту так і судочинства в цілому.

В практичному правозастосуванні норм Кримінального процесуального кодексу України виникає ряд проблем як щодо визначення допустимості доказів з огляду на конкретні умови їх здобуття, так і під час самого подання клопотань, скарг стороною захисту. Оскільки, тільки в деяких випадках конкретизовані строки надання відповіді, при цьому чітко не визначено моменти, в таких випадках коли сторона захисту подала скаргу чи клопотання до слідчого чи прокурора, а в певний час з цих осіб перебуває в відпустці чи на лікарняному, строки визначені ст.220, 303 КПК України при цьому порушуються. Для цього необхідно конкретизувати, хто може розглянути та надати відповідь на подані скарги чи клопотання, за таких умов.

За результатами проведеного в 2016 році опитування адвокатів, які здійснюють незалежну професійну діяльність у м. Дніпрі та Дніпропетровській області із опитаних 110 адвокатів на запитання: «Чи трапляються випадки, коли в кримінальному провадженні де ви являєтесь захисником, слідчим чи прокурором порушуються норми ст. 220 КПК України, ст. 303 КПК України»,

про існування таких випадків заявило 77 % опитаних адвокатів. Це свідчить про те, що Кримінально-процесуальний кодекс України необхідно доповнити та більш конкретизувати наведені статті КПК України. (Додаток Б. Анкетування адвокатів.)

Подібних висновків доходять вищі судові інстанції як національного, так і міжнародного рівня. Європейський суд у рішенні по справі «Брумареску проти Румунії» зазначив, що одним з основних аспектів верховенства права є принцип правової певності [305].

Порушення забезпечення права на захист при отриманні доказів встановлено Європейським судом з прав людини у справі «Балицький проти України». ЄСПЛ було встановлено недопустимі факти: затримання запідозреної у вчиненні злочину особи в порядку адміністративного арешту; допит його в якості свідка без надання права на правову допомогу захисника; отримання зізнавальних показань без роз'яснення притаманного підозрюванним права на відмову від дачі показань [188]. Розглянувши справу, ЄСПЛ одноголосно оголосив скарги заявника за пунктами 1 і 3 статті 6 Конвенції на те, що його засуджено на підставі визнавальних показань, отриманих у результаті порушення його права не давати показання та права не свідчити проти себе було визнано прийнятними, постановлено що було порушення пункту 1 і підпункту "с" пункту 3 статті 6 Конвенції щодо права заявника на захист.

Факти використання адміністративного арешту в мнених цілях кримінального судочинства та інші порушення правил затримання підозрюваних ЄСПЛ зафіксував також у справах «Білий проти України (2003)», «Єлоєв проти України» (2008) , «Харченко проти України» (2011) та інших. Безумовно такі обставини мають бути використані стороною захисту і в питаннях щодо визнання допустимості доказів, отриманих з застосуванням таких методів впливу на затриманого.

При зустрічі з підзахисною особою захисник має з'ясувати усі можливі факти порушень закону, щодо такої людини, які в подальшому можуть стати складовою тактики та технології основою захисту.

Особливо важливо звертати увагу як на допущені помилки при роз'ясненні права при першому допиті, так і на факти катувань, насилля, та інших незаконних дій. Це потрібно як для припинення і попередження подібних актів, так і для отримання підстав визнання здобутих таким чином доказів недопустимими. ЄСПЛ час від часу звертає увагу на поширеність саме таких фактів, які використовуються для здобуття зізнання вини підозрюваними. Про це свідчать рішення ЄСПЛ у справах «Яценко проти України» (Yatsenko v. Ukraine) (заява № 75345/01, рішення від 16.02.2012 р.); «Троян проти України» (заява № 9-рп/2012, рішення від 12.04.2012 р.); «Григор'єв проти України» (Grigoryev v. Ukraine) (заява № 51671/07, рішення від 15.05.2012 р.); «Савін проти України» (Savin v. Ukraine) (заява № 34725/08, рішення від 16.02.2012 р.); «Осетров проти України» від 14 грудня 2011 року № 19-рп/2011 та інших [188-193].

Особливу увагу при використанні стороною обвинувачення визнань підозрюваним своєї вини захиснику слід звертати на час і умови здобуття таких показань від підозрюваного, ретельно перевіряти інформацію щодо можливого застосування тортур та інших незаконних методів.

ЄСПЛ неодноразово нагадував на необхідність вжиття невідкладних заходів щодо усунення існуючих в Україні нелюдських умов тримання під вартою та викорінення з практики правоохоронних органів різних форм тортур та інших незаконних методів фізичного насилля з метою здобуття доказів.

Так, у Справі «Яковенко проти України» (рішення від 25.01.2008) було виявлено, що підозрюваний був затриманий і знаходився під вартою протягом доби без складання протоколу. В цей час від затриманого були отримані викривальні свідчення і зізнання, які були здобуті із застосуванням фізичного насильства, що спричинили тілесні ушкодження. В подальшому затриманий скаржився на нелюдські умови тримання під вартою та факти насилля при

допиті, але такі скарги, як і скарги на стан здоров'я не були розглянуті, а сам підозрюваний внаслідок погіршення стану здоров'я помер в слідчому ізоляторі. Європейський Суд з прав людини констатував, що тяжкий фізичний стан з'явився внаслідок жахливих умов тримання в камерах досудового ув'язнення, затриманому не було надано медичну допомогу, що дорівнює нелюдському поводженню, умови перевезення затриманих не відповідають мінімальним стандартам [188].

Усунення подібних системних порушень прав людини в ході досудового розслідування потребує реформування діяльності органів виконання покарань, поліпшення оперативності та дієвості застосування норм невідкладної первинної правничої допомоги затриманим.

Згідно з позицією ЄСПЛ, показання підозрюваного, одержані за відсутності в нього допомоги адвоката, не повинні розглядатися як докази проти нього, а пропонується Директива ЄС про доступ до адвоката містить положення, згідно з яким заява, зроблена свідком до того, як його повідомили про підозру щодо нього, не може бути використана проти нього. Виключення таких свідчень з матеріалів кримінальної справи є необхідним через поширені в більшості досліджених країн занепокоєння щодо взяття суддями до уваги тих матеріалів у справах, які формально не можуть бути визнані як докази [78, с. 63].

У справі «Каверзін проти України» (рішення від 15.05.2012 р.) Європейський суд з прав людини констатував, що неефективне розслідування скарг на катування є системною проблемою в Україні. При цьому ЄСПЛ зазначив, що коли вся чи значна частина інформації щодо подій, про які йдеться, відома виключно органам влади - як це має місце у справі щодо ув'язнених осіб, які перебувають під контролем органів влади, - і коли у таких осіб під час їхнього ув'язнення з'являються тілесні ушкодження, це породжує відповідні обґрунтовані презумпції факту. При цьому тягар доведення можна вважати покладеним на органи влади, адже саме вони мають надати задовільні та переконливі пояснення. Суд вважає за необхідне наголосити на тому, що

Україна має терміново реформувати правову систему, щоб забезпечити викорінення практики катування осіб, які тримаються під вартою, та забезпечити проведення ефективного розслідування відповідно до статті 3 Конвенції у кожній конкретній справі, в якій заявляється небезпідставна скарга на жорстоке поводження, та ефективне виправлення на національному рівні будь-яких недоліків такого розслідування. Беручи до уваги серйозність і кількість порушень, констатованих у цій справі, і керуючись принципом справедливості в оцінці розміру відшкодування, Суд присуджує заявникові 40 000 євро на відшкодування моральної шкоди [219].

У справі «Савіцький проти України» (Savitskyu v. Ukraine) (заява № 38773/05, рішення від 26.07.2012 р.) Європейський суд виніс рішення про виплату найбільшої суми компенсації, яка коли-небудь призначалася громадянину України. Суд зобов'язав державу виплатити 154 тис. Євро Богдану Савицькому, який скаржився на жорстоке поводження з боку співробітників міліції та на неефективне розслідування [192].

Захисник має наполягати на обов'язковості порушення кримінального провадження всіх випадках існування обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення щодо затриманого.

Слід звернути увагу на недопустимість фактів порушення принципу презумпції невинуватості підозрюваного (обвинуваченого), а виявлення таких фактів не має залишитись поза увагою захисника.

Як сторона захисту може використати наявність фактів порушень принципу презумпції невинуватості, яскраво ілюструють В. Тертишник та В. Ченцова у своїй новій роботі, розглядаючи приклади минулого та сьогодення [281, с. 23-26].

В аспектах дотримання принципу презумпції невинуватості для кримінального судочинства та удосконалення національного законодавства України важливе прецедентне значення мають рішення ЄСПЛ у справі «Довженко проти України» (Заява №36650/03; рішення від 12 січня 2012 року). У даній справі Європейський суд з прав людини установив порушення п. 2 ст.

6 Конвенції. Своє рішення ЄСПЛ обґрунтовує тим, що в процесі слідства мали місце публічні заяви посадових осіб правоохоронної влади України (керівника поліції), в яких останній, коментуючи в засобах масової інформації обставини справи, стверджував про злочинні дії підозрюваної особи, називаючи її злочинцем ще до визнання її винною судом, що на думку ЄСПЛ могло вплинути на висновки національної судової інстанції в цій справі [193].

Ефективність захисної діяльності багато в чому полягає у професійному вчиненні таких юридичних, поступальних дій: конфіденційне побачення із затриманим; встановлення і фіксація фактів катування, фізичного та психічного тиску на підзахисного і оскарження цих дій; оскарження факту затримання особи та обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, або ініціювання заміни таких запобіжних заходів, а також інституту реабілітації.

За результатами проведеного в 2016 році опитування адвокатів, які здійснюють незалежну професійну діяльність у м.Дніпрі та Дніпропетровській області із опитаних 110 адвокатів на запитання: Чи реалізуються в практичному правозастосуванні норми ЗУ «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» в кримінальному провадженні де ви являетесь захисником, про неналежне правозастосуванні норми ЗУ «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» заявило 58 % опитаних адвокатів. Це свідчить про те, що необхідно законодавчо визначити систему стримування та противаг при застосуванні правозастосуванні норми ЗУ «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» (Додаток Б.)

Досить важливим моментом при здійсненні ефективного захисту у кримінальному провадженні є вибір правової позиції у справі.

Захисник, як єдина особа, яка наділена можливістю дієвого захисту, повинна керуватися власною позицією, яка буде направлена на ефективний захист підзахисного.

Аналіз положень Кримінального процесуального кодексу України в частині прав захисника, дозволяє говорити, що у ньому право на захист звужено, оскільки реалізація права на захист першочергово залежить від прав наданих захиснику для його забезпечення.

Для ефективного забезпечення права на захист у кримінальному провадженні захисник досі за законодавством України ще володіє занадто малим обсягом можливостей. Такі можливості розширює вже в своїх позиціях та рішеннях ЄСПЛ, практику якого потрібно більш широко застосовувати у формуванні позиції захисту, адже хоч певні права і закріплені в Кримінальному процесуальному кодексі України, але таке закріплення самих прав, а ще більше, закріплення механізмів їх реалізації є надто поверхнєве і містить недоліки, які дають можливість з легкістю ігнорувати основні складові права на захист.

Попри те що ЄСПЛ ще в 1991 р. постановив, що права на справедливий судовий розгляд в кримінальному судочинстві мають дотримуватися окремого правового механізму щодо забезпечення справедливого судового розгляду, який міг би стати єдиним для всієї Європейської Співдружності, але єдиної позиції щодо захисту процесуальних прав підозрюваних і обвинувачених у кримінальному провадженні не забезпечено.

В 2003 році Європейська Комісія оприлюднила пропозиції стосовно системи процесуальних гарантій прав підозрюваних і обвинувачених у кримінальному провадженні на всій території Європейського союзу. Але, незважаючи на дієву підтримку в різних країнах Європейського союзу проект з пілотним рішенням, погоджений країнами Європейського союзу в 2004 році, був переглянутий та суттєво звужений, а варіант, який з'явився під час

головування Німеччини в 2007 році, не отримав належної підтримки державами-учасницями.

Такий невтішний результат мав немало підстав, але основним показником стала позиція меншості держав-учасниць, відповідно до якої Європейський союз не наділений повноваженнями законодавчої діяльності відносно суто національного порядку кримінального провадження та, відповідно, кожне спільне законодавство має стосуватися лише міждержавних справ.

Оновлюючи кримінально-процесуальне законодавство України та визначаючи пріоритетним забезпечення принципу верховенства права, як фундаментального принципу правової держави, вітчизняне правознавство і процесуальне право виходить з загально цивілізаційних цінностей та розуміння нової сутності права, перш за все як природнього права. Однак такий підхід розуміння права в цілому та його врахування при формуванні інституту права на захист не ігнорує значення держави для формального визначення правового режиму здійснення функції захисту.

В новому КПК України не належним чином врахована сучасна прецедентна практика ЄСПЛ та прогресивного характеру досвід зарубіжних держав у сфері забезпечення права на захист, не до кінця дотримані загальноновизнані міжнародні стандарти інституту захисту.

По-перше, в законі, всупереч «Принципам і керівним положенням Організації Об'єднаних Націй, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системі кримінального правосуддя» (затверджених резолюцією Економічного та Соціальної Ради ООН 2012/15 від 26 липня 2012 р.) занадто звужено коло осіб, які допускаються до виконання функції захисту та правничої допомоги, що не сприяє вчасному, оперативному наданню необхідної юридичної допомоги підозрюваним на досудовому слідстві, знижує ефективність застосування стороною захисту доказового права та інших легітимних засобів захисту.

По-друге, в законі досить вузько та досить нечітко сформульовані права захисника, а форма їх визначення через посилання на те, що «захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику», не відповідає вимогам юридичної визначеності, системності та пропорційності, а також не створює умови для ефективності захисту.

По-третє, права захисника повинні бути розширені, та системно і конкретно прописані в законі, а для забезпечення таких прав має бути визначений обов'язок посадових осіб щодо виконання приписів закону і законних вимог захисника.

По-третє, в законі має бути прописано право захисника опитувати осіб за їх згодою, та фіксувати хід і результати опитування, а результати опитування мають бути визнані доказами, за умови їх належності і допустимості до справи та достовірності.

По-п'яте, потрібно законодавчо закріпити право захисника вимагати освідкування чи судово-медичного освідкування свого підзахисного, та обов'язок фахівців виконати таку вимогу і надати захиснику акт освідкування.

По-шосте, для забезпечення можливості перевірки доказів та визначенні їх допустимості і достовірності, закон має передбачити процесуальну форму фіксації доказової діяльності захисника.

По-сьоме, в КПК України повинно бути точно визначено, які саме практичні дії може здійснювати захисник, якщо він приймає участь у проведенні допиту, слідчого експерименту, обшуку та інших процесуальних діях (роз'яснювати його права та порядок їх реалізації, консультувати, наводити аргументи підзахисному, попереджати про наслідки його дій, демонструвати наявні матеріали для уточнення відповіді тощо), а також обов'язково зазначити дієвий механізм впливу сторони захисту щодо неправомірних дій чи бездіяльності органів досудового розслідування, розширюючи можливості застосування інституту їх оскарження.

Зазначимо, що на даний час в Кримінально-процесуальному кодексі України передбачене право підозрюваного, обвинуваченого, а відповідно і захисника оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, але цим же кодексом фактично звужені права на таке оскарження, оскільки ст. 303 КПК України чітко зазначені рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування.

По-восьме, в законі варто передбачити право користуватись правничою допомогою захисника усім особам, які ще не отримали статусу підозрюваного, але допитуються відносно вчинених ними діянь чи інших фактів їхнього життя.

По-дев'яте, виходячи з того, що в КПК України передбачене право підозрюваного, обвинуваченого а відповідно і захисника збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази, але в той же час слідчий суддя не позбавлений можливості відмовити підозрюваному, обвинуваченому чи захиснику в залученні доказів до матеріалів кримінального провадження, потрібно законодавчо скорегувати довільну можливість слідчого, прокурора чи слідчого судді вирішувати питання щодо залучення доказів, а встановити обов'язкове їх залучення з подальшим вивченням та встановленням можливості їх дослідження в кримінальному провадженні, що дозволить оперативніше спростовувати підозру та вчасно реагувати на порушення прав людини.

По-десяте, виходячи з принципу і змісту запровадженого в КПК України поняття «розумні строки», слід законодавчо обмежити строки розслідування у справах, де стороною обвинувачення не було нікому з учасників процесу повідомлено про підозру, але слідство фактично розслідується понад два місяці.

По-одинадцяте, потрібно скорегувати довільну можливість слідчого, прокурора приймати рішення достатності доказів, що зібрані для повідомлення про підозру, та зазначити при якій саме системі доказів останні можуть вважатися достатніми для обвинувачення.

Разом з тим, доцільно передбачити запропоновану вченими [222, с. 314] можливість захиснику звертатись з клопотанням до слідчого судді щодо надання йому тимчасового доступу до певних речей і документів, які можуть мати доказове значення, та фіксувати при цьому виявлену доказову інформацію.

Новим КПК України введено новелу в кримінальному процесі, а саме свідок має право при наданні пояснень користуватися правовою допомогою захисника, але окрім широкого європейського жесту та процесуальних слів, цією нормою майже не можливо скористатися на практиці, оскільки з вищезазначеним нововведенням право захиснику консультувати свідка не передбачено. Щоб право свідка на отримання правової допомоги захисника, дійсно було ефективним, потрібно визначити процесуальний статус захисника, який надає правову допомогу свідку у кримінальному провадженні.

3.2. Паралельне адвокатське розслідування в кримінальному провадженні: перспективи становлення

Досить тривалий час вчені-юристи розглядають різні доктринальні конструкції та концептуальні моделі щодо місця, функцій і доказової ролі захисника у кримінальному провадженні. В різні часи науковцями пропонувалось назвати самотійну діяльність захисника щодо здобуття доказів приватними заходами з розслідування, то паралельним розслідуванням чи слідством, то адвокатським розслідуванням, то «самотійним розслідуванням», але досі вчені так і не визначились ні в понятійному апараті такої діяльності ні в її концептуальній моделі, а дискусії з цього приводу набирають обертів [2], [13, с. 81-98], [28, с. 267-273], [69, 271с.], [83, 226 с.], [90, 200 с.], [102, с. 32-33], [115, с. 42-75], [139, с. 36-70], [147, 235 с.], [148, с. 254-259], [171, 232 с.], [222, с. 214-306], [234, с.90-95], [249, 288 с.], [253, 228 с.], [256, С. 16-18], [275, 153 с.], [288, С. 59-65], [302, с. 124-132]. Але існуючі публікації не вичерпали проблему, а скоріше створюють фундаментальну наукову базу для подальшого дослідження таких проблеми з урахуванням останніх змін в Конституції та законодавчих актах України.

Доказова діяльність захисника має як ознаки доказування, які є єдиними для усього кримінального процесу і усіх його учасників (поняття доказів, види доказів. належність, допустимість та достовірність доказів, правила оцінки доказів, єдині логічні правила використання доказів в обґрунтуванні висновків у справі тощо), так і має специфічні ознаки, притаманні саме адвокатському доказуванню (особливість обставин, які утворюють предмет доказування сторони захисту, можливість спиратись на додаткові презумпції, наприклад презумпцію невинуватості, специфічні засоби отримання доказів).

Якщо участь захисника в слідчих діях для надання правничої допомоги підозрюваному (обвинуваченому) та сприяння всебічності дослідження обставин справи з урахуванням інтересів сторони захисту, а також сприяння

отримання достовірних доказів та створення тим самим додаткових гарантій правосуддя, досить широко розкриті в наукових працях сучасних авторів [222, с. 123-188], то проблеми самостійної діяльності захисника щодо отримання доказів (адвокатського розслідування), ще не знайшли глибокого і всебічного концептуального аналізу та доктринального розгляду.

В широкому за змістом інституті захисту в кримінальному процесі можна виділяти такі його змістовні елементи:

- а) правнича консультативна допомога;
- б) безпосередня участь в слідчих діях, до яких залучена його підзахисна особа;
- в) самостійно здійснювана захисником доказова діяльність щодо здобуття доказів;
- в) підготовка запитів, заяв, клопотань, скарг та інших процесуальних документів;
- г) виконання комплексних захисних дій у судовому слідстві та судовому розгляді справи ;
- д) захисна промова в судових дебатах.

Кожен з даних елементів захисту є вкрай важливим і необхідним у забезпеченні правосуддя. Якщо в практичній адвокатській діяльності можна почути оптимістичну фразу захисника, який вийшов із залу суду – «я виграв справу», це не означає, що хтось її програв. Тут виграло правосуддя. Саме від наполегливої, професійної і сумлінної праці захисника часто залежить доля людини і виграна справа адвокатом означає не що інше, як те, що він зміг захистити права і свободи людини, забезпечити верховенство права.

У цій складній місії ми окремо акцентуємо увагу саме на самостійно здійснюваній захисником доказовій діяльності щодо здобуття доказів з декількох причин.

По-перше, саме від швидкого і професійного виконання даного напрямку роботи, часто залежить кінцевий результат усіх зусиль захисту.

По-друге, здобуті захисником докази є зазвичай квінтесенцією усієї справи, «рушійною силою інституту захисту».

По-третє, безпосередня участь захисника в слідчих діях [222], участь у судових дебатах [242, с. 548-562; 303], та інші напрямки захисної діяльності адвоката-захисника [4; 297; 300] певним чином отримали розкриття в сучасних наукових виданнях, в тому числі і з урахуванням положень нового КПК України 2012 року, але процесуальні проблеми самостійного (паралельного) адвокатського розслідування у кримінальному провадженні ще розкриті недостатньо.

Головним змістом паралельного адвокатського розслідування в кримінальному провадженні є саме самостійно здійснювана доказова діяльність захисника щодо пошуку джерел доказової інформації, отриманні і фіксації доказів, перевірки та оцінки доказів, з'ясування їх належності до справи, допустимості і достовірності. Така діяльність передуює використанню доказів в судових дебатах чи при обґрунтуванні клопотань, скарг чи складанні інших документів захисту.

Як і будь яка діяльність іншої сторони кримінального процесу щодо збирання і дослідження доказів вона здійснюється на основі загальних правил і засад кримінального процесу та методології пізнавальної діяльності з урахуванням специфіки юридичного доказування та теорії доказів і доказового права.

У структурі паралельного адвокатського розслідування як різновиду доказування незмінно присутні і поєднуються традиційні для доказової діяльності *пізнавальні* (пошукові та інформаційні процеси), *комунікативні* (фіксація та забезпечення передачі фактичних даних у часі та просторі), *засвідчувальні* (закріплення, підтвердження достовірності фактичних даних) та *обґрунтовуючі* (використання доказів у встановленні юридичних фактів) елементи [238, с. 313].

Головним змістом паралельного адвокатського розслідування в кримінальному провадженні є саме самостійно здійснювана доказова

діяльність захисника щодо пошуку джерел доказової інформації, отриманні і фіксації доказів, перевірки та оцінки доказів, з'ясування їх належності до справи, допустимості і достовірності.

Паралельному адвокатському розслідуванню в кримінальному провадженні притаманні як загальні правила доказування, так і властиві певні особливості, які визначаються статусом самого адвоката, його повноваженнями, обсягом прав і наданих юридичних можливостей щодо пошуку і отримання доказів.

Таким чином, можна дати таке визначення.

Паралельне адвокатське розслідування в кримінальному провадженні – це окремий інститут кримінально-процесуального права та заснована на ньому доказова діяльність захисника, що полягає в самостійному здійсненні в спеціальній процесуальній формі системи пізнавально-практичних та засвідчувальних дій, які обумовлені предметом та завданнями захисту, спрямовані на пошук джерел доказової інформації, отримання і фіксацію фактичних даних, їх перевірку та з'ясування належності до справи, допустимості і достовірності, забезпечення можливості використання для досягнення мети правосуддя.

Найбільшою проблемою паралельного адвокатського розслідування в кримінальному провадженні стає питання щодо визначення процесуальної форми діяльності захисника щодо здійснення ним самостійного пошуку, отримання та фіксації доказової інформації, створення умов для набуття здобутими фактичними даними значення судових доказів.

Частинами 4 ст. 93 КПК України передбачені способи збирання захисником доказової інформації: сторона захисту, потерпілий здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, організацій, установ, підприємств, службових та фізичних осіб речей, відомостей, копій документів, висновків ревізій, висновків експертів та інших слідчих дій, що здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Попри достатньо вагоме внесення змін та спробу покращити реалізацію права на захист, достатньо значним недоліком в правовому забезпеченні захисту являється те, що законодавчо не визначено процесуальних можливостей сторони захисту взагалі і адвоката-захисника, зокрема щодо здобуття, закріплення та перевірки фактичних даних як потенційних доказів у процесі досудового слідства.

З огляду на це захисники змушені проявляти незначну активність в напрямку самостійного здійснення доказової діяльності саме в стадії досудового слідства, на найбільш відповідальному етапі правосуддя, коли ще зберігається найбільша ймовірність і можливість отримання доказової інформації.

Це потребує запровадження більш дієвого та більш ефективного механізму здійснення паралельного адвокатського розслідування, як складової системи захисту у кримінальному провадженні.

Відшукання, отримання та фіксація відповідної доказової інформації, яка може слугувати виконанню завдань захисту, являється одним з самих дієвих та ефективних напрямків адвокатської діяльності, яка потребує, так же як і будь-яка інша діяльність у сфері судочинства, забезпечення юридичної визначеності.

Юридична визначеність засобів паралельного адвокатського розслідування, на наш погляд, є сьогодні вкрай необхідним для підвищення ефективності виконання функції захисту.

Юридична визначеність засобів паралельного адвокатського розслідування має будуватися з дотриманням принципів верховенства права, пропорційності (співмірності), поваги та захисту честі, гідності та репутації людини, недопустимості примушування до свідчень проти самого себе, членів своєї сім'ї і своїх близьких родичів, рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом, забезпечення недоторканності особистого життя, особи, житла, таємниці телефонних розмов, листування, телеграфної та іншої кореспонденції, таємниці банківських рахунків, непорушності права власності

та дотримання усіх інших прав і свобод людини, незалежності особи, що виконує функцію захисту, та інших засад правосуддя.

Захисник не є представником влади і має бути неупередженою та незалежною особою. Отже, з одного боку, захисник не може наділятися правом провадження доказової діяльності, яка може носити характер примусу чи обмежувати права і свободи людини. З іншого боку, сам захисник має отримати достатні гарантії незалежності від влади щоб бути неупередженим дослідником доказів захисту.

Гармонізувати ці засади і інститут паралельного адвокатського розслідування є архіскладним, але вкрай необхідним завданням сучасного процесуального права.

Не зважаючи на той факт, що нормами КПК України обвинувачуваний не зобов'язаний нести на собі обов'язок доказування своєї невинуватості, попри це повсякчас йому в реальних умовах змагального процесу доводиться доводити в той чи інший спосіб свою невинуватість.

Отже реалії змагальності сторін обумовлюють те, що в такому випадку на перше місце в доказовій діяльності сторони захисту виходить професіонал, адвокат-захисник, який на відміну від підозрюваного несе обов'язок збирання й дослідження доказів, які спростовують позицію сторони обвинувачення або прямо показують на невинуватість підзахисного.

На перший погляд, надані сторонам можливості передбачені діючим КПК України щодо збирання доказів, за деякими винятками, є рівними та однаковими, та попри наявні декларації вони не є тотожними. Практика сьогодення свідчить: якщо реалізація цих повноважень представниками сторони обвинувачення (насамперед, прокурором, слідчим, керівником органу досудового розслідування), як правило, складнощів не викликає (через наявність системи заходів забезпечення, у тому числі, заходів примусу), то представники сторони захисту (насамперед, підозрюваний, обвинувачений, захисник), як правило, стикаються із значними труднощами у реалізації наданих повноважень із збирання фактичних даних. Такі складнощі зумовлені

відсутністю як правової регламентації порядку реалізації наданих повноважень, так і дієвих гарантій їх виконання, а також низьким рівнем правосвідомості окремих фізичних і юридичних осіб, які допускають свідоме ігнорування звернень і запитів, зокрема також і адвокатських.

Використання законодавцем визначених понять і категорій залишає суб'єктові правозастосування широке поле для розсуду. Зазначена ситуація є виправданою та допустимою, за умови якщо таким суб'єктом є суд, який повинен бути незалежним та неупередженим органом правосуддя та судового контролю. У той же час падання таких повноважень одній із сторін процесуального змагання стосовно інтересів іншої сторони є порушенням рівності прав сторін, зведенням цього змагання нанівець. Очевидно, що слідчий, прокурор при вирішенні клопотання сторони захисту керуватимуться своїми процесуальними інтересами, інтересами обвинувачення.

В аспекті реалізації принципу змагальності, зокрема в частині кримінально-процесуального доказування з використанням гласних і негласних методів, забезпечення права учасників процесу на подання доказів, особливої актуальності та значення, на нашу думку, набувають питання здійснення приватної детективної діяльності.

Запровадження приватної детективної діяльності та можливість використання її результатів у судочинстві все більше привертає увагу вчених та правників. Такий інтерес зумовлений як соціальними потребами, так і намаганнями нормативного врегулювання цієї діяльності в Україні.

Вважаємо, що в умовах розширення можливостей сторони обвинувачення на збирання доказів (за рахунок негласних слідчих (розшукових) дій право сторони захисту на їх подання має бути відповідним чином забезпечене. Певною альтернативою у цьому може стати використання в кримінально-процесуальному доказуванні результатів приватної детективної діяльності, яка могла б здійснюватися в інтересах захисту на основі окремих доручень захисника-адвоката.

Досвід країн світу, що вноrmували приватну детективну діяльність і забезпечили можливість використання її результатів, у тому числі у кримінальному судочинстві (Великобританія, Німеччина, Франція, Іспанія, Італія, Канада, Російська Федерація та ін.), свідчить про її ефективність у питаннях боротьби із злочинністю, розкритті злочинів, забезпеченні прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Не вдаючись до детального дослідження і аналізу положень вказаного законопроекту, зазначимо, що обсяг і напрями збирання інформації по кримінальній справі приватним детективом, на відміну від збирання доказів слідчим, прокурором, визначатимуться інтересами клієнта й умовами їх угоди, а не положеннями кримінально-процесуального закону. Отже, належність одержаної приватним детективом інформації до справи визначатиметься ним і його клієнтом попередньо та матиме ймовірний характер, а тому потребуватиме ретельної перевірки.

Захисник, згідно норм чинного процесуального законодавства наділений обмеженою системою прав, які можуть розглядатись як основа самостійного адвокатського розслідуванні, а саме, як визначає закон, він вправі збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази у кримінальному провадженню.

Зокрема, попри суперечливість в законодавчих актах, не викликає сумнівів, що він вправі отримувати пояснення від громадян.

Доцільно передбачити, що при отриманні пояснень від особи, захисник зобов'язаний роз'яснити особі положення ст. 63 Конституції України, право нічого не говорити, не свідчити іншим чином проти себе, членів своєї сім'ї і своїх близьких родичів. Про забезпечення таких вимог, особа яка надавала пояснення має написати особисто та засвідчити факт роз'яснення їй такого права своїм підписом.

Представляється доцільним внести до КПК України доповнення щодо того, що докази, отримані захисником, розглядаються нарівні з доказами, які зібрані у кримінальному провадженні органом, що провадить досудове розслідування. При цьому залучення вказаних відомостей до матеріалів

кримінального провадження слід здійснювати за допомогою не заяви відповідного клопотання, а письмового повідомлення захисника про надання в розпорядження слідчого або прокурора переліку зібраних доказів у кримінальному провадженні, при цьому слідчий і прокурор повинні наділятися не правом, а обов'язком залучати представлені захисником докази до матеріалів кримінального провадження і лише після цього проводити їх перевірку і оцінку на предмет підтвердження або спростування.

Надані захиснику чиним законодавством засоби збирання та дослідження доказів недостатньо ефективні. Наприклад, - як зазначає В. М. Тертишник, - захисник має право отримати «документи». Їх вилучення зумовлює необхідність складання протоколу та вручення його копії особі, в якій проведено вилучення. Адже громадянин, який віддав документ, повинен мати можливість витребувати його назад після завершення процесу. Очевидно, що учасники слідчої дії повинні знати, які засоби будуть застосовуватися і в якому порядку [251, с. 232-233].

Спроби винайти будь-яку спеціальну форму діяльності захисника щодо збирання та дослідження доказів, зауважує В. М. Тертишник, можуть призвести тільки до невиправданої ерозії існуючої та певною мірою апробованої процесуальної форми й закріплених у законі процесуальних гарантій. Виправданим буде надати захиснику право самостійно здійснювати у встановленому законом порядку такі слідчі дії як огляд предметів та документів на місці їх знаходження, а також допит свідків за їх згодою. Між тим при цьому слід надати свідку право відмовитися від давання свідчень захиснику й вимагати допиту з урахуванням можливостей правоохоронних органів щодо забезпечення безпеки, визначених у законі [251, с. 233].

Становлення інституту паралельного адвокатського розслідування сьогодні стикається з певною конкуренцією правових норм, зокрема норм КПК України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Захисник відповідно положень ч. 3 ст. 93 КПК України користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він

здійснює, окрім тих процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути передоручена захиснику, якими може скористатись лише сам підозрюваний чи обвинувачений.

По-перше, таких прав може бути замало для реалізації реального принципу змагальності; по-друге, система прав захисника звужується порівняно з процесуальними нормами попереднього КПК України; по-третє, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокату в цілому надано більше прав, ніж захиснику в кримінальному провадженні [238, с.234 - 236].

Наприклад, згідно п. 7 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність», адвокат в своїй діяльності має право здійснювати будь-які, не заборонені законом, дії, зокрема: ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом; збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою; застосовувати технічні засоби, у тому числі для копіювання матеріалів справи, в якій адвокат здійснює захист, представництво або надає інші види правової допомоги, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом; одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань; «користуватися іншими правами, передбаченими цим Законом та іншими законами» [50, ст. 20].

На перший погляд, в даних нормах можна вбачати основи так званого «інституту паралельного адвокатського розслідування». Однак це лише ілюзія, яка нівелюється інноваційними концептами самого КПК України.

Критику викликає, перш за все, надання адвокату права «вилучати речі, документи, їх копії». Надаючи право вилучення речей і документів адвокатом

законодавець не поклав обов'язку на адвоката їх збереження. Це може перетворити саму адвокатську роботу з добросовісних захисників права в їх порушників, в діяльність по приховуванню чи знищенню слідів злочину.

Як слушно зазначає В. М. Тертишник, в переліку прав адвоката, є досить проблематичні дефініції, які не настільки незначні, щоб на них не звернути уваги. Наприклад, адвокат вправі «в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії». Вживане у п. 7 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» поняття «вилучати», на відміну від більш коректного «отримувати добровільно видані» може означати примусову їх виїмку. З огляду на те, що мова йде не тільки про копії, а й про оригінали документів, таке «вилучення» речей і документів може призводити до «безслідного» їх зникнення чи приховування «від прискіпливих очей» сторони обвинувачення. Передбаченого законом порядку вилучення адвокатом речей чи документів досі не існує. За загальним же правилом захисник, як і адвокат не повинні мати владно-розпорядчих повноважень і отримувати можливість застосовувати заходи примусу. Отже, в практичній діяльності слід виходити з можливості адвоката в установленому законом порядку запитувати і отримувати видані речі та копії документів, чого достатньо для чесного адвокатського розслідування [238, с. 234 - 236].

Тобто, як слушно зазначають В. М. Тертишник та інші автори новітнього підручника з Теорії доказів, мова може йти лише про отримання виданих, а не про можливість «вилучення», без згоди володільця документа чи речі. «Вилучення» зазвичай розуміється як примусова виїмка, а сторона захисту за визначенням її функції не може наділятися примусовими повноваженнями. Нарешті для захисту достатньо отримання копій документів, а не «вилучати документи», тим більше за відсутності покладеного законом обов'язку їх при цьому належним чином зберігати та надавати суду. В реальності такі «дрібниці» мажуть давати можливості не стільки для паралельного адвокатського розслідування, скільки, як показує практика, для активної протидії слідству шляхом укриття чи знищення доказів. Спокуса задіяти

відповідні законодавчі «дефініції» може призводити до того, що сам адвокат може стати співучасником самого злочину. П. 7 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» має бути викладений у більш коректній редакції, відповідно до змісту ч. 3 ст. 93 КПК України, а законодавчі норми, якими визначаються права захисника в кримінальному провадженні і особи, що має статус адвоката, потребують узгодження і гармонізації, а за своїм змістом мають бути збалансовані з функціями даних суб'єктів [232, с.73-74].

З даними думками не можна не погодитись. Влада і захист мають бути чітко розмежовані заради самого захисту, адже його призначення – захист прав і свобод людини та її законних інтересів. Закон має надати як в достатній мірі необхідні засоби захисту, так і обмежити можливості свавільного використання адвокатської інституції в супереч інтересам суспільства.

Протиріччя законодавства в сфері реалізації інституту захисту набули сьогодні інколи загрозливого, а інколи і вкрай заплутаного характеру, що часто призводить до безлічі колізій в практиці діяльності захисника.

В контексті вищевикладеного, слід погодитись з думкою вчених про те, що скористатись визначеними у ст.20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» правами, у кримінальному провадженні навіть захиснику-адвокату навряд чи буде можливим. Адже згідно з ч. 3 ст. 9 КПК України «закони та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати цьому Кодексу. При здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить цьому Кодексу» [242, с. 112].

Тобто за сьогоднішніми приписами закону в кримінальному провадженні захисник може користуватись лише тими правами, які визначені в КПК України, саме як права захисника, і не в змозі, як це не парадоксально, використати для паралельного адвокатського розслідування повноваження, надані адвокату Законом України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність».

Існуючі права адвоката-захисника мають бути уніфіковані. Однак, навіть в цілому тих, які викладені в КПК України та передбачені Законом України

«Про адвокатуру і адвокатську діяльність» засобів збирання, дослідження і перевірки доказів захисником передбачено ще занадто обмаль, щоб вести мову про повноцінне «паралельне розслідування стороною захисту».

Для забезпечення ефективного захисту необхідно розширити засоби здобуття захисником доказових даних, за основу яких можуть бути покладені положення ст. 20 Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність». Окрім наданих ст. 20 Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» та ч. 3 ст. 93 КПК України можливостей, інститут збирання, перевірки та дослідження доказів захисником має отримати подальший розвиток.

По-перше, потрібно скасувати норму-фікцію, викладену в п. 8 ст. 95 КПК України, алогічність якої не треба шукати в складній системі конкуренції правових норм, бо вона помітна в самому короткому і «само знищуючому» концепті - «сторони кримінального провадження, потерпілий мають право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів». Скасування даних імперативних тверджень, що «пояснення, не є джерелом доказів», відкриває можливість використовувати в якості доказів саме отримувані захисником пояснення громадян, оскільки допитувати їх захиснику права не надано.

По-друге, захиснику доцільно надати право отримувати копії документів, або засвідчені посадовими особами довідки (крім тих, які є документами з обмеженим доступом) від підприємств, установ, організацій, об'єднань (довідки, характеристики, копії договорів, накладних тощо), а від громадян – такі матеріали за їх згодою. Відповідно при отриманні копій документів від публічних юридичних осіб, захисник має отримати право на тимчасовий доступ до таких.

По-третє, захисник має отримати право і процедурний механізм здійснювати виявлення та фіксації доказової інформації, розповсюджованої відкритим доступом засобами інтернет-мережі.

Зазначимо, що за чинним Законом України «Про нотаріат» нотаріус згідно приписів ст. 75 цього закону, засвідчує вірність копій документів, виданих підприємствами, установами і організаціями за умови, що ці документи не суперечать законіві, мають юридичне значення і засвідчення вірності їх копій не заборонено законом. В юридичній літературі уже висловлювалась думка про доцільність доповнення даного положення приписами, згідно яких нотаріусу слід надати право забезпечувати і нотаріально засвідчувати докази в мережі інтернет [222, с. 221-222].

Фактично це уже дозволено нотаріусу, адже таке «засвідчення вірності копій не заборонено законом».

Між тим, в кримінальному процесуальному законодавстві слушно буде окремо визначити і регламентувати процедуру вивчення і фіксації інформації в мережі інтернет як шляхом адвокатського запиту, так і окремо як самостійну дію адвокатського розслідування з залученням нотаріуса, або інших фахівців у сфері комп'ютерних технологій.

По-четверте, захиснику слід надати право витребувати копії матеріалів інвентаризаційних перевірок, ревізій, аудиторських перевірок, результатів перевірок рахункової палати та інших матеріалів адміністративних дій (митних оглядів, оглядів пасажирів при посадці на повітряні судна тощо) та адміністративних проваджень, матеріалів технічних та відомчих розслідувань (за виключенням тих, таємниця яких охороняється законом), а також витребувати матеріали журналістських розслідувань та публікацій в ЗМІ, які мають значення для кримінального провадження.

По-п'яте, захисник повинен отримати право бути поставленим до відома про призначені слідчим експертизи, клопотати про постановку перед експертом додаткових питань чи про призначення додаткових, комісійних чи повторних експертиз, також самостійно ставити перед експертами питання, необхідні для дослідження доказових матеріалів.

По-шосте, в законі повинно бути прописане право захисника самостійно здійснювати огляд місця події, місцевості, території та речей, що знаходяться у

вільному доступі, а також освідчення підзахисного за його згодою з участю лікаря.

По-сьоме, в разі загрози втрати важливих доказів, захисник повинен отримати право вимагати невідкладного проведення необхідної слідчої дії слідчим суддею, або судом.

В КПК України має бути системно викладений самостійний інститут здійснення доказової діяльності стороною захисту.

З урахуванням уже закріплених в законі норм та в їх розвиток пропонуємо доповнити КПК України окремою нормою – ст. 93-1 «Самостійна діяльність захисника щодо здійснення збирання, дослідження та перевірки доказів (паралельного розслідування)» такого змісту:

«Для виконання функції захисту і необхідного для цього виявлення, отримання, дослідження та перевірки доказів (паралельного розслідування захисника)», захисник вправі:

- збирати не забороненими законом засобами відомості про джерела і носії доказової інформації та факти, що можуть бути використані як докази у кримінальному провадженні;
- отримувати пояснення від осіб, які володіють інформацією щодо обставин розслідуваної події та кримінального провадження;
- отримувати доступ та ознайомлюватися на підприємствах, в установах та організаціях, органах державної влади та місцевого самоврядування із необхідними для виконання функції захисту документами і матеріалами, за винятком тих, таємниця яких охороняється законом, а також робити та засвідчувати копії документів, необхідних для судового розгляду справи;
- одержувати копії документів, чи засвідчені посадовими особами довідки від підприємств, установ, організацій, об'єднань (довідки, характеристики, копії договорів, угоди, накладні, платіжні та інші бухгалтерські і юридичні та організаційно-управлінські документи), а від громадян – копії документи за їх згодою;

- здійснювати пошук, фіксацію та засвідчення, в тому числі з залученням фахівців у сфері комп'ютерних технологій, доказової інформації відкритого доступу, яка зберігається і розповсюджується засобами інтернет-мережі;

- витребувати копії матеріалів інвентаризацій, ревізій, аудиторських перевірок, митних оглядів та інших адміністративних проваджень, технічних та відомчих розслідувань, (за виключенням тих, таємниця яких охороняється законом), які мають значення для захисту;

- витребувати копії матеріалів журналістських розслідувань та публікацій в ЗМІ, які мають значення для виконання функції захисту;

- зберігати отримані речові докази, документи, матеріали технічного документування та інші доказові матеріали в умовах конфіденційності;

- заявити слідчому та прокурору клопотання про призначення і проведення експертиз, бути поставленим до відома про призначені слідчим експертизи, заявляти відвід експертам, надавати експерту для дослідження додаткові матеріали, що є в розпорядженні сторони захисту, клопотати про постановку перед експертом додаткових питань чи про призначення додаткових чи повторних, комплексних чи комісійних експертиз;

- самостійно ставити перед експертами питання, необхідні для дослідження доказових матеріалів та одержувати письмові висновки фахівців з питань, що вимагають спеціальних знань;

- заявляти клопотання слідчому про провадження необхідних слідчих дій, та в разі відмови в їх провадження отримувати копію постанови про відмову з задоволенні клопотання і оскаржувати таку відмову прокурору та слідчому судді;

- в разі загрози втрати важливих доказів вимагати невідкладного проведення необхідної слідчої дії слідчим суддею;

- бути присутнім при провадженні будь-яких слідчих дій, що проводяться за участі підзахисної особи або які проводяться за клопотанням сторони захисту;

- бути присутнім при провадженні слідчих дій, які носять неповторний характер (окрім негласних слідчих (розшукових) дій, незалежно від участі в них підзахисної особи, поставивши до відома слідчого про намір прийняти участь в таких діях, а з дозволу слідчого чи прокурора або слідчого судді брати участь і в інших слідчих діях;

- застосовувати науково-технічні засоби фіксації доказової інформації при провадженні тих слідчих чи судових дій, у яких бере участь захисник;

- на будь-яких стадіях процесу на власний розсуд керуючись обраною тактикою захисту подавати для залучення до справи докази, які є в його розпорядженні;

- брати безпосередню участь у судовому слідстві та судовому дослідженні доказів;

- приймати участь у перехресному допиті осіб в судовому слідстві, та задавати допитуваним особам запитання;

- висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо належності до справи, допустимості, достовірності та достатності досліджених доказів;

- виступати в судових дебатах та давати оцінку окремим доказам і їх системи, а також доведеності чи недоведеності окремих фактів та вини підсудного».

Інститут ініціативної і самостійної діяльності захисника щодо пошуку, отримання, дослідження та перевірки доказів (інститут паралельного розслідування), має стати самостійним інститутом кримінально-процесуального права як невід'ємна складова реалізації засади змагальності сторін, при його законодавчому визначенні здатен буде розширити гарантії забезпечення верховенства права в кримінальному провадженні та досягнення справедливого правосуддя.

Висновки до Розділу 3

Захисник – потенційно вагома фігура доказової діяльності в умовах змагального судочинства, але його потенційна вагомість може стати

реальністю лише коли він зможе здобути та надати суду неспростовні докази захисту.

Відповідно до зміни правових основ діяльності адвокатури, які внесені в Конституцію України в 2016 році, доцільно удосконалити норми КПК України, які визначають повноваження захисника щодо пошуку, отримання, перевірки та дослідження доказів, здійснення ним самостійного адвокатського розслідування.

В КПК України досі чітких правових основ доказової діяльності захисника так і не сформовано. Надання захисту ефективного та дієвого механізму доказової діяльності можливо тільки шляхом надання стороні захисту більш широких можливостей по збиранню доказів на стадії досудового розслідування, а водночас встановлення такої процедури доказової діяльності захисника, яка забезпечувала б гарантії достовірності отримуваних доказів та дотримання гарантованих законодавством прав і свобод людини.

Вважаємо, що в умовах розширення можливостей сторони обвинувачення на збирання доказів за рахунок негласних слідчих (розшукових) дій, для встановлення реальних можливостей реалізації принципу змагальності сторін, буде виправдано формування інституту самостійного адвокатського розслідування у кримінальному провадженні та використання захисником результатів приватної детективної діяльності, яка могла б здійснюватися приватними детективами на основі відповідно нового законодавства за окремими дорученням захисника.

Становлення інституту паралельного адвокатського розслідування сьогодні стикається з певною конкуренцією правових норм, зокрема норм КПК України та ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

В нормах ст. 20 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» можна вбачати основи так званого «інституту паралельного адвокатського розслідування». Але згідно з ч. 3 ст. 9 КПК України «закони та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати» самому КПК України, а при здійсненні

кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить КПК України. Отже інститут адвокатського розслідування може стати дієвим лише коли буде заново сформований і закріплений в КПК України.

Потрібно скасувати норму фікцію, викладену в п. 8 ст. 95 КПК України, згідно якої «сторони кримінального провадження, потерпілий мають право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів». Скасування даних імперативних тверджень, зокрема що «пояснення, не є джерелом доказів», відкриє можливість використовувати в якості доказів саме отримвані захисником пояснення громадян, оскільки допитувати їх захиснику права не надано.

Доцільно передбачити, що при отримання пояснень від особи, захисник зобов'язаний роз'яснити особі положення ст. 63 Конституції України, право нічого не говорити, не свідчити іншим чином проти себе, членів своєї сім'ї і своїх близьких родичів.

В КПК України має бути системно викладений самостійний інститут здійснення доказової діяльності стороною захисту - інститут паралельного адвокатського розслідування в кримінальному провадженні.

Пропонуємо доповнити КПК України окремою нормою – ст. 93-1 «Самостійна діяльність захисника щодо здійснення збирання, дослідження та перевірки доказів (паралельного розслідування)», в якій закріпити такі нові положення інституту паралельного адвокатського розслідування в кримінальному провадженні. Зокрема в даній статті слід визначити і закріпити такі концепти:

«Для виконання функції захисту і необхідного для цього виявлення, отримання, дослідження та перевірки доказів (паралельного розслідування захисника)», захисник вправі: збирати не забороненими законом засобами відомості про джерела і носії доказової інформації та факти, що можуть бути використані як докази у кримінальному провадженні; отримувати пояснення від осіб, які володіють інформацією щодо обставин розслідуваної події та кримінального провадження; отримувати доступ та ознайомлюватися на

підприємствах, в установах та організаціях, органах державної влади та місцевого самоврядування із необхідними для виконання функції захисту документами і матеріалами, за винятком тих, таємниця яких охороняється законом, а також робити та засвідчувати копії документів, необхідних для судового розгляду справи; одержувати копії документів, чи засвідчені посадовими особами довідки від підприємств, установ, організацій, об'єднань (довідки, характеристики, копії договорів, угоди, накладні, платіжні та інші бухгалтерські і юридичні та організаційно-управлінські документи), а від громадян – копії документи за їх згодою; здійснювати пошук, фіксацію та засвідчення, в тому числі з залученням фахівців у сфері комп'ютерних технологій, доказової інформації відкритого доступу, яка зберігається і розповсюджується засобами інтернет-мережі; витребувати копії матеріалів інвентаризацій, ревізій, аудиторських перевірок, митних оглядів та інших адміністративних проваджень, технічних та відомчих розслідувань, (за виключенням тих, таємниця яких охороняється законом), які мають значення для захисту; витребувати копії матеріалів журналістських розслідувань та публікацій в ЗМІ, які мають значення для виконання функції захисту; зберігати отримані речові докази, документи, матеріали технічного документування та інші доказові матеріали в умовах конфіденційності; заявити слідчому та прокурору клопотання про призначення і проведення експертиз, бути поставленим до відома про призначені слідчим експертизи, заявляти відвід експертам, надавати експерту для дослідження додаткові матеріали, що є в розпорядженні сторони захисту, клопотати про постановку перед експертом додаткових питань чи про призначення додаткових чи повторних, комплексних чи комісійних експертиз; самостійно ставити перед експертами питання, необхідні для дослідження доказових матеріалів та одержувати письмові висновки фахівців з питань, що вимагають спеціальних знань; заявляти клопотання слідчому про провадження необхідних слідчих дій, та в разі відмови в їх провадження отримувати копію постанови про відмову з задоволенні клопотання і оскаржувати таку відмову прокурору та слідчому

судді; в разі загрози втрати важливих доказів вимагати невідкладного проведення необхідної слідчої дії слідчим суддею; бути присутнім при провадженні будь-яких слідчих дій, що проводяться за участі підзахисної особи або які проводяться за клопотанням сторони захисту; бути присутнім при провадженні слідчих дій, які носять неповторний характер (окрім негласних слідчих (розшукових) дій, незалежно від участі в них підзахисної особи, поставивши до відома слідчого про намір прийняти участь в таких діях, а з дозволу слідчого чи прокурора або слідчого судді брати участь і в інших слідчих діях; застосовувати науково-технічні засоби фіксації доказової інформації при провадженні тих слідчих чи судових дій, у яких бере участь; на будь-яких стадіях процесу на власний розсуд керуючись обраною тактикою захисту подавати для залучення до справи докази, які є в його розпорядженні; брати безпосередню участь у судовому слідстві та судовому дослідженні доказів; приймати участь у перехресному допиті осіб в судовому слідстві, та задавати допитуваним особам запитання; висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо належності до справи, допустимості, достовірності та достатності досліджених доказів; виступати в судових дебатах та давати оцінку окремим доказам і їх системи, а також доведеності чи недоведеності окремих фактів та вини підсудного».

Основні наукові результати опубліковані в працях автора: [150-153].

ВИСНОВКИ

У дисертації уперше після внесених змін конституційних основ правничої допомоги в Конституцію України в 2016 р. комплексно досліджено та наведено доктринальне бачення шляхів удосконалення інституту захисту в кримінальному провадженні. Одержані результати дають змогу зробити такі висновки:

1. Відновлення інституту судових повірених у сучасному національному законодавстві буде продуктивним для юридичної науки й адвокатської практики. Пропонується визначити, що захист особи від обвинувачення в суді мають здійснювати судові повірені, в якості яких можуть виступали лише адвокати, а первинну правову допомогу, захист і правничу допомогу на досудовому слідстві мають здійснювати як адвокати, так і інші фахівці в галузі права, щодо яких немає підстав для відводу від участі в справі. До компетенції повірених доцільно віднести виконання функції захисту обвинувачених, підсудних, засуджених і виправданих в судовому розгляді справи, а для забезпечення дотримання вимог доброчесності в діяльності захисників пропонується створити Вищу раду адвокатської доброчесності.

2. Доведено необхідність скасування ч. 4, 8 ст. 95 КПК України, які суперечать вимогам допустимості доказів та конституційним засадам кримінального судочинства. ». Скасування даних імперативних тверджень, що «пояснення, не є джерелом доказів», відкриє можливість використовувати в якості доказів отримувані захисником пояснення громадян.

Запропоновано наділити захисника правом надавати окремі доручення помічнику адвоката чи іншим адвокатам щодо виконання ними окремих дій з надання невідкладної правничої допомоги при неможливості їх здійснення самим захисником. Захиснику доцільно надати право витребувати від юридичних осіб копії матеріалів інвентаризацій, ревізій, аудиторських перевірок, митних оглядів та інших адміністративних проваджень, технічних та відомчих розслідувань (за винятком тих, таємниця яких охороняється законом), а також витребувати копії матеріалів журналістських розслідувань і публікацій

у ЗМІ, інші матеріали, які мають значення для кримінального провадження.

3. Обґрунтовано необхідність викладення в законі більш широкого переліку випадків обов'язкової участі захисника у справі, а також більш широких підстав застосування інституту безоплатної правничої допомоги, коли підозрювані не мають матеріальної спроможності оплати послуг захисника. Обов'язок з'ясування підстав для надання безоплатної правничої допомоги має покладатись на слідчих та Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, і тільки в разі не підтвердження таких підстав, може бути відмовлено в наданні безоплатної правової допомоги особі, яка потребує захисту. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» досі не передбачає можливості надання безоплатної правничої допомоги особі, яка являється потерпілим чи свідком у кримінальному провадженні, або ще не отримала ніякого процесуального статусу. Відповідно до ст. 24 Закону України "Про безоплатну правову допомогу" центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги наділені повноваженнями з визначених в Законі підстав та порядку замінювати адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, які не узгоджені з чинним КПК України. Законодавство та підзаконні нормативні акти щодо надання безоплатної правничої допомоги мають бути доповнені положеннями, згідно яких право на безоплатну правничу допомогу отримують усі учасники кримінального провадження, які вступають в кримінально-процесуальними правовідносинами зі стороною обвинувачення і не мають матеріальної спроможності оплати послуг захисника своїх прав. Зокрема до таких осіб варто віднести підслідних - осіб, які не отримали статусу підозрюваних, але викликані в правоохоронний орган, чи доставлені приводом, а також особи які доставлені в поліцейний відділок з місця пригоди, для дачі пояснень чи проходження освідування.

Ст. 20 КПК України доцільно доповнити окремими приписами такого змісту: «Будь-яка особа, яка обмежена в своєму пересуванні через вимогу представника влади, або перебуває в правоохоронному органі з будь-яких причин і вступає чи змушена вступати в правовідносини з представниками

поліції чи іншого правоохоронного органу має право на отримання невідкладно правничу допомогу, в тому числі безоплатну у визначених законом випадках, отримувати конфіденційні консультації з адвокатом, захисником, законним представником, іншими обраними ними фахівцями у галузі права, з метою ефективного забезпечення права на захист. Для одержання правничої допомоги, конфіденційних юридичних консультацій, доставлені до правоохоронного органу особи мають право на телефонний дзвінок адвокату центру надання первинної правничої допомоги, невідкладну конфіденційну зустріч і особисте віч-на-віч чи опосередковане з використанням телекомунікаційних мереж конфіденційне спілкування не менш ніж протягом години, з таким адвокатом, або своїм законним представником, чи іншим обраним ним фахівцем у галузі права.

4. Стрижнем доктрини захисту є й залишається доказова діяльність захисника, від успішного чи невдалого здійснення якої залежить ефективність захисту в цілому. Відповідно до зміни правових основ діяльності адвокатури, які внесені в Конституцію України в 2016 році, доцільно удосконалити норми чинного КПК України, які визначають повноваження захисника щодо збирання, перевірки та дослідження доказів, здійснення ним самостійного адвокатського розслідування. Перед отриманням пояснень від особи чи проведення з нею освідування або інших юридичних дій, посадові правоохоронні органи зобов'язані роз'яснити особі її право на отримання необхідної первинної правничої допомоги і конфіденційне спілкування з адвокатом чи іншим фахівцем у галузі права, а також право мовчати, нічого не говорити, не свідчити іншим чином проти себе, членів своєї сім'ї і своїх близьких родичів».

Доведено, що доказова діяльність захисника має супроводжуватись документуванням та фіксуванням такої діяльності, а для забезпечення ефективності доказової діяльності захисника необхідно в законі закріпити право захисника з власної ініціативи запрошувати не зацікавлених у справі фахівців для участі в проведенні оглядів, освідувань, слідчих експериментів.

5. Визначено, що паралельне адвокатське розслідування в кримінальному провадженні – це окремий інститут кримінального-процесуального права та заснована на ньому доказова діяльність захисника, що полягає в самостійному здійсненні в спеціальній процесуальній формі системи пізнавально-практичних і засвідчувальних дій, які зумовлені предметом та завданнями захисту, спрямовані на пошук джерел доказової інформації, отримання й фіксацію фактичних даних, їх перевірку та з'ясування належності до справи, допустимості й достовірності, забезпечення можливості використання для досягнення мети правосуддя.

6. Інститут паралельного захисного (адвокатського) розслідування в кримінальному провадженні має стати самостійним інститутом кримінально-процесуального права як невід'ємна складова реалізації засади змагальності сторін, що зможе удосконалити діяльність щодо забезпечення верховенства права у сфері кримінального судочинства та підвищить ефективність захисту прав і свобод людини в кримінальних провадженнях.

Обґрунтовано доцільність доповнення КПК України окремою нормою – ст. 93-1 «Діяльність захисника щодо здійснення збирання, дослідження та перевірки доказів (паралельного розслідування)», у якій розкрити особливості інституту паралельного захисного (адвокатського) розслідування та передбачити засоби форми й методи отримання та фіксації доказів захисником у кримінальному провадженні, визначити процесуальну форму доказової діяльності захисника.

Пропонуємо доповнити КПК України окремою нормою – ст. 93-1 «Діяльність захисника щодо здійснення збирання, дослідження та перевірки доказів (паралельного розслідування)» такого змісту:

«Для здійснення захисту і необхідного для цього збирання, дослідження та перевірки доказів (паралельного розслідування захисника)», захисник вправі:

1) збирати відомості про джерела і носії доказової інформації та факти, що можуть бути використані як докази у справі;

2) отримувати пояснення від осіб, які мають інформацію щодо обставин кримінального провадження;

3) ознайомлюватися на підприємствах, в установах та організаціях, органах державної влади та місцевого самоврядування із необхідними документами і матеріалами, за винятком тих, таємниця яких охороняється законом, а також робити копії документів, необхідних для судового розгляду справи;

4) одержувати копії документів, чи засвідчені посадовими особами довідки від підприємств, установ, організацій, об'єднань (довідки, характеристики, копії договорів, накладних і ін.), а від громадян – за їх згодою;

5) здійснювати пошук та фіксацію доказової інформації відкритого доступу засобами інтернет-мережі;

6) витребувати копії матеріалів інвентаризацій, ревізій, аудиторських перевірок, митних оглядів та інших адміністративних проваджень, технічних та відомчих розслідувань, (за виключенням тих, таємниця яких охороняється законом), які мають відношення до кримінального провадження;

7) витребувати копії матеріалів журналістських розслідувань та публікацій в ЗМІ, які мають значення для кримінального провадження;

8) зберігати отримані речові докази, документи, матеріали технічного документування та інші доказові матеріали в умовах конфіденційності;

9) заявити клопотання про проведення експертиз, бути поставленим до відома про призначені слідчим експертизи, заявляти відвід експертам, клопотати про постановку перед експертом додаткових питань чи про призначення додаткових і повторних експертиз, ставити додаткові питання експерту;

10) самостійно ставити перед експертами питання, необхідні для дослідження доказових матеріалів та одержувати письмові висновки фахівців з питань, що вимагають спеціальних знань;

11) заявляти клопотання слідчому про провадження необхідних слідчих дій, та в разі відмови в їх провадження отримувати копію постанови

про відмову з задоволенні клопотання і оскаржувати таку відмову прокурору та слідчому судді;

12) в разі загрози втрати важливих доказів вимагати невідкладного проведення необхідної слідчої дії слідчим суддею, або судом;

13) бути присутнім при провадженні будь-яких слідчих дій, що проводяться за участі підзахисної особи або за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого або його самого;

14) бути присутнім при провадженні слідчих дій, які носять неповторний характер, незалежно від участі в них підзахисної особи, поставивши до відома слідчого про намір прийняти участь в таких діях, а з дозволу слідчого брати участь і в інших слідчих діях;

15) застосовувати науково-технічні засоби при провадженні тих слідчих чи судових дій, у яких захисник бере участь;

16) на будь-яких стадіях кримінального провадження подавати для залучення до справи докази, які є в його розпорядженні;

17) брати безпосередню участь у судовому слідстві та судовому дослідженні доказів;

18) приймати участь у перехресному допиті осіб в судовому слідстві, та задавати допитуваним особам запитання;

19) висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо належності до справи, допустимості та достовірності досліджених доказів;

20) виступати в судових дебатах та давати оцінку окремим доказам і їх системи, а також доведеності чи недоведеності окремих фактів та вини підсудного».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеев В. Не кожен фахівець спроможний стати адвокатом. Коментар до рішення Конституційного Суду в справі про право вільного вибору захисника / В. Агеев // Закон і бізнес. – 2001. – 10-16 лютого. – С. 1-28.
2. Адвокатське розслідування у кримінальному процесі [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://stud.com.ua/13283/pravo/advokatske_rozsliduvannya_kriminalnomu_protsesi
3. Адвокатура України: Підручник у двох книгах / за заг. ред. д. ю. н., проф. заслуженого юриста України С. Я. Фурси та к. ю. н, доцента Н. М. Бакаянової. – 2-ге вид. доповн. і перероб. – К.: Алерта, 2016. – 864 с.
4. Александров А. С. Перехресний допит у суді. / А. С. Александров, С. П. Гришін, Я. П. Зейкан. – К. : Алерта, 2014. – 528 с.
5. Андреевский С. А. Русские судебные ораторы / С. А. Андреевский. - М.: Издательство Юрайт, 2011 – 1086 с.
6. Багнюк Г. І. Поняття і значення засад кримінального провадження / Г. І Багнюк // Право і суспільство. – 2015. – № 2. – С. 169-174.
7. Бартовщук О. Судовий розгляд у розумні строки: мрії чи реальність? / О. Бартовщук // Право України. – 2006. – №7. – С. 46-48.
8. Белкин А. Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве / А. Р. Белкин. – М.: Норма, 2005. – 528 с.
9. Бірюкова А. Проблемні аспекти здійснення захисту та надання правової допомоги адвокатами / А. Бірюкова // Юридична Україна. – 2005. – №1. – С. 49.
10. Боботов С. В. Правосудие во Франции: учеб. пособие / С. В. Боботов. – М.: ЕАВ, 1994. – 198 с.
11. Бобрик В. Адвокат-іноземець в Україні та адвокат-українець за кордоном: реалії чи перспективи / В. Бобрик, І. Новосельцев // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – №6. – С. 139-142.

12. Бондаренко А. Что Вы имели в виду? Решение КСУ «О праве свободного выбора защитника» порождает коллизию за коллизией / А. Бондаренко, В. Потапенко // Юридическая практика. – 2000. – № 49 (155). - 7 декабря. – С. 6.
13. Борзих Н. В. Діяльність захисника на досудових стадіях кримінального процесу та при судовому розгляді справи. Монографія / Н. В. Борзих. – Донецьк: «Ноулідж», 2010. – 113 с.
14. Борзих Н. В. Діяльність захисника щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного та обвинуваченого в кримінальному процесі України. Дис. ... кандидата юрид. наук / Н. В. Борзих. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпропетровськ, 2010. – 176 с.
15. Бояров В. Деякі питання захисту свідків за законодавством України / В. Бояров // Право України. – 2001. – № 12. – С. 99-102.
16. Бринцев В. Д. Національні та міжнародні механізми захисту прав людини // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Стандартизація норм права / В. Д. Бринцев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zavantag.com/docs/1938/index-5796-1.html?page=3>
17. Бутенко С. Ю. Імплементация рішень Європейського суду з прав людини щодо права на захист у кримінальне процесуальне законодавство України / С. Ю. Бутенко // Митна справа. – 2013. – № 3. – С. 70–76.
18. Буткевич В. Якість закону і питання ефективності застосування рішень Європейського Суду з прав людини судами України / В. Буткевич // Право України. – 2011. – № 7. – С. 48–63.
19. Бущенко А. Precedent UA – 2015 / А. Бущенко, О. Сапожнікова, О. Шинкаренко. – К. : КВІЦ, 2015. – 412 с.
20. Варфоломеева Т. В. Защита в уголовном судопроизводстве / Т. В. Варфоломеева. – К.: Институт адвокатуры, 1998. – 204 с.
21. Варфоломеева Т. В. Необходимо ли реформирование адвокатуры в Украине // Юридическая практика. – 2000. – № 23(129). – С. 6.

22. Винник Б. Обмежене право адвоката-захисника по збиранню доказів у кримінальному процесі / Богдан Винник [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2607>
23. Вільчик Т. Б. Конституційне право на правову допомогу адвоката у країнах Європейського Союзу та в Україні: монографія / Т. Б. Вільчик. – Х.: Право, 2015. – 400 с.
24. Воскобітова Л. А. Выработка и реализация позиции по делу // Профессиональные навыки юриста. — М., 2001. – С. 223-230.
25. Гаррис Р. Школа адвокатуры: Пер. с англ. П. Сергеича / Р. Гаррис – Тула: Автограф, 2001. – 352 с.
26. Гловацький І. Ю. Діяльність адвоката – захисника у кримінальному процесі / І. Ю. Гловацький – Київ: Атіка. – 2003. – 352 с.
27. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції і: теоретико-методологічні засади і практика реалізації: дис. ...доктора юрид. наук: 12.00.09 / І. В. Гловюк. – Одеса, 2016. – 602 с.
28. Годованець Є. О. Межі участі «захисту» у доказуванні в кримінальній справі / Є. О. Годованець // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. -2011. – №2. – С. 267-273.
29. Головка О. І. Маханізм адаптації законодавства європейських держав до правових стандартів Європейського союзу / О. І. Головка // Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / За ред, В. Н. Денисова. – К., 2006. – 672 с.
30. Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник / В. Г. Гончаренко. – К.: Прецедент, 2014. – 42 с.
31. Гончаренко С. В. Безоплатна правова допомога стає реальністю? / С. В. Гончаренко, Є. Ю. Бова // Адвокат. – 2009. – №7. – С. 11-14.
32. Гончаренко С. Методика викладання положень Європейської Конвенції з прав людини прецедентного права Європейського суду з прав людини у юридичних вищих навчальних закладах / С. Гончаренко // Право України. – 2011. – № 7. – С. 251–268.

33. Гора І. В. Використання спеціальних знань адвокатом: науково-практичний посібник / І. В. Гора. – К.: Прецедент, 2013. – 62 с.
34. Грошевий Ю. М. Міжнародні стандарти захисту особи у кримінальному судочинстві / Ю. М. Грошевий // Право обвинуваченого на кваліфікований захист та його забезпечення: Матеріали міжнародного науково-практичного семінару. Харків, 1-2 грудня 2005 року. Національна юр. академія України ім. Ярослава Мудрого / Гол. ред. В. В. Сташис. – Х.; К.: ЦНТ “Голак”, 2006. – С. 13-20.
35. Гуменюк Г.П. «Саксонське зеркало» – перша кодифікація німецького середньовічного права (до 780-річчя прийняття) / Г. П. Гуменюк // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2007. – Вип. 45. – С. 55-56.
36. Гуменюк Г. П. До питання про створення «Саксонського зеркала» – кодексу середньовічного права Німеччини / Г. П. Гуменюк // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2008. – Вип. 47. – С. 30-31.
37. Гуценко К. Ф. Кримінальний процес західних держав / К. Ф. Гуценко, Л. В. Головка, Б. А. Филимонов / Под ред. К. Ф. Гуценко. – М. : Издательство «Зерцало-М», 2002. – 528 с.
38. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживань владою. Прийнята на сороковій сесії Генеральної Асамблеї 29 листопада 1985 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_114
39. Договір про Європейський Союз. Міжнародний документ від 07.02.1992 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
40. Дроздов О. Огляд справ щодо іноземних країн, розглянутих ЄСПЛ протягом квітня травня 2016 року / О. Дроздов, О. Дроздова // Вісник НААУ. – 2016. – № 7-8 (25). – С. 61-72.
41. Дроздов О. М. Джерела кримінально-процесуального права України. Дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. – Харків, 2004. – 235 с.

42. Дудаш Т. І. Практика Європейського Суду з прав людини: навч. – практич. посіб. / Т. І. Дудаш. – К.: Алерта, 2013. – 368 с.
43. Європейський вимір судово-правової системи України: реформи в дії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.judges.org.ua/article/dig2119.htm>
44. Євтошук Ю. Принцип пропорційності та його вимоги у сфері законотворчості / Ю. Євтошук // Віче. – 2012. – №22. – С. 22-24.
45. Завгородня К. В. Застосування практики Європейського Суду з прав людини під час досудового розслідування: методичні рекомендації / К. В. Завгородня, В. І. Сліпченко. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2015. – 41 с.
46. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. // У кн.: Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. — К., 1992 р. — С. 18 – 24.
47. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятий на пленарному засіданні в Страсбурзі у жовтні 1988 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/>
48. Загальні принципи етики юристів (затвердженні Міжнародною асоціацією адвокатів) // Адвокат. - 1996. – № 1.
49. Задорожний Ю. А. Вплив римського права на формування романо-германської правової сім'ї / Ю.А. Задорожний // Часопис Київського університету права. – 2006. – № 4. – С. 41-43.
50. Закон України № 5076- VI від 5 липня 2012 року “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 27. – Ст. 282.
51. Закон України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” від 23 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 51.

52. Закон України «Про безоплатну правову допомогу». Науково-практичний коментар / За заг. ред. Оніщука М. В. – К.: КП-Сервіс, 2012. - 100 с.

53. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, N 51, ст. 577) { Із змінами, внесеними згідно із Законами N 3671-VI (3671-17) від 08.07.2011, ВВР, 2012, N 16, ст. 146 Кодексом N 4651-VI (4651-17) від 13.04.2012, ВВР, 2013, N 9-10, N 11-12, N 13, ст. 88; Законами N 4652-VI (4652-17) від 13.04.2012, ВВР, 2013, N 21, ст. 208 N 5076-VI (5076-17) від 05.07.2012 N 5290-VI (5290-17) від 18.09.2012.

54. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» від 23 лютого 2006р. // Офіційний вісник України. – 2006. – №12. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 27. – Ст. 792.

55. Закон України «Про міжнародні договори України» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>

56. Закон України «Про прокуратуру». Науково-практичний коментар станом на 5 вересня 2016 р. / А. В. Григоренко, Л. С. Григоренко, О. В. Зубов та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 264 с.

57. Закон України «Про психіатричну допомогу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>

58. Закон України «Про реабілітацію осіб на виконання рішень Європейського суду з прав людини» //Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 12. – Ст. 194.

59. Закон України «Про судову експертизу» // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №28. – Ст. 232

60. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII // Офіційний вісник України. – 2016. – № 56. – Ст. 1935.

61. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 47. – Ст. 2051.

62. Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379) {Із змінами, внесеними згідно із Законами № 900-VIII від 23.12.2015, ВВР, 2016, № 3, ст.31 № 901-VIII від 23.12.2015, ВВР, 2016, № 4, ст.44}.

63. Закон України «Про Державне бюро розслідувань» від 12 листопада 2015 року № 794-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2016. – № 6. – Ст. 55.

64. Закон України "Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» //Відомості Верховної Ради України. – 1995. – №1. – Ст. 1.

65. Закон України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року № 1404-VIII // Офіційний вісник України. – 2016. – № 53. – Ст. 1852.

66. Заява Спілки адвокатів України з приводу рішення Конституційного Суду України від 16 листопада 2000 р. у справі про право вільного вибору захисника // Юридичний вісник України. – 2001. – № 4. – 17 січня

67. Зейкан Я. П. Настільна книга адвоката у кримінальній справі (КПК 2012) / Я. П. Зейкан, С. Ф. Сафулько. – Київ, ВД Дакор, 2013. – 576 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/1370297/>

68. Зейкан Я. П. Захист у кримінальній справі: Науково-практичний коментар (Вид. третє, стереотипне). / Я. П. Зейкан. – К.: КНТ, 2007. – 600 с.

69. Зейкан Я. П. Захист у кримінальній справі: [наук.-практ. посіб.] / Я.П. Зейкан. – К. : Вища школа, 2002. – 271 с.

70. Исполнение решений Европейского суда по правам человека в Украине / под общ. ред Е. Е. Захарова. – Харьков: Права людини, 2014. – 288 с.

71. Інструкція «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні». Затверджена Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5/ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>

72. Інструкція з організації перегляду кореспонденції (листування) осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах. Затверджена Наказом Міністерства юстиції України № 1304/5 від 02.07.2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1110-13>

73. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень. Затверджено Наказом Міністерства юстиції України 08.01.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України 26.12.2012 № 1950/5 , із змінами внесеними Наказом Міністерства юстиції України від 27 липня 2015 року № 1350/5). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

74. Калиновский К. Б. Уголовный процесс современных зарубежных государств: учеб. пособие / К. Б. Калиновский. – Петрозаводск: Изд-во ПетрГУ, 2000. – 48 с.

75. Капишін С. М. Проблеми право законності в історичному розрізі / С. М. Капишін // Теорія та історія держави і права. Філософія права. – 2013. – № 3. – С. 51-53.

76. Капустинський В. А. Вплив діяльності Європейського суду з прав людини на формування національних правозахисних систем і дотримання державами стандартів захисту прав людини. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. – Київ, 2006. – 122 с.

77. Каркач П. М. Державне обвинувачення в суді за новим кримінальним процесуальним законодавством України: навч. посіб. / П. М. Каркач. – Х.: Право, 2013. – 184 с.

78. Кейп Е. Ефективність захисту у кримінальному процесі в країнах Східної Європи / Е. Кейп, З. Наморадзе // LARN, 2010. – 458 с.

79. Кирилук Д. Міжнародно-правові стандарти права особи на правову допомогу та їх імплементація у законодавстві України Д. Кирилук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2029>

80. Коваль О. М. Процесуальні гарантії права особи на виправдання в кримінальному провадженні / О. М. Коваль // Юридичний науковий електронний журнал . – 2014. – №6. – С. 199-202.

81. Ковальчук С. О. Взаємодія захисника та осіб, які володіють спеціальними знаннями, у кримінальному процесі // Актуальні питання реформування правової системи України: Зб. наук. статей за матер. I Міжвузівської наук.-практ. конференції / Ред. кол.: П. Д. Пилипенко (гол. ред.) та ін. – Луцьк: Юрид. фак. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – С. 192-198.

82. Ковальчук С. О. Розширення участі захисника-адвоката при провадженні слідчих дій у кримі// Актуальні нальних справах проблеми правознавства: Тези доп. і наук. повідомл. учасників наук. конфер. молодих учених та здобувачів / За заг. ред. М. І. Панова. – Х.: Націон. юрид. академія ім. Ярослава Мудрого, 2006. – С. 243-245.

83. Ковальчук С.В. Здійснення захисту у кримінальних справах на засадах змагальності та диспозитивності. / С.В. Ковальчук / Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. – Івано-Франківськ, 2007. – 226 с.

84. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколом № 11 від 11 травня 1994 року, Протоколом № 14 від 13 травня 2004 року) // Офіційний вісник України.

– 1998. - №13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004

85. Конституція України: Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 {Із змінами, внесеними згідно із Законами № 2222-IV від 08.12.2004, ВВР, 2005, № 2, ст.44; № 2952-VI від 01.02.2011, ВВР, 2011, № 10, ст.68; № 586-VII від 19.09.2013, ВВР, 2014, № 11, ст.142 ; № 742-VII від 21.02.2014, ВВР, 2014, № 11, ст.143; № 1401-VIII від 02.06.2016, ВВР, 2016, № 28, ст.532}.

86. Концепція забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів, схвалена Указом Президента України від 28 грудня 2004 року № 1560/2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1560/2004>.

87. Кони А. Ф. Избранные труды и речи / А. Ф. Кони. – М.: Юрайт, 2012. – 589 с.

88. Кони А. Ф. Нравственные начала в уголовном процессе / А. Ф. Кони // Собрание сочинений: в 8 т. — М.,1967. — Т. 4. — 568 с.

89. Коріняк О. М. Захист прав і свобод людини при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні України: монографія / О. М. Коріняк; [за заг. ред. Г. К. Кожевнікова]. – К.: Національна академія прокуратури України; Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2013. – 196 с.

90. Корчева Т. В. Проблеми діяльності захисника в досудовому провадженні та в суді першої інстанції: [монографія] / Т. В. Корчева. – Х.: Вид. ФОП Вапнярчук Н. М., 2007. – 200 с.

91. Костицький М. В. Про науку кримінального процесу, кримінальне процесуальне право і законодавство (філософський погляд) / М. В. Костицький // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – №1(5). – С. 37-40.

92. КПК ФРН. Рабочий перевод Германского Фонда международного правового сотрудничества и Организации безопасности и сотрудничества в

Европе - Stand: Dezember 2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravo.org.ua/files/_%281%29.pdf

93. Кременовская И. Адвокатская монополия: узаконенная диверсия или масштабное рейдерство? / И Кременовская // Аргумент [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://argumentua.com/stati/advokatskaya-monopoliya-uzakonenaya-diversiya-ili-masshtabnoe-reiderstvo>

94. Кримінальне право Франції [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://bibliograph.com.ua/ugolovnoe-pravo-4/270.htm>

95. Кримінальний процес: підручник / За заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. – К.: Центр учбової літератури», 2013. – 544 с.

96. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; За ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х.: Право, 2013. – 824 с.

97. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т.1./ О. М. Бандурка, Э. М. Блажівський, та ін. – Х.: Право, 2012. – 768 с.

98. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.

99. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар/ Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша, В. Д. Басай та ін. – Х.: Одісей, 2013. – 1104 с.

100. Кримінальний процесуальний кодекс України: структурно-логічні схеми і таблиці, типові бланки та зразки процесуальних документів: науково-практичний посібник / Р. Г. Андреев, Є. М. Блажівський, М. І. Гошовський та ін. – К.: Алерта, 2012. – 736 с.

101. Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–13. – Ст. 88, із змінами, внесеними згідно із Законами України / Верховна Рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua

102. Кузнецов Н. Право защитника собирать доказательства: сущность и пределы / Н. Кузнецов, С. Дадонов // Российская юстиция. – 2002. - № 8. – С. 32-33.

103. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників: [монографія] / О. П. Кучинська. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 288 с.

104. Кушнір Н. П. Реалізація права на безоплатну правову допомогу в кримінальному процесі / Н. П. Кушнір // Вісник Запорізького національного університету. – [Електронний ресурс]: - Режим доступу: - <http://www.stattionline.org.ua/pravo/76/12343-realizaciya-prava-na-bezoplatnu-pravovu-dopomogu-v-kriminalnomu-procesi>

105. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции / А. М. Ларин. — М.: Юрид. лит., 1986. — 160 с.

106. Лоджук М. Т. Деякі аспекти формування ефективної системи надання безоплатної правової допомоги в Україні / М. Т. Лоджук // Теорія та історія держави і права. Філософія права. – 2013. – № 3. – С. 56.

107. Лукашевич В. Г. Використання практики Європейського суду з прав людини під час здійснення правосуддя в Україні / В. Г. Лукашевич, П. П. Узунова // Вісник Запорізького національного університету. – 2006. – №3. – С. 142–146.

108. Лутковська В. В. Судова практика Європейського суду з прав людини. Рішення щодо України / В. В. Лутковська (відп. ред.). – К.: Праксіс, 2005. – 480 с.

109. Львова Е. Ю. Защита по уголовному делу: пособие для адвокатов / Под ред. Е. Ю. Львовой. – М., 2002. – 220 с.

110. Мазур М. Н. Захист прав та законних інтересів осіб, які зазнали незаконного кримінального переслідування чи (та) засудженням в кримінальному процесі: законодавче регулювання і практика застосування / М. Р. Мазур // Часопис Київського університету права. – 2011. – №2. – С. 254-259.

111. Макбрайд Д. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес / Д. Макбрайд ; Рада Європи. Генеральний директорат з прав людини і правових питань. – К.: “К.І.С.”, 2010. – 576 с.

112. Малахова О. В. Реалізація інституту сприяння захисту у кримінально-процесуальному доказуванні. Автореферат дис. ...канд. юрид. наук. (спеціальність 12.00.09) . – Одеса, 2015. – 20 с.

113. Маляренко В. Про публічність і диспозитивність у кримінальному судочинстві України та їх значення / В. Маляренко // Право України. – 2004. – №5 . – С. 3-12.

114. Маляренко В. Т. Конституційні засади кримінального судочинства: Науково-практичне видання / В. Т. Маляренко. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 320 с.

115. Маляренко В. Т. Про сумні тенденції в розвитку інститут захисту в Україні / Маляренко В. Т. // Адвокат. – 2001. – № 1-2. – С. 42-75.

116. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: монографія // В. Т. Маляренко. К.: Юрінком Інтер, 2005. – 512 с.

117. Маркуш М. Змагальність у кримінальному процесі: історико-методологічний аспект / М. Маркуш // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 2. – С. 55–57.

118. Маслюк О. В. Спростування підозри (обвинувачення) як одна із форм реалізації функції захисту / О. В. Маслюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. – 2015. – Випуск 2. – Т. 3. – С. 90-94.

119. Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА М, 1998. – 784 с.

120. Меланчук А. Участь захисника в доказуванні у кримінальному процесі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://law.knu.ua/images/abook_file/conf2008_kpp_krym_melanchuk.pdf

121. Механізм забезпечення прав особи у кримінальному процесі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Flegeasiviata.in.ua%2Farchive%2F2012%2F4%2F05.pdf&name=05.pdf&lang=uk&c=575eb7a39e7e&page=3>

122. Микитин Ю. Л. Провадження на досудових стадіях кримінального процесу Франції та України [Електронний ресурс] / Микитин Юлія Любомирівна // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – 2010. – № 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Nivif/2010_2/04.pdf.

123. Михайлова Н. В. Інститут захисту прав потерпілого за новим КПК України // Право і суспільство. – 2013. – № 2. – С. 211-216.

124. Михеенко М. М. Теоретические проблемы доказывания в советском уголовном процессе. : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 / М. М. Михеенко. – К., 1984. – 47 с.

125. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966р. // У кн.: Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. – К., 1992 р. – С. 36 – 62.

126. Міжнародно-правові стандарти права особи на правову допомогу та їх імплементація у законодавстві України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2029>

127. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила) від 14 грудня 1990 року // <http://zakon02.rada.gov.ua>

128. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями (Резолюція 45/111 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 року) -[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_230

129. Мірошніченко Т. М. Принципи кримінального процесу // Правова держава Україна: проблеми, перспективи розвитку / Т. М. Мірошніченко. – Харків, 1995. – С. 51-54.

130. Молдован А. В. Адвокатура України: Навчальний посібник / А. В. Молдован, Т. М. Тилик. – К.: Алерта, 2013. – 256 с.
131. Молдован А. В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, США. Навчальний посібник / А. В. Молдован, В. А. Савченко, Т. В. Садова. – К.: Алерта, 2014. – 334 с.
132. Молдован В. В. Порівняльне кримінально-процесуальне право: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: Навч. посіб. / В. В. Молдован, А. В. Молдован. – Київ: Юрінком Інтер, 1998. – 400 с.
133. Моторигіна М. Г. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М. Г. Моторигіна. – Харків, 2015. – 272 с.
134. Моніторинг системи безоплатної правової допомоги в Харківській області. Результати соціологічного дослідження. Проблема створення діючої системи безоплатної правової допомоги в Україні є актуальною вже не перший рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://refdb.ru/look/1472327-pall.html>
135. Мочкош Я. Захист на слідстві (проблеми та пропозиції) / Я. Мочкош // Право України. – 1995. – № 8. – С. 34-36
136. Муравйов В. Гармонізація законодавства і Європейська інтеграція / В. Муравйов // Право України. – 2013. – №6. – С. 12-50.
137. Мытник П. Процессуальное положение потерпевшего в уголовном процессе республики Беларусь и Украины (в соответствии с общепризнанными принципами и нормами международного права) / П. Мытник, Н. Карпов // Закон и жизнь. – 2007. – № 4 (185). – С. 32-40.
138. Надьон Р. Промова захисника у судових дебатах при судовому розгляді кримінального провадження в суді першої інстанції / Р. Надьон // Вісник НААУ. – 2016. – № 7-8 (25). – С. 37-43.
139. Настільна книга адвоката. Участь захисника, адвоката в кримінальному провадженні, Коментар законодавства, судова практика. Практичний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 408 с.

140. Настільна книга професійного судді (кримінальне провадження) / Н. О. Марчук, В. В. Касько, Р. О. Куйбіда, М. І. Хавронюк та ін./за ред. Н.О.Марчук. – К.: «Арт-Дизайн», 2015. – 248 с.
141. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / За ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. – Х.: Фактор, 2013. – 1072 с.
142. Нор В. Т. Використання криміналістичних знань у судовому розгляді кримінальних справ: Наук.-практ. посібник / В. Т. Нор, І. І. Когутич. – Львів, Київ: Тріада плюс, Алерта, 2011. – С. 147-214.
143. Несінов О. Про деякі спірні і суперечливі положення КПК України та їх використання для посилення позиції захисту (частина друга) / О. Несінов // Вісник НААУ. – 2016. – № 5 (23). – С. 9-11.
144. Никифорак М. В. Державний лад і право на Буковині в 1774 – 1918 рр. / М. В. Никифорак. – Чернівці: Рута, 2000. – 279 с.
145. Нор В. Т. Публічність і диспозитивність у кримінальному процесі України: суть, пріоритети, взаємодія, сфера дії/ В. Т. Нор // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матер. ІХ регіон. наук.-практ. конф., м. Львів, 13–14 лют. 2003 р. – Л., 2003. – С. 533–536.
146. Обзоръ истории русскаго права /Проф. М.Ф. Владимірскаго-Буданова. Издание шестое. С.-Петербургъ, Киевъ: Издание книгопродавца Н.Я. Оглоблина, 1909. – 615 с.
147. Обрізан Н. М. Захисник як суб'єкт доказування в кримінальному процесі: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. – Київ – 2008. – 235 с.
148. Оверчук С. В. Умови надання безоплатної правової допомоги в контексті прецедентної практики Європейського суду з прав людини / С. В. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 1(13) – С. 1-43.
149. Одинцова І. М. Діяльність сторони захисту при збиранні, дослідженні та перевірці доказів в умовах судового слідства / І. М. Одинцова // Право і суспільство. – 2014. – № 1. – С. 254–259.

150. Одинцова І. М. Доктринальні проблеми захисту та становлення інституту адвокатського розслідування в Україні / І. М. Одинцова // Priority a strategije pre razvoj pravnej vede vo svete vede.- Sladkovicovo, Slovenska republika. 28-29 oktobra 2016. – С.203.

151. Одинцова І. Н. Участие защитника в уголовном производстве Украины / И. Н. Одинцова // Судебная власть и уголовный процесс. – Воронеж. - 2013. – № 2. – С. 17–20.

152. Одинцова І. М. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності на досудовому розслідуванні стороною захисту / І. М. Одинцова // Право і суспільство. – 2013. – № 6. – С. 436-443.

153. Одинцова І. М. Інститут самостійного адвокатського розслідування у кримінальному процесі/ І. М. Одинцова // Правова позиція. – 2016. - № 2(17). – С. 170-175.

154. Основні положення про роль адвокатів // VIII Конгрес ООН, Нью-Йорк, серпень 1990 р. [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://законодавство.com/pravovi-akti-mijnarodni/osnovni-polojennya-pro-rol-advokativ-priynyati230428.html>

155. Основні принципи, що стосуються ролі юристів, прийняті Конгресом ООН 27 серпня — 7 вересня 1990. - [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_313

156. Острогляд О. В. Діяльність захисника в апеляційному провадженні. Навчальний посібник. / О. В. Острогляд. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. – 162 с.

157. Пастернак Ю. Б. Проблеми участі сторони захисту у кримінально-процесуальному доказуванні / Ю.Б. Пастернак. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravotoday.livejournal.com/3171.html>.

158. Петришин О. Соціально-юридична природа права / О. Петришин // Право України. – 2012. – №1-2. – С. 19-20.

159. Петров Р. А. Транспозиція “acquis” Європейського Союзу у правовій системі третіх країн : монографія / Р. А. Петров. – К.: Істина, 2012. – 384 с.

160. Півненко В., Мірошніченко Е. Впровадження конституційних принципів змагальності та рівності сторін та стадії досудового слідства: проблеми і шляхи їх вирішення / В. Півненко, Е. Мірошніченко // Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 2. – 203 с .

161. План дій щодо реалізації положень Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reforms.in.ua/Content/download/Reforms/Judical/План%20дій%20щодо%20реалізації%20Стратегії%20судової%20реформи.pdf>

162. Плевако Ф. Н. Избранные речи / Ф. Плевако; вступительная статья Г. М. Резника. – М.: Издательство Юрайт, 2012 – 649 с.

163. Плевако Ф. Н. Речи / Ф. Плевако. – М., 1909 – 1912. [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://static1.ozone.ru/multimedia/book_file/1002960145.pdf

164. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія / С. П. Погребняк. – Х. : Право, 2008. – 240 с.

165. Положення «Про порядок застосування електронних засобів контролю». Затверджено Наказом МВС України № 696 від 09.08.2012 [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1503-12>

166. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань. Затверджено Наказом Генерального прокурора України № 69 від 17.08.2012. [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16>

167. Положення про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Затверджено Наказом Міністерства юстиції України 02.07.2012 № 967/5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1091-12>

168. Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному процесі на сучасному етапі / В. О. Попелюшко // Адвокат. – 2008. – №8. – С. 7-12.

169. Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми. Монографія / В. О. Попелюшко. Монографія / В. О. Попелюшко. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. – 634 с

170. Попелюшко В. Чи можливий справжній змагальний судовий розгляд в українському кримінальному процесі? / В. Попелюшко // Право України. – 2006. – № 3. – С. 94–97.

171. Попелюшко В. О. Предмет захисту та його доказування в кримінальній справі: [монографія] / В.О. Попелюшко. – К.: Прецедент, 2005. – 232 с.

172. Попеляєв С. Г. Європейський правовий гуманізм як чинник реформування кримінально-процесуального права України / С. Г. Попеляєв [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=economy_legal_science&id=708&start=6

173. Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження. Затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 р. № 1104. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1104-2012-п>

174. Порядок інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання осіб. Затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 р. N 1363 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-п>

175. Порядок оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу. Затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2012 р. № 305 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/465-2014-п>

176. Права людини за зачиненими дверима. Звіт за результатами дослідження «Процесуальні гарантії затриманих осіб» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://police-access.info/wp-content/uploads/2015/10/zvit_final.pdf

177. Права, по котрымъ судится малороссійскій народ, Высочайшимъ Государыни Императрицы Елисаветъ Петровны, Самодержицы Всероссійскія, Ея императорскаго священнѣйшаго Величества повелѣніем, Изъ трехъ книгъ, а именно Статута Литовскаго, Зерцала Саксонскаго и приложенныхъ при томъ двухъ правъ, такожде изъ книги порядка, по переводѣ изъ полскаго и латинскаго языковъ на россійскій діалектъ въ едину книгу сведенныя, в градѣ Глуховѣ, лѣте отъ Рождества Христова 1743 года / Подъ редакціею профессора А. Ф. Кистяковскаго. - Кіевъ: въ университетской типографіи (І.І. Завадзкого), 1879. – С. 151-155.

178. Правила адвокатської етики: схвалені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України 1 жовтня 1999 року; протокол № 6/УІ від 1-2 жовтня 1999 року. – К.: Редакція журналу „Адвокат”, 1999. – 44 с.

179. Правова доктрина України: у 5 т. – Т.2: Публічно правова доктрина України / Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, М. П. Кучерявенко та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка. – Х.: Право, 2013. – 864 с.

180. Принципи і керівні положення Організації Об'єднаних Націй, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системі кримінального правосуддя // резолюція Економічного та Соціальної Ради ООН 2012/15 від 26 липня 2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/MU13168.html

181. Про деякі питання порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування, інформаційний лист ВССУ від 09.11.2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/2012_rik.html

182. Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захисту кримінальному судочинстві. Постанова Пленуму Верховного Суду України від

24 жовтня 2003 р. № 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-03>

183. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду апеляційної інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження, лист ВССУ від 05.04.2013 року № 223-558/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13>

184. Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку» від 17 грудня 1979 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_282

185. Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи від 2 березня 1978 р. № (78)8 «Про юридичну допомогу і консультації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_132

186. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R (99) 19 "Про посередництво (медіацію) у кримінальних справах" від 15 вересня 1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_828

187. Рибалка О. В. Захисник як суб'єкт доказування в кримінальній справі / О. В. Рибалка // Адвокат. – 2011. – № 7 (130). – С. 35–40.

188. Рішення Європейського Суду з прав людини від 27 березня 2008 року «Перич проти Хорватії // Бюлетень Європейського суду з прав людини. – 2008. -№9. – С. 18-19.

189. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Білий проти України» (CASE OF BILYY v. UKRAINE) (заява № 14475/03, остаточне рішення 21/01/201 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hand-help.ru/documents/>

190. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Каверзін проти України» (Заява № 23893/03, рішення від 15.05.2012 року) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_851.

191. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Рибіч проти Австрії» (рішення від 04.1.1995). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://kmkdka.com/sites/default/files/files/echr_and_criminal_procedure_mc_bride_ukr.pdf

192. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Савицький проти України» (заява № 38773/05, рішення від 26.07.2012 р.) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_878.

193. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Довженко проти України» (рішення від 12.01.2012 року) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_845.

194. Рішення Конституційний Суд України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30 вересня 2009 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

195. Рішення Конституційного Суду України від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012 у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=174313>.

196. Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 2011 року № 19-рп/2011 у справі за конституційним зверненням громадянина Осетрова Сергія Володимировича щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 55 Конституції України, частини другої статті 2, пункту 2 частини третьої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України, частини третьої статті 110, частини другої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України та конституційним поданням Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо офіційного тлумачення положень статей 97, 110, 234, 236 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 3, 4, 17 Кодексу адміністративного судочинства

України в аспекті статті 55 Конституції України (справа про оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо заяв про злочини) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=165571>.

197. Рішення Конституційного Суду України від 18 січня 2012 року № 1-рп/2012 у справі за конституційними поданнями 47 та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частин шостої, сьомої статті 218 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про ознайомлення обвинуваченого і захисника з матеріалами кримінальної справи) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=167563>.

198. Рішення Конституційного Суду України від 20 жовтня 2011 року № 12-рп/2011 у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=160045>

199. Рішення Конституційного суду України від 8 липня 2003 року № 14-рп/2003 у справі за поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення статті 150 Кримінально-процесуального кодексу України стосовно тяжкості злочину (справа про врахування тяжкості злочину при застосуванні запобіжного заходу) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-i№fo.biz/legal/basete/ua-cmwusr.htm>.

200. Рішення Конституційного Суду України у справі № 1-17/2000 за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про право вільного вибору захисника) від 16.11.2000 р. за № 13-рп/2000 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 47. – Ст. 2045 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

201. Рогальська В. В. Змагальність у досудовому провадженні / В. В. Рогальська. – К.: Прецедент, 2012 – 226 с.
202. Рогозин Н. Н. Уголовное судопроизводство. Пособие к лекциям – СПб: Изд-во книжного склада “Право”, 1914. – 548 с.
203. Российское законодательство X-XX веков. / Под общей ред. О. И. Чистякова. Т. 1. – Законодательство древней Руси. – М., 1984. – 432 с.
204. Российское законодательство X-XX веков: в 9 т. / отв. ред. А. Д. Горский. – М.: Юрид. лит., 1991. – Т. 8: Судебная реформа. – 496 с.
205. Русанова І. О. Деякі проблеми надання адвокатами безоплатної правової допомоги у кримінальному провадженні. / І. О. Русанова // Кримінальне процесуальне право. - 2013. - № 3 (24). – С. 70-73.
206. Русские судебные ораторы в известных уголовных процессах XIX века. – Тула: Автограф, 1997. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/294047/>
207. Саїнчин О. С. Протидія незаконній міграції в Україні (криміналістичні, кримінологічні та оперативно-розшукові аспекти): монографія / О. С. Саїнчин. – Херсон: Херсон. держ. ун-т.; Гельветика, 2016. - 435 с.
208. Святоцька В. Практика Європейського Суду з прав людини у діяльності українських адвокатів: проблемні аспекти / В. Святоцька // Право України. – 2011. – № 7. – С. 111 – 114.
209. Святоцький О. Д. Адвокатура України / Святоцький О. Д., Михеєнко М. М.. – Київ, 1997. – 224 с.
210. Система безоплатної правової допомоги в Україні потребує кардинального реформування // Прес-служба Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/6717>
211. Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України: монографія / Д. В. Сімонович. – Харків: НикаНова, 2011. – 272 с.

212. Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Д. В. Сімонович; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2011. – 20 с.
213. Сірий М. І. Українська модель здійснення судового контролю на досудових стадіях кримінального процесу // Адвокат. – 2005. – № 9. – С 6-8.
214. Скрябін О.М. Історичні аспекти становлення адвокатури в кримінальному процесі України / О. М. Скрябін // Вісник Запорізького національного університету. – 2015. – № 2 (1). – С. 221-225.
215. Сліпченко В. І. Вплив практики Європейського Суду з прав людини на формування положень нового КПК України / В. І. Сліпченко // Новації кримінально-процесуального законодавства. – Дніпропетровськ: Асоціація адвокатів України, 2012. – С. 9-23.
216. Смирнов А. В. Состязательный процесс: монография / А. В. Смирнов. – СПб.: Альфа, 2001. – 320 с.
217. Смирнов А. В. Модели уголовного процесса / А. В. Смирнов. – СПб: Наука, 2000. – 224 с.
218. Соловей Г. В. Реалізація принципу змагальності в кримінальному процесі зарубіжних країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravoznaves.com.ua/period/article/34298/%C3>
219. Справа “Каверзін проти України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/file/25576>
220. Справа “Нечипорук і Йонкало проти України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon.nau.ua>
221. Справа “Яллог проти Німеччини” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hand-help.ru/documents>
222. Старенький □ О. С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні: теорія та практика: монографія / О. С. □ Старенький; за загал. ред. д. ю.н., проф. М. А. □ Погорецького. – К.: Алерта, 2016. – 336 с.

223. Стецовский Ю. И. Уголовно-процессуальная деятельность защитника. – М: Юрид. лит., 1982. – 176 с.
224. Столітній А. В. Принцип змагальності за діючим КПК України в умовах електронного процесу / А. В. Столітній, І. Г. Каланча // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. – 2015. – Випуск 2. – Т. 3. – С. 115-121.
225. Строгович М. С. Право обвиняемого на защиту и презумпция невиновности. – М: Наука, 1984. – 142 с.
226. Судебные речи знаменитых русских адвокатов / сост. и ред. Е. Л. Рожникова. – М.: «Гардарика», 1997. – 392 с.
227. Судові промови адвокатів України – К.: Ред. журн. «Адвокат», 2000. – 216 с.
228. Сущенко В. Модель професійної культури адвоката: критерії та підходи / В. Сущенко // Юридична газета 01 лютого 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/model-profesiynoyi-kulturi-advokata-kriteriyi-ta-pidhodi.html>
229. Тарашук О. Міжнародно-правові засади забезпечення права на безоплатну юридичну допомогу у кримінальному процесі України / О. Тарашук // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – №2 . – С. 153-154.
230. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади. Монографія / О. Ю. Татаров. – Донецьк: ТОВ «ВПІ «ПРОМІНЬ», 2012. – 640 с.
231. Татаров О. Ю. Участь захисника у кримінальному провадженні: проблеми законодавчого врегулювання. / О. Ю. Татаров, С. С. Чернявський // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 2. – С. 77-83.
232. Теорія доказів: підручник / К. В. Антонов, О. В. Сачко, В. М. Тертишник, В. Г. Уваров / За заг. ред. д.ю.н, професора В. М. Тертишника. – Київ: Алерта, 2015. – 294 с.

233. Тертишник В. Гострі кути реформування кримінального процесу: сім раз... не для нас / В. Тертишник // Право і суспільство. – 2012. – №1. – С. 259-262.

234. Тертишник В. Захисник у змагальному кримінальному процесі / В. Тертишник // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 12. – С. 90-95.

235. Тертишник В. Концептуальна модель системи принципів кримінального процесу / В. Тертишник // Вісник Української Академії державного управління при Президентіві України. – 2001. – №4. – С. 321-327.

236. Тертишник В. М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: Монографія / В. М. Тертишник. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. Справ; Ліра ЛТД, 2009. – 404 с.

237. Тертишник В. М. Доктрина та проблеми і ризику конституційної й судово-правової реформи в Україні. / В. М. Тертишник // Суспільно-політичні процеси. – 2016. – Вип. 4. – С. 95-100.

238. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Академічне видання / В. М. Тертишник. – Київ: Алерта, 2014. – 440 с.

239. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина: підручник. Академічне видання / В. М. Тертишник. – Київ: Алерта, 2014. – 420 с.

240. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України / В. М. Тертишник. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 576 с.

241. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України / В. М. Тертишник. – Київ: Видавничий дім «Юридична книга», 2008. – 992 с.

242. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Видання 13-те доповн. і перероб. / В. М. Тертишник. – К.: Правова єдність, 2016. – 824 с.

243. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Видання 14-те доповн. і перероб. / В. М. Тертишник. – К.: Алерта, 2017. – 828 с.

244. Тертишник В. М. Реалізація правових позицій та прецедентної практики Європейського суду з прав людини в розв'язанні проблем кримінально-процесуального права України / В. М. Тертишник // Правова позиція. – 2016. – № 1 (16). – С. 7-13.

245. Тертишник В. Проблеми захисту честі й гідності людини та відшкодування моральної шкоди у сфері правосуддя / В. Тертишник, В. Васильченко // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 1. – С. 96–100.

246. Тертишник В. М. Проблеми процесуальної економії у сфері кримінального судочинства за новим КПК України / В. М. Тертишник // Актуальні проблеми правоохоронної діяльності та юридичної науки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпропетровськ, 19-20 вересня 2013 року) . – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр.. справ, 2013. – С. 59-62.

247. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підручник. 4-е вид., доп. і перероб. – К.: А.С.К., 2003. – 1120 с.

248. Тертишник В. М. Функція захисту у кримінальному судочинстві / В. М. Тертишник, Н. В. Михайлова // Право і суспільство. – 2010. – № 6. – С. 232-233.

249. Тертышник В. М. Защита прав и свобод человека: научно-практическое издание / Тертышник В. М., Марченко А. В., Тертышник А. И. – Харьков: Арсис, 2000. – 288 с.

250. Тертышник В. М. Уголовный процесс / В. М. Тертышник. – Харьков : Арсис, 1997. – 528 с.

251. Тертышник В. М. Уголовный процесс / В. М. Тертышник. – 2-е изд., пер. и доп. – Х.: Арсис, 1999. – 528 с.

252. Титов А. М. Окремі питання участі представника потерпілого у кримінальному процесі /А. М. Титов // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – №2 (15). – С. 140-143.
253. Титов А. М. Основні принципи та особливості участі захисника на досудовому слідстві. Монографія. А. М. Титов. – Донецьк, 2005. – 228 с.
254. Тітко І. А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України: Монографія. – Х.: Пріз. 2010. – 216 с.
255. Трофименко В. М. Кримінально-процесуальні гарантії особистості в стадії судового розгляду: дис.канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. М. Трофименко. – Х., 2000. – 260 с.
256. Трунов А. И. Закрепление доказательств, собранных защитником / И. А. Трунов // Адвокат. – 2002. – №2. – С. 16-18.
257. Уваров В. Г. Застосування практики Європейського Суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів в удосконаленні кримінального судочинства України: монографія / В. Г. Уваров ; за заг. ред. доктора юрид. наук В. М. Тертишника. – Дніпропетровськ . – 2012. – 268 с.
258. Уваров В. Г. Міжнародно-правові стандарти у кримінальному процесі України: монографія / В. Г. Уваров. – Харків: Ніка Нова, 2014. – 416 с.
259. Уваров В. Проблеми реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів / В. Уваров // Право України. – 2012. – №1-2. – С. 307-312.
260. Уголовно-процессуальный кодекс ФРГ / Пер. Германского Фонда международного правового сотрудничества и Организации безопасности и сотрудничества в Европе. – Дніпропетровськ: Юридична академія МВС, 2004. – 528 с.
261. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германии / пер. с нем. и предисл. Б. А. Филимонова. – М.: Манускрипт, 1994. – 204 с.

262. Узагальнення про судову практику забезпечення права на захист у кримінальному провадженні (Витяг). Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/VRR00178.html

263. Узунова О. В. Міжнародно-правові договори України як джерела кримінально-процесуального права: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09 / О. В. Узунова. – Запоріжжя, 2008. – 248 с.

264. Узунова О. В. Участь адвоката в суді першої інстанції / О. В. Узунова, П. О. Товстик // Право і суспільство. – 2015. – № 6-2. – Ч. 3. – С. 182-186.

265. Фиолевский Д. П. Участие адвоката-защитника на предварительном следствии: дис...канд. юрид. наук.: 12.00.09. – Харьков, 1976. – 186 с.

266. Фіолевський Д. П. Адвокатура: підручник / Д. П. Фіолевський. – К.: Алерта, 2014. – 624 с.

267. Фіолевський Д. П. Адвокатура. // Д. П. Фіолевський – К., 2007. – 219 с.

268. Фойницкий М. Л. Курс уголовного судопроизводства. – Т.1-2. – СПб.: Изд-во Альфа, 1996. – 552 с.

269. Фоміна Т. Г. Забезпечення слідчим процесуальних прав підозрюваного: монографія / Т. Г. Фоміна. – Х.: НікаНова. – 2014. – 232 с.

270. Фурса С. Я. Науково-практичний коментар до Закону України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса. – К., 2007. – 264 с.

271. Хавронюк М. І. Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина / М. І. Хавронюк. – К.: Парламент. вид-во, 1999. – 544 с.

272. Хартія основних прав Європейського Союзу [Електронний ресурс] — Режим доступу :http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_524.

273. Хоматов Ю. В. Развитие состязательного начала в деятельности адвоката-защитника в уголовном судопроизводстве Украины: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. – Х., 1994. – 231 с.
274. Хотенець П. В. Правовий статус адвоката в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.10. – Х., 2001. – 205 с.
275. Царев В. М. Эффективность участия защитника в доказывании на предварительном следствии. – Красноярск.: Изд. Красноярск. ун-та, 1990. – 153 с.
276. Цвік М. В. Інститут Права / Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Т. 2. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – 744 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://leksika.com.ua/legal/>
277. Цимбал П. Приватне обвинувачення як особливий порядок кримінального провадження: історико-правовий аспект / П. Цимбал, І. Діков // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2016. – № 3(45). – С. 109-114.
278. Чайка Р. А. Участь захисника на досудовому слідстві: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. – Запоріжжя – 2008. – 196 с.
279. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій: монографія / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. – 308 с.
280. Чельцов-Бебутов М. А. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах. Том 1. –М.:Госюриздат,1957. – 839 с.
281. Ченцов В. В. Реабілітація жертв незаконних кримінальних переслідувань, політичних репресій та зловживань владою: підручник для слухачів спеціалістатури юридичних вузів / В. В. Ченцов, В. М. Тертишник. – Київ: Правова єдність, 2016 – 324 с.

282. Черепій П. М. Система і повноваження органів кримінального судочинства у ФРН і Україні: Навчальний посібник / П.М. Черепій. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – С. 96.

283. Чернова А. К. Удосконалення інституту затримання підозрюваного / А. К. Чернова // Право і суспільство. – 2008. – 324 с.

284. Шаталюк С. Д. Історичний аспект розвитку та становлення системи безоплатної правової допомоги / С. Д. Шаталюк // Митна справа. – 2010. – №2(68). – С. 90-96.

285. Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник / О. О. Шевченко. – [4-е вид., доп.]. – К.: Видавець СПД Свиначчук Р.В., 2010. – 484 с.

286. Шевчук С. В. Судова правотворчість та соціологічна школа права / С. В. Шевчук // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 1. – С. 23-26.

287. Шевчук С. В. Судовий прецедент у діяльності Європейського Суду з прав людини / С. Шевчук // Бюлетень Міністерства Юстиції України. – 2007. – № 5. – С. 110-112.

288. Шейфер С. А. Роль защиты в формировании доказательственной базы по уголовному делу / С. А. Шейфер // Государство и право. – 2006. – №7. – С. 59-65.

289. Шемшученко Ю. Конституція України і права людини / Ю. Шемшученко // Право України. – 2001. – № 8. – С. 13–15.

290. Шепітько В. Ю. Тактика захисту обвинуваченого в кримінальному судочинстві / В. Ю. Шепітько // Матеріали міжн. наук.-практ. семінару [«Право обвинуваченого на кваліфікований захист та його забезпечення»]. – Х., 2006. – С. 111-112.

291. Шибіко В. П. Участь захисника у забезпеченні права обвинуваченого на доступ до правосуддя / В. П. Шибіко // Матеріали міжн. наук.-практ. семінару [«Право обвинуваченого на кваліфікований захист та його забезпечення»]. – Х., 2006. – С. 42-43.

292. Шрамко Ю. Конституційне регулювання інституту безоплатної правової допомоги в країнах СНД і Балтії (порівняльний аналіз) / Ю. Шрамко // Віче. – 2009. – №5 (242). – С. 41-43
293. Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України / М. Є. Шумило. – Харків, 2001. – 236 с.
294. Щербак І. Види підозри за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / І. Щербак // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 3. – С. 132-134.
295. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (Голова редкол.) та ін. – Т.2. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – 742 с.
296. Янович Ю. П. Захисник на попередньому слідстві: Лекція / Ю. П. Янович. – Харків: Ун-т вн. справ, 1995. – 32 с.
297. Яновська О. Г. Оскарження адвокатом рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора та слідчого судді під час досудового розслідування: науково-практичний посібник / О. Г. Яновська. – К.: Прецедент, 2013. – 32 с.
298. Яновська О. Г. Європейські стандарти надання безоплатної правової допомоги в кримінальному судочинстві: проблеми реалізації в Україні / О. Г. Яновська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція. – 2013. – №6-1. – Т.2. – С. 199-202.
299. Яновська О. Г. Концептуальні засади функціонування і розвитку змагального кримінального судочинства. Монографія / О. Г. Яновська. – К.: Прецедент, 2011.
300. Яновська О. Г. Кримінальне провадження. Процесуальні документи захисту: навч. посіб. / О. Г. Яновська, Л. Л. Лазебний. – К.: Прецедент, 2013. – 160 с.
301. Яновська О. Г. Правові гарантії діяльності адвоката-захисника в кримінальному процесі України: автореферат дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / О. Г. Яновська. – К., 1998. – 21 с.

302. Яновська О. Правова позиція захисту в кримінальному провадженні: шляхи відстоювання у процесі доказування / О. Яновська // Право України. – 2014. – №10. – С. 124-132.

303. Ясинок М. М. Судові дебати: право, психологія, риторика: монографія. – К.: Алерта, 2014. – 156 с.

304. Brugger W. Legal Interpretation, Schools of Jurisprudence, and Anthropology: Some Remarks from a German Point of View // American Journal of Comparative Law. – 1994. – Vol. 42. – P.124-132, P. 124-132, P. 396–397.

305. The Case of Brumarescu v. Romania (Application no. 28342/95) Judgment Strasbourg 28 October 1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Brumarescu%20%7C%20v.%20%7C%20Romania&sessionid=24782363&skin=hudoc-en>

ДОДАТКИ

Додаток А

РЕЗУЛЬТАТИ вивчення кримінальних проваджень

Було вивчено та проаналізовано 200 архівних кримінальних проваджень, що знаходились у провадженні слідчих ГУНП в Дніпропетровській й та Запорізьких областях за період 2014 - 2016 р.р.

1. По яких злочинах, передбачених КК України, вивчались матеріали кримінального провадження:

- ст. 115 – 6 (3%) кримінальних проваджень ;
- ст. 121 – 5 (2,5%) кримінальних проваджень;
- ст. 128 – 1 (0,5%) кримінальних проваджень;
- ст. 164 – 5 (2,5%) кримінальних проваджень;
- ст. 185 – 85 (42,5%) кримінальних проваджень;
- ст. 186 – 28 (14%) кримінальних проваджень;
- ст. 187 – 5 (2,5%) кримінальних проваджень;
- ст. 190 – 9 (4,5%) кримінальних проваджень;
- ст. 263 – 8 (4%) кримінальних проваджень;
- ст. 286 – 2 (1%) кримінальних проваджень;
- ст. 296 – 3 (1,5%) кримінальних проваджень;
- ст. 309 – 42 (21%) кримінальних проваджень.

З них розпочаті :

За фактом – 138 (69%);

Щодо конкретної особи – 62 (31%).

2. Кінцеве рішення прийняте органом досудового розслідування:

обвинувальний акт 136 (68%);

закриття кримінального провадження 51 (25,5%);

застосування примусових заходів медичного характеру 6 (3%)

застосування примусових заходів виховного характеру 7 (3,5%).

3. Чи мали випадки коли відомості про кримінальне правопорушення внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань прокурором, не були вчасно передані відповідно ст. 214 КПК України, до органу досудового розслідування.

162 (81%) до однієї діб;

23 (11,5%) до трьох діб;

15 (7,5%) понад три доби.

4. Чи завжди дотримувалися строки передбачені ч.8 ст. 214 КПК України щодо внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру?

так – 148 (74%);

ні – 52 (26%).

5. Чи виявилися випадки невчасного залучення захисника, в тих кримінальних провадженнях де його участь була обов'язковою, відповідно ст. 52 КПК України.

так – 83 (41,5%);

ні – 117 (58,5%).

6. Чи мали місце допити особи в якості свідка без участі захисника, яка в цьому провадженні отримувала згодом статус підозрюваного?

так – 14 (7%);

ні – 186 (93%).

7. Чи проводився слідчий експеримент за участю свідка, без надання йому захисника, та за умов свідчення цієї особи відносно самої себе?

ні – 121 (60,5%);

так – 79 (39,5%);

8. Чи в усіх випадках письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручалось не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання згідно ст. 278 КПК України?

ні – 167 (83,5%);

так – 33 (16,5%).

9. Слідчий, прокурор щодо провадження слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій на території, яка знаходиться під юрисдикцією іншого органу досудового розслідування, була проведена самостійно чи з направленням постанови про доручення їх проведення іншому органу досудового розслідування, який зобов'язаний її виконати.

Так, самостійно – 116 (58%);

Ні з направленням так – 84 (42%);

10. Чи виявлялися випадки здійснення кримінального провадження без дотримання особливостей допиту малолітньої або неповнолітньої особи:

так – 157 (78,5%);

ні – 43 (21,5%).

11. Чи дотримувалися строки закінчення досудового розслідування випадках повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку?

(Згідно ч.1 ст. 29 КПК України досудове розслідування повинно бути закінчено протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку)

так – 179 (89,5%);

ні – 21 (10,5%).

12. Чи дотримувалися строки закінчення досудового розслідування у випадках повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину?

так – 186 (93%);

ні – 14 (7%).

Додаток Б

РЕЗУЛЬТАТИ
анкетування 110 адвокатів м. Дніпра
та Дніпропетровської області протягом 2016 року
(відповіді у %)

1. Вік опитаних:

- від 20 до 35 років – 147 (67,7%);
- від 35 до 40 років – 30 (12,9%);
- понад 40 років – 43 (19,4%).

2. Чи роз'яснюють слідчі затриманому підозрюваному зміст права на безоплатну правничу допомогу та умови і порядок її отримання?

- Так – 29 (13,4%)
- Ні – 183 (83,2%)
- не відповіли – 8 (3,4%).

3. Як ви вважаєте, чи доцільного узагальнити існуючу прецедентну практику ЄСПЛ та вносити на її основі зміни до КПК України?

- Так – 201 (91,5%)
- Ні – 8 (3,43%)
- не відповіли – 11 (5,07%).

4. Чи трапляються випадки, коли в кримінальному провадженні де ви виступаєте, як захисник, слідчим чи прокурором порушуються норми ст. 220 КПК України, ст. 330 КПК України?

- Так – 170 (77,4%)
- Ні – 40 (17,9%)
- не відповіли – 10 (4,7%).

5. Чи реалізуються в практичному правозастосуванні норми ЗУ «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» в кримінальному провадженні, де ви виступаєте, як захисник?

- Так – 138 (62,9%)
- Ні – 76 (34,4%)
- не відповіли – 6 (2,7%).

6. Чи належним чином виконуються рішення Європейського суду з прав людини?

- Так – 116 (52,8%)
- Ні – 102 (46,3%)
- не відповіли – 2 (0,9%).

7. Чи стикалися ви з порушенням правових позицій чи прецедентної практики Європейського суду з прав людини?

- Так – 136 (61,7%)
- Ні – 78 (35,5%)
- не відповіли – 6 (2,8%).

8. Органи досудового розслідування виконуються свої процесуальні дії у строки передбачені кодексами і законами?

- Так – 87 (39,7%)
- Ні – 132 (59,89%)
- не відповіли – 1 (0,41%).

9. Чи є у вас матеріальна зацікавленість у наданні безоплатної правової допомоги?

- Так – 60 (27,2%)
- Ні – 91 (41,4%)
- не відповіли – 69 (31,4%).

10. Чи маєте ви певні перепони у здійсненні своїх прав, як адвокати у вигляді недоліків кримінально-процесуального законодавства?

- Так – 81 (36,8%)
- Ні – 134 (61%)
- не відповіли – 5 (2,2%).

11. Чи зустрічали ви у своїй практиці безпідставне затягування розгляду кримінальних проваджень?

- Так – 105 (47,6%)
- Ні – 102 (46,3%)
- не відповіли – 13 (6,1%).

12. Чи належним чином дотримуються права підозрюваного/обвинуваченого під час досудового розслідування?

- Так – 135 (61,3%)
- Ні – 75 (34,3%)
- не відповіли – 10 (4,4%).

13. В Україні потрібно змінювати закони та інші нормативно правові акти та привести їх до рівня європейських?

- Так – 164 (74,4%)
- Ні – 55 (24,9%)
- не відповіли – 1 (0,7%).

14. Чи заявляли ви клопотання на досудовому слідстві про визнання доказу сторони обвинувачення при обґрунтуванні рішень у кримінальному провадженні недопустимими до справи?

- Так – 116 (52,8%)
- Ні – 104 (47, 2%)

15. Чи правильно реагували слідчі, прокурори та слідчі судді на Ваші клопотання щодо визнання доказів сторони обвинувачення недопустимими?

- Реагували відповідно до приписів закону завжди – 10 (4,4%);
- Частіше реагували вірно – 135 (61,3%);
- Частіше ігнорували - 75 (34,3%).

16. Чи доводилось Вам у своїй практиці безпосередньо обґрунтовувати свою позицію захисту з посиланням на практику Європейського суду з прав людини?

- Так – 201 (91,5%)
- Ні – 19 (8,50 %)

17. Чи потрібно кодифікувати чинне законодавство про адвокатуру і адвокатську діяльність, прецедентну практику ЄСПЛ та міжнародні стандарти

захисту і окремо у КПК України визначати засоби та регламентувати процедуру паралельного адвокатського розслідування?

- Так – 220 (100 %)

- Ні – 0 (0 %)

Перелік питань

що виносилися для анкетування адвокатів, з метою отримання та підрахунку статистичних даних, що використовуються в дисертаційній роботі Одинцової І.М. на тему: «Ефективність інституту захисту в кримінальному процесі (вітчизняний досвід реформ та Європейські стандарти)»

1. Як на Вашу точку зору чи належним чином дотримуються вимоги ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» під час здійснення кримінального судочинства в Україні.

2. Як Ви вважаєте, чи доцільно узагальнити та вносити зміни до КПК України, на основі міжнародних норм в галузі кримінального судочинства та прийнятих рішень Європейського суду з прав людини?

3. Чи трапляються випадки, в Вашій практичній діяльності коли в кримінальному провадженні де ви являєтесь захисником, слідчим чи прокурором порушуються норми ст. 220 КПК України, ст. 330 України.

4. Чи реалізуються в практичному правозастосуванні норми ЗУ «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» в кримінальному провадженні де ви являєтесь захисником.

5. Як на Вашу точку зору, чи належним чином виконуються рішення Європейського суду з прав людини?

6. Чи доводилось Вам стикатися, на практиці, з порушенням норм Європейського суду з прав людини?

7. Як свідчить Ваша практична діяльність, органи досудового розслідування виконують свої процесуальні дії у строки передбачені кодексами і законами?

8. Чи є у вас матеріальна зацікавленість у наданні безоплатної правової допомоги?

9. Чи маєте ви певні перепони у здійсненні своїх прав, як адвоката у вигляді недоліків кримінально-процесуального законодавства?

10. Чи зустрічали ви у своїй практиці безпідставне затягування розгляду кримінальних проваджень?

11. Чи належним чином дотримуються права підозрюваного/обвинуваченого під час досудового розслідування?

12. На Вашу думку, в Україні потрібно змінювати закони та інші нормативно правові акти та привести їх до рівня європейських?

Додаток Г

РЕЗУЛЬТАТИ

анкетування слідчих ГУНП в Дніпропетровській області
(180 слідчих ГУНП в Дніпропетровській області)

(відповіді у %, 2016 р. .)

Вік слідчих, які прийняли участь у опитуванні:

- від 20 до 35 років -144(80%);
- від 35 до 40 років - 0(0%);
- понад 40 років - 36(20%).
- Стаж роботи слідчого на посаді:
- до 3 років - 36(20%);
- від 3 до 7 років - 126(70%);
- більше 7 років - 18(10%).

Освіта на посаді слідчого:

- вища юридична - 180(100%);
- вчуся на факультеті заочного навчання в юридичному вузі - 0(0%)•

1. Чи потребує захисту особа, стосовно якої є фактичні дані про вчинення нею кримінального правопорушення під час порушення кримінального провадження?

- так - 36 (20%);
- ні -144 (80%);
- не має відповіді - 0(0%).

2. Чи необхідно забезпечувати особу яку доставили до поліцейського відділення правом користуватися послугами захисника?

- так - 180 (100%);
- ні - 0(0%);
- не має відповіді -0(0%).

3. Чи є необхідність в наданні особі прав обвинуваченого на час залучення її до кримінального провадження в якості підозрюваного?

- так - 72(40%);
- ні - 108(60%);
- не має відповіді - 0(0%).

4. Чи завжди вчасно Вами забезпечується право затриманому, свідку, мати захисника та користуватися його допомогою?

- так - 180 (100 %);
- ні - 0 (0%);

5. Чи завжди вчасно Ви направляєте до спеціалізованої установи, що надають безоплатну первинну правову допомогу, запити про необхідність надання такої допомоги відносно конкретної особи ?

- так - 180(100%);
- ні - 0(0%);
- не має відповіді -0(0%).

6. Чи допитуєте Ви як підозрюваного особу, стосовно якої в матеріалах кримінального провадження є дані про причетність її до вчинення злочину, але яка не затримана по підозрінню у вчиненні злочину і до неї не застосовувався запобіжних захід?

- так - 36(20%);
- ні - 144(80 %);

7. Як на Вашу точку зору, чи задовольняє потреби практики дане в ст. 43¹ КПК України визначення поняття підозрюваного?

- так -0(0%);
- ні - 108(60%);
- не має відповіді - 72 (40%).

8. Чи трапляються випадки коли Вами не вчасно виконуються норми ст. 220 КПК України?

- так - 180(100%);
- ні - 0(0%);
- не має відповіді - 0 (0%).

9. На Вашу думку, чи належним чином забезпечується надання безоплатної правової допомоги адвокатами які призначаються спеціалізованою установою, що забезпечує надання безоплатної правової допомоги?

- так - 126 (70%);
- ні - 54 (30%);

- не має відповіді - 0(0%).

10. Чи можливо вважати підставою визнання особи підозрюваною після внесення відомостей про вчинене нею кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань?

- так - 54(30%);
- ні - 126(70%);
- не має відповіді - 0 (0%).

11. Чи задовольняє потреби практики дане в ст. 42 КПК України визначення поняття підозрюваного?

- так - 36(20%);
- ні - 144(80 %);

12. Чи відповідає потреби слідчої практики чинний інститут безоплатної правової допомоги?

- так - 72(40%);
- ні - 108(60%);

13. На Вашу думку чи доцільно вносити зміни до ЗУ «Про надання безоплатної правової допомоги в Україні»?

- так - 126 (70%);
- ні - 54(30%);
- не має відповіді - 0(0%).

14. Чи варто на Вашу думку розширювати засоби збирання доказів захист, які надані чинним законодавством України?»

- так - 0(0%);
- ні - 108(60%);
- не має відповіді - 72 (40%).

Додаток Д

Перелік питань

що виносилися для анкетування слідчих ГУНП В Дніпропетровській області, з метою отримання та підрахунку статистичних даних, що використовуються в дисертаційній роботі Одинцової І.М. на тему: «Ефективність інституту захисту в кримінальному процесі (вітчизняний досвід реформ та Європейські стандарти)»

1. На Вашу думку, чи потребує захисту особа, стосовно якої є фактичні дані про вчинення нею кримінального правопорушення під час порушення кримінального провадження?
2. Як Ви вважаєте, чи необхідно забезпечувати особу яку доставили до поліцейського відділення правом користуватися послугами захисника?

3. Як на Вашу точку зору, чи є необхідність в наданні особі прав обвинуваченого на час залучення її до кримінального провадження в якості підозрюваного?

4. Як Ви вважаєте, чи завжди вчасно Вами забезпечується право затриманому, свідку, мати захисника та користуватися його допомогою?

5. На Вашу думку, чи завжди вчасно Ви направляєте до спеціалізованої установи, що надають безоплатну первинну правову допомогу, запити про необхідність надання такої допомоги відносно конкретної особи ?

6. Як Ви вважаєте, чи допитуєте Ви як підозрюваного особу, стосовно якої в матеріалах кримінального провадження є дані про причетність її до вчинення злочину, але яка не затримана по підозрінню у вчиненні злочину і до неї не застосовувався запобіжних заходів?

7. Як на Вашу точку зору, чи задовольняє потреби практики дане в ст. 43¹ КПК України визначення поняття підозрюваного?

8. Як Ви вважаєте, чи трапляються випадки коли Вами не вчасно виконуються норми ст. 220 КПК України?

9. На Вашу думку, чи належним чином забезпечується надання безоплатної правової допомоги адвокатами які призначаються спеціалізованою установою, що забезпечує надання безоплатної правової допомоги?

10. Чи вважаєте Ви підставою визнання особи підозрюваною після внесення відомостей про вчинене нею кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань?

11. Як Ви гадаєте, чи задовольняє потреби практики дане в ст. 42 КПК України визначення поняття підозрюваного?

12. На Вашу думку чи відповідає потреби слідчої практики чинний інститут безоплатної правової допомоги?

13. На Вашу думку чи доцільно вносити зміни до ЗУ «Про надання безоплатної правової допомоги в Україні»?

14. Як Ви вважаєте, чи варто на Вашу думку розширювати засоби збирання доказів захист, які надані чинним законодавством України?»

Додаток Е

ЗАТВЕРДЖУЮ»

В.о. голови Ради адвокатів
Дніпропетровської області

 Т.О. Лещенко
 « 02 » 12 2016 року

Акт №1

впровадження у практичну діяльність

Ради адвокатів Дніпропетровської області результатів наукового дослідження Одинцової Ірини Миколаївни «Ефективність захисту в умовах реформування кримінально-процесуального законодавства України (вітчизиний та міжнародний досвід країн Європейського союзу)» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

м. Дніпро

« 02 » 12 2016 р.

– Комісія у складі: В.о. голови Ради адвокатів Дніпропетровської області, адвоката Лещенко Т.О., членів комісії –
Сорока Т.В., Ахемченко Є.В.

Сорока Т.В., Ахемченко Є.В., склала цей акт про те, що викладені у кандидатській дисертації Одинцової Ірини Миколаївни пропозиції та рекомендації є результатом ґрунтовного дослідження у процесі якого відпрацьована методологія ефективної захисної діяльності щодо безпосереднього здійснення належного захисту як суб'єктів кримінального провадження: підозрюваного, обвинуваченого, засудженого так і свідка, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача під час здійснення функцій захисника у кримінальному провадженні, перетворення потенційних можливостей застосування практичних та теоретичних рекомендацій для реальної віддачі в практиці належного застосування кримінально – процесуального законодавства в адвокатурі.

Методичні та наукові видання автора будуть використовуватися у загальноосвітньому процесі адвокатів Дніпропетровської області.

В.о. Голови Ради адвокатів
 Дніпропетровської області,
 Адвокат

Т.О. Лещенко

Адвокат, *Сорока Т.В.*

Адвокат, *Ахемченко Є.В.*

АКТ

впровадження у практичну діяльність Головного управління національної поліції в Дніпропетровській області результатів дисертаційного дослідження Одинцової Ірини Миколаївни «Ефективність інституту захисту в кримінальному процесі (вітчизняний досвід реформ та європейські стандарти) на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно – розшукова діяльність.

м. Дніпро

„16.” 05 2017 р.

Комісія у складі:

Голови - заступника начальника – начальника кримінальної поліції ГУНП в Дніпропетровській області Грозь О.О., заступника начальника ГУНП в Дніпропетровській області Баранніка П.Д., т.в.о. начальника Дніпровського ВП ГУНП в Дніпропетровській області Кабаненка О.М., склала цей акт про те, що викладені у кандидатській дисертації Одинцової Ірини Миколаївни на тему: «Ефективність інституту захисту в кримінальному процесі (вітчизняний досвід реформ та європейські стандарти) висновки та пропозиції є результатом наукового дослідження у процесі якого була відпрацьована методологія ефективної захисної діяльності щодо безпосереднього здійснення належного захисту учасників кримінального провадження. Досліджена ефективність діяльність адвоката під час здійснення функцій захисника у кримінальному провадженні,

розглянуті потенційні можливості застосування практичних та теоретичних рекомендацій для реального застосування на практиці.

Методичні та наукові видання, надані автором, будуть використовуватися у навчальному процесі особового складу ГУНП в Дніпропетровській області та враховуватися в практичній діяльності співробітників.

Заступник начальника – начальник
кримінальної поліції ГУНП в
Дніпропетровській області

Грозь О.О.

т.в.о. начальника Дніпровського
ВП ГУНП в Дніпропетровській області

Кабаненко О.М.

Заступник начальника ГУНП
в Дніпропетровській області

Бараннік П.Д.

ЗАТВЕРДЖУЮ»
 Т.в.о. начальника Дніпровського відділу поліції
 ГУНП в Дніпропетровській області
 полковник поліції
 Кабаненко О.М.

АКТ

впровадження у практичну діяльність

Дніпровського відділу поліції ГУНП в Дніпропетровській області результатів дисертаційного дослідження Одинцової Ірини Миколаївни «Ефективність інституту захисту в кримінальному процесі (вітчизняний досвід реформ та європейські стандарти) на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно – розшукова діяльність.

м. Дніпро

„29” 05 2017 р.

Комісія у складі:

Т.в.о. заступника начальника Дніпровського відділу поліції ГУНП в Дніпропетровській області полковника поліції Кудрявцева О.Ю., заступник начальника Дніпровського відділу поліції ГУНП в Дніпропетровській області полковника поліції Топольсков М.С., начальник сектору ВКП Дніпровського відділу поліції ГУНП в дніпропетровській області підполковника поліції Носенко В.А., склала цей акт про те, що викладені у кандидатській дисертації Одинцової Ірини Миколаївни на тему: «Ефективність інституту захисту в кримінальному процесі (вітчизняний досвід реформ та європейські стандарти) рекомендації та висновки є результатом ґрунтовного дослідження у процесі якого була відпрацьована методологія ефективною захисної діяльності щодо безпосереднього здійснення належного захисту учасників кримінального провадження.

Методичні та наукові видання, надані автором, будуть використовуватися під час професійної підготовки та враховуватися в практичній діяльності співробітників Дніпровського відділу поліції ГУНП в Дніпропетровській області.

Голова:

 Кудрявцев О.Ю.

Члени комісії:

 Топольсков М.С.
 Носенко В.А.

ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор Дніпропетровського
гуманітарного університету
доктор юридичних наук, професор

О.В. Негодченко

« 10 » 10 2016 року

« 10 » 10 2016 року

м. Дніпропетровськ

АКТ № 54

впровадження у навчальний процес основних результатів дисертаційного дослідження на тему: «Ефективність захисту в умовах реформування кримінально-процесуального законодавства України (вітчизняний та міжнародний досвід країн Європейського союзу)» здобувача Одинцової Ірини Миколаївни

Комісія у складі: голови декана юридичного факультету Дніпропетровського гуманітарного університету, кандидата юридичних наук, професора, Макушева Петра Васильовича та членів комісії: завідувача кафедри кримінально - правових дисциплін Дніпропетровського гуманітарного університету, кандидата юридичних наук, професора Макаренка Свгена Івановича та кандидата юридичних наук, доцента, професора кафедри кримінально - правових дисциплін Дніпропетровського гуманітарного університету Недова Сергія Леонідовича склали цей акт з приводу того, що основні результати наукового дослідження Одинцової Ірини Миколаївни «Ефективність захисту в умовах реформування кримінально-процесуального законодавства України (вітчизняний та міжнародний досвід країн Європейського союзу)» впроваджено у навчальний процес кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського гуманітарного університету.

Зокрема, внесені до списку літератури робочих програм таких дисциплін як «Кримінально-процесуальне право», «Досудове слідство», «Адвокатура», «Правові засади ОРД», «Міжнародні стандарти в галузі правосуддя», «Захист на досудовому слідстві та в суді», «Процесуальні форми та процесуальні гарантії правосуддя» і можуть бути використані під час підготовки до семінарських та практичних занять наступні наукові публікації дисертанта:

1.Одинцова И.Н. Участие защитника в уголовном производстве Украины / И.Н. Одинцова // Судебная власть и уголовный процесс. - Воронеж. - 2013. - № 2. - С. 17-21.

2. Одинцова І.М. Право на захист на досудовому розслідуванні за новим КПК України / І.М. Одинцова // Право і суспільство. – 2012. - № 5. – С. 179-183.

3. Одинцова І.М. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності на досудовому розслідуванні стороною захисту / І.М. Одинцова // Право і суспільство. – 2013. - № 6. – С. 436-443.

4. Одинцова І.М. Діяльність сторони захисту при збиранні, дослідженні та перевірці доказів в умовах судового слідства / І. М. Одинцова // Право і суспільство. – 2014. - № 1. – С. 254-259.

5. Одинцова І.М. Наявність виняткових прав сторони захисту як обов'язкова умова забезпечення принципів процесуальної рівності та змагальності сторін у кримінальному судочинстві України / І. М. Одинцова // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. - № 1. – С. 163-168.

6. Одинцова І.М. Суб'єкти виконання функцій захисту за новим КПК та їх повноваження / І. М. Одинцова // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Дніпропетровськ, 26 жовтня 2012 року). – Дніпропетровськ

7. Одинцова І.М. Доказування як засіб здійснення захисником процесуальної функції захисту / І. М. Одинцова // Актуальні питання досудового розслідування слідчими органами внутрішніх справ: проблеми теорії та практики»: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Дніпропетровськ, 18-19 квітня 2013 року). – Дніпропетровськ

8. Одинцова І.М. Інститут захисту підозрюваного за новим КПК / І. М. Одинцова // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в умовах євроінтеграції»: матеріали Українсько – польської науково-практичної конференції (Дніпропетровськ, 15 листопада 2013 року). – Дніпропетровськ

9. Одинцова І.М. Проблемні питання в діяльності захисника по забезпеченню прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або виправданого / І. М. Одинцова // «Правотворча та правозастосовна діяльність: теорія, практика, професійний досвід»: збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково – практичної Інтернет – конференції (Київ, www. LegalActivity.com.ua., 03 березня 2015 року). – Київ

Вказане рішення обговорено і схвалено на засіданні кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського гуманітарного університету 21 жовтня 2016 року, протокол № 3.

Голова:

 П.В. Макушев

Членів комісії:

 С.І. Макаренко

 С.Л. Недов

ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор Дніпропетровського
гуманітарного університету
доктор юридичних наук, професор
О.В. Негодченко
« 7 » « 11 » 2016 року

АКТ № 57

« 7 » « 11 » 2016 року

м. Дніпропетровськ

Про впровадження у наукову діяльність
Дніпропетровського гуманітарного університету
основних результатів наукового дослідження
Одинцової Ірини Миколаївни

Уклала комісія у складі:

Голови:

Першого проректора Дніпропетровського
гуманітарного університету,
доктора юридичних наук, професора
Корнієнка Михайла Васильовича

Членів комісії:

Декана юридичного факультету,
кандидата юридичних наук, професора
Макушева Петра Васильовича
Завідувача кафедри кримінально-правових
дисциплін, кандидата юридичних наук,
професора **Макаренка Євгена Івановича**

Комісія відповідно до Порядку державної реєстрації та обліку відкритих науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій у системі вищих навчальних закладах України, затвердженого наказом МОН України «Про затвердження Порядку державної реєстрації та обліку відкритих науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій» від 27 жовтня 2008 року № 977 уклала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження Одинцової Ірини Миколаївни у вигляді, наукових статей та тез доповідей:

1. Одинцова І.Н. Участие защитника в уголовном производстве Украины / И.Н. Одинцова // Судебная власть и уголовный процесс. - Воронеж. - 2013. - № 2. - С. 17-21.

«Розвиток інституту захисту прав в кримінальному судочинстві Франції, Німеччини, Англії та України»

2. Одинцова І.М. Право на захист на досудовому розслідуванні за новим КПК України / І. М. Одинцова // Право і суспільство. – 2012. - № 5. – С. 179-183.

3. Одинцова І.М. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності на досудовому розслідуванні стороною захисту / І. М. Одинцова // Право і суспільство. – 2013. - № 6. – С. 436-443.

4. Одинцова І.М. Діяльність сторони захисту при збиранні, дослідженні та перевірці доказів в умовах судового слідства / І. М. Одинцова // Право і суспільство. – 2014. - № 1. – С. 254-259.

5. Одинцова І.М. Наявність виняткових прав сторони захисту як обов'язкова умова забезпечення принципів процесуальної рівності та змагальності сторін у кримінальному судочинстві України / І. М. Одинцова // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. - № 1. – С. 163-168.

6. Одинцова І.М. Суб'єкти виконання функцій захисту за новим КПК та їх повноваження / І. М. Одинцова // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Дніпропетровськ, 26 жовтня 2012 року). – Дніпропетровськ

7. Одинцова І.М. Доказування як засіб здійснення захиєником процесуальної функції захисту / І. М. Одинцова // Актуальні питання досудового розслідування слідчими органами внутрішніх справ: проблеми теорії та практики»: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Дніпропетровськ, 18-19 квітня 2013 року). – Дніпропетровськ

8. Одинцова І.М. Інститут захисту підозрюваного за новим КПК / І. М. Одинцова // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в умовах євроінтеграції»: матеріали Українсько – польської науково-практичної конференції (Дніпропетровськ, 15 листопада 2013 року). – Дніпропетровськ

9. Одинцова І.М. Проблемні питання в діяльності захиєника по забезпеченню прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або виправданого / І. М. Одинцова // «Правотворча та правозастосовна діяльність: теорія, практика, професійний досвід»: збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково – практичної Інтернет – конференції (Київ, www.LegalActivity.com.ua, 03 березня 2015 року). – Київ

Комісія вважає, що представлені наукові статті, отримані на основі проведеного дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та практичну значимість і враховані кафедрами Дніпропетровського гуманітарного університету при проведенні наукового дослідження юридичного факультету за темою: «Забезпечення прав і свобод людини в умовах системних реформ в Україні на шляху до євроінтеграції».

Голова:

 М.В. Корнієнко

Члени комісії:

 П.В. Макушев

 С.І. Макаренко

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Перший проректор
Університету митної справи та фінансів
В. В. Ченцов

« _____ » 2017 року

АКТ

впровадження у навчальний процес та наукову діяльність Університету митної справи та фінансів результатів дисертаційного дослідження

м. Дніпро

13 січня 2017 р.

Комісія у складі: в. о. завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін Університету митної справи та фінансів, кандидата юридичних наук, доцента В. В. Варава, доцента кафедри кримінально-правових дисциплін Університету митної справи та фінансів, кандидата юридичних наук, Т. С. Батраченко, доцента кафедри кримінально-правових дисциплін Університету митної справи та фінансів, кандидата юридичних наук, доцента О. В. Карнаухова, склала цей акт про те, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження здобувача Одинцової Ірини Миколаївни «Ефективність інституту захисту в кримінальному процесі (вітчизиний досвід реформ та європейські стандарти) на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права (кандидата юридичних наук) за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Результати дисертаційного дослідження опубліковані в роботах: *Одинцова І. М.* Право на захист на досудовому розслідуванні за новим КПК України / І. М. Одинцова // Право і суспільство. – 2012. – № 5. – С. 179-183; *Одинцова І. М.* Оскарження рішень, дій чи бездіяльності на досудовому розслідуванні стороною захисту / І. М. Одинцова // Право і суспільство. – 2013. – № 6. – С. 436-443; *Одинцова І. М.* Доктринальні проблеми захисту та становлення інституту адвокатського розслідування в Україні / І. М. Одинцова // Priority a strategie pre rozvoj pravnej vedy vo svete vedy. – Sladkovicovo, Slovenska republika. 28-29 oktobra 2016. – С. 203 та в інших наукових публікаціях.

Зазначені наукові роботи використовуються в навчальному процесі, навчально-методичній та науковій діяльності кафедри кримінально-правових дисциплін Університету митної справи та фінансів, впроваджені до текстів лекцій, семінарських, практичних занять, робочої навчальної програми дисципліни «Адвокатська діяльність та захист у кримінальному провадженні» з теми №2 «Процесуальний статус захисника у кримінальному провадженні», та теми №3 «Здійснення захисту в ході досудового розслідування», використовуються в науковій роботі студентів, цитуються студентами і магістрантами при написанні магістерських та курсових робіт та рекомендовані до вивчення студентами денної та заочної форм навчання.

Голова комісії:

В. о. завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін
Університету митної справи та фінансів
кандидат юридичних наук, доцент

В.В. Варава

Члени комісії:

Доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Університету митної справи та фінансів
кандидат юридичних наук

Т. С. Бараченко

Доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Університету митної справи та фінансів
кандидат юридичних наук, доцент

О.В. Карнаухов

Додаток М

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

13.Одинцова І. М. Право на захист на досудовому розслідуванні за новим КПК України / І. М. Одинцова // Право і суспільство. – 2012. – № 5. – С. 179–183.

14.Одинцова І. М. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності на досудовому розслідуванні стороною захисту / І. М. Одинцова // Право і суспільство. – 2013. – № 6. – С. 307–312.

15.Одинцова І. М. Діяльність сторони захисту при збиранні, дослідженні та перевірці доказів в умовах судового слідства / І. М. Одинцова // Право і суспільство. – 2014. – № 1. – С. 254–259.

16.Одинцова І. М. Наявність виняткових прав сторони захисту як обов'язкова умова забезпечення принципів процесуальної рівності та змагальності сторін у кримінальному судочинстві України / І. М. Одинцова // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. – № 1. – С. 92–94.

17.Одинцова І.М. Інститут самостійного адвокатського розслідування у кримінальному процесі/ І. М. Одинцова // Правова позиція. – 2016. - № 2(17). – С. 170-175.

18.Одинцова І. М. Інститут адвокатського розслідування у кримінальному провадженні / І. М. Одинцова // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2017. – № 1. – С. 136–139.

Стаття в зарубіжному виданні

19.Одинцова И. Н. Участие защитника в уголовном производстве

Украины / И. Н. Одинцова // Судебная власть и уголовный процесс. – Воронеж. – 2013. – № 2. – С. 17–20.

Матеріали конференцій

20.Одинцова І. М. Суб'єкти виконання функцій захисту за новим КПК та їх повноваження / І. М. Одинцова // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 26 жовтня 2012 року). – Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 59–60.

21.Одинцова І. М. Доказування як засіб здійснення захисником процесуальної функції захисту / І. М. Одинцова // Актуальні питання досудового розслідування слідчими органами внутрішніх справ: проблеми теорії та практики»: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 18–19 квітня 2013 року). – Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2013. – С. 155–164.

22.Одинцова І. М. Інститут захисту підозрюваного за новим КПК / І. М. Одинцова // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в умовах євроінтеграції: матеріали Українсько-польської науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 15 листопада 2013 року). – Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2013. – С. 229–231.

23.Одинцова І. М. Проблемні питання в діяльності захисника по забезпеченню прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або виправданого / І. М. Одинцова // Правотворча та правозастосовна діяльність: теорія, практика, професійний досвід: збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Київ, 03 березня 2015 року). – Київ: МЮНПК «Актуальна юриспруденція», 2015. – С. 138–141.

24.Одинцова І. М. Доктринальні проблеми захисту та становлення

інституту адвокатського розслідування в Україні / І. М. Одинцова // Priority a strategie pre rozvoj pravnej vedy vo svete vedy (Sladkovicovo, 28–29 oktobra 2016). – Sladkovicovo : Vysoka skola Danabius, 2016. – С. 202–205.